คัณฐธัมมปทัฏฐกถา
ยกศัพท์แปล ภาค ๗

เรื่องบุตรนายโคฆาตก์

๑. ๓/๑๘ ตั้งแต่ สตฺถา ตํ อามนฺเตตฺวา อุปาสก ตฺวํ เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา อามนฺเตตฺวา ทรงเรียกแล้ว ตํ โคฆาตก-ปุตฺตํ ซึ่งบุตรของบุคคลผู้ฆ่าซึ่งโคนั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า อุปาสก ดูก่อนอุบาสก ตฺวํ อ. ท่าน มหลฺลโก เป็นคนแก่ ปริปกฺกสรีโร เป็นผู้มีสรีระอันแก่รอบแล้ว ปณฺฑุปลาสสทิโส เป็นผู้เช่นกับด้วยใบไม้อันเหลือง (อสิ) ย่อมเป็น กุสลปาเถยฺยํ อ. วัตถุอันเกื้อกูลในทางคือกุศล ปรโลกคมนาย เพื่ออันไปสู่โลก ณ เบื้องหน้า นตฺถิ ย่อมไม่มี ตว แก่ท่าน ตฺวํ อ. ท่าน กโรหิ จงกระทำ ปติฏฺฐํ ซึ่งที่เป็นที่ตั้งเฉพาะ อตฺตโน เพื่อตน ปณฺฑิโต ภว จงเป็นบัณฑิต มา พาโล (ภว) จงอย่าเป็น เป็นคนพาล อิติ ดังนี้ กโรนฺโต เมื่อจะทรงกระทำ อนุโมทนํ ซึ่งอันอนุโมทนา อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

อิทานิ ในกาลนี้ ตฺวํ อ. ท่าน ปณฺฑุปลาโส อิว เป็นผู้เพียงดังว่าใบไม้อันเหลือง อสิ ย่อมเป็น จ อนึ่ง ยมปุริสาปิ แม้ อ. บุรุษของพระยม ท. อุปฏฺฐิตา ปรากฏแล้ว เต แก่ท่าน ตฺวํ อ. ท่าน ปติฏฺฐสิ ย่อมตั้งอยู่เฉพาะ อุยฺโยคมุเข ใกล้ปากแห่งความเสื่อม จ อนึ่ง ปาเถยฺยํปิ แม้ อ. วัตถุอันเกื้อกูลในทาง เต ของท่าน น วิชฺชติ ย่อมไม่มี โส ตฺวํ อ. ท่านนั้น กโรหิ จงกระทำ ทีปํ ซึ่งเกาะ อตฺตโน เพื่อตน วายม จงพยายาม ขิปฺปํ พลัน ปณฺฑิโต ภว จงเป็น เป็นบัณฑิต ตฺวํ อ. ท่าน นิทฺธนฺตมโล เป็นผู้มีมลทินอันกำจัดแล้ว อนงฺคโณ เป็นผู้มีกิเลสเพียงดังว่าเนินหามิได้ (หุตฺวา) เป็น เอหิสิ จักถึง อริยภูมึ ซึ่งภูมิของพระอริยเจ้า ทิพฺพํ อันเป็นทิพ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อุปาสก ดูก่อนอุบาสก อิทานิ ในกาลนี้ ตฺวํ อ. ท่าน ฉิชฺชิตฺวา ภูมิยํ ปตนปณฺฑุปลาโส วิย เป็นผู้เพียงดังว่าใบไม้อันเหลือง อันขาดแล้วตกลง บนภาคพื้น อโหสิ ได้เป็นแล้ว (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ปณฺฑุปลาโสว ทานิสิ อิติ ดังนี้ ฯ

ยมทูตา อ. ทูตของพระยม ท. (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุจฺจนฺติ ย่อมตรัสเรียกว่า ยมปุริสา อิติ ดังนี้ ฯ

ปน แต่ว่า อิทํ วจนํ อ. พระดำรัสนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว สนฺธาย ทรงหมายเอา มรณํเอว ซึ่งความตายนั่นเทียว ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า มรณํ อ. ความตาย ปจฺจุปฏฺฐิตํ ปรากฏเฉพาะแล้ว เต แก่ท่าน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า จ ก็ ตฺวํ อ. ท่าน ฐิโต เป็นผู้ดำรงอยู่แล้ว ปริหานิมุเข ใกล้ปากแห่งความเสื่อมรอบ คือว่า อวุฑฺฒิมุเข ใกล้ปากแห่งความไม่เจริญ อสิ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อุยฺโยคมุเข อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า กุสลปาเถยฺยํปิ แม้ อ. วัตถุอันเกื้อกูลในทางคือกุศล นตฺถิ ย่อมไม่มี ตว แก่ท่าน คจฺฉนฺตสฺส ผู้เมื่อจะไป ปรโลกํ สู่โลกในเบื้องหน้า ตณฺฑุลาทิปาเถยฺยํ วิย ราวกะ อ. วัตถุอันเกื้อกูลในทางมีข้าวสารเป็นต้น (อโหนฺตํ) ไม่มีอยู่ คมิกสฺส แก่บุคคลผู้เตรียมจะไป อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปาเถยฺยํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โส ตฺวํ อ. ท่านนั้น กโรหิ จงกระทำกุสลปติฏฺฐํ ซึ่งที่เป็นที่ตั้งเฉพาะ คือกุศล อตฺตโน เพื่อตน สมุทฺเท นาวาย ภินฺนาย ทีปสงฺขาตํ ปติฏฺฐํ (กโรนฺโต ปุคฺคโล ป วิย ราวกะ อ. บุคคล เมื่อเรือ แตกแล้ว ในสมุทร กระทำอยู่ ซึ่งที่เป็นที่ตั้งเฉพาะอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าเกาะ จ ก็แล ตฺวํ อ. ท่าน กโรนฺโต เมื่อจะกระทำ วายม จงพยายาม ขิปฺปํ พลัน คือว่า อารภ จงปรารภวิริยํ ซึ่งความเพียร สีฆํ สีฆํ เร็ว เร็ว ปณฺฑิโต จงเป็นบัณฑิต

กุสลกุมฺมปติฏฺฐากรเณน ด้วยการกระทำซึ่งที่เป็นที่ตั้งเฉพาะคือกรรม อันเป็นกุศล อตฺตโน เพื่อตน ภว จงเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า โส กโรหิ อิติ ดังนี้ ฯ

หิ จริงอยู่ โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด กโรติ ย่อมกระทำ กุสลํ ซึ่งกุศล (อตฺตโน) มรณมุขํ อปตฺวา กาตุํ สมตฺถกาเลเอว ใน กาลแห่งตนเป็นผู้สามารถ เพื่ออันไม่ถึง ซึ่งปากแห่งความตาย แล้ว กระทำนั่นเทียว เอโส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั่น ปณฺฑิโต นาม ชื่อว่า เป็นบัณฑิต (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า ตฺวํ อ. ท่าน ตาทิโส จงเป็นผู้เช่นกับ ด้วยบุคคลนั้น ภว จงเป็น มา (ภว) จงอย่าเป็น อนฺธพาโล เป็น คนพาลเพียงดังว่าคนบอด อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตฺวํ อ. ท่าน กโรนฺโต กระทำอยู่ วิริยํ ซึ่งความเพียร เอวํ อย่างนี้ นิทฺธนฺตมโล ชื่อว่าเป็นผู้มีมลทินอันกำจัด แล้ว ราคาทีนํ มลานํ นีหฏตาย เพราะความที่แห่งมลทิน ท. มี มลทินคือราคะเป็นต้น เป็นกิเลสอันตนนำออกไปแล้ว อนงฺคโณ ชื่อว่าเป็นผู้มีกิเลสเพียงดังว่าเนินหามิได้ คือว่า นิกฺกิเลสโส ชื่อว่าเป็น ผู้มีกิเลสออกแล้ว องฺคณาภาเวน เพราะความไม่มีแห่งกิเลสเพียงดังว่า เนิน หุตฺวา เป็น ปาปุณิสฺสสิ จักถึง สุทฺธาวาสภูมึ ซึ่งภูมิอันเป็น ที่อยู่แห่งพระอริยบุคคลผู้หมดจดแล้ว ปญฺจวิธํ อันมีอย่าง ๕ อิติ ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ทิพฺพํ อริยภูมึ อิติ ดังนี้ ฯ

๒. ๕/๖ ตั้งแต่ เต ปุนทิวสตฺถายปิ สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา เป็นต้นไป.

เต ปุตฺตา อ. บุตร ท. เหล่านั้น นิมนฺเตตฺวา ทูลนิมนต์แล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา ปุนทิวสตฺถายปิ แม้เพื่อประโยชน์แก่วันใหม่ ทตฺวา ถวายแล้ว ทานํ ซึ่งทาน อาหํสุ กราลทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อิทํปิ ภตฺตํ อ. ภัตแม้นี้ อมฺหากํ ปิตุ ชีวภตฺตํเอว เป็นภัตเพื่อบุคคลผู้เป็นอยู่ เพื่อบิดา ของข้าพระองค์ ท. นั่นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น ตุมฺเห อ. พระองค์ ท. กโรถ จงทรงกระทำ อนุโมทนํ ซึ่งอันอนุโมทนา อิมสฺสเอว ปิตุ แก่บิดานี้นั่นเทียวเถิด อิติ ดังนี้ สตฺถารํ กะพระศาสดา กตภตฺตกิจฺจํ ผู้มีกิจด้วยพระกระยาหารอันทรงกระทำแล้ว อนุโมทนากเล ในกาลอันเป็นที่อนุโมทนา ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา กโรนฺโต เมื่อจะทรงกระทำ อนุโมทนํ ซึ่งอันอนุโมทนา ตสฺส โคฆาตกปุตฺตสฺส แก่บุตรของบุคคลผู้ฆ่าซึ่งโคนั้น อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. เทฺว ๒ อิมา เหล่านี้ว่า

อิทานิ ในกาลนี้ ตฺวํ อ. ท่าน (ชราย) อุปนีตวโย
ว เป็นผู้มีวัยอันชรานำเข้าไปแล้วเทียว อสิ ย่อม
เป็น ตฺวํ อ. ท่าน สมฺปยาโต เป็นผู้ตระเตรียม
แล้ว (คนฺตุํ) เพื่ออันไป สนฺติกํ สู่สำนัก ยมสฺส
ของพระยม อสิ ย่อมเป็น จ อนึ่ง วาโสปิ แม้
อ. ที่อยู่พัก อนฺตรา ในระหว่าง นตฺถิ ย่อมไม่มี

เต แก่ท่าน จ อนึ่ง ปาเถยฺยํปิ แม้ อ. วัตถุอันเกื้อกูล
ในทาง น วิชฺชติ ย่อมไม่มี เต แก่ท่าน โส ตุวํ อ.
ท่านนั้น กโรหิ จงกระทำ ทีปํ ซึ่งเกาะ อตฺตโน
เพื่อตน วายม จงพยายาม ขิปฺปํ พลัน ปณฺฑิโต ภว
จงเป็นบัณฑิต จงเป็น ตุวํ อ. ท่าน นิทฺธนฺตมโล
เป็นผู้มีมลทินอันกำจัดแล้ว อนงฺคโณ เป็นผู้มีกิเลส
เพียงดังว่าเนินหามิได้ (หุตฺวา) เป็น น อุเปหิสิ จัก
ไม่เข้าถึง ชาติชรํ ซึ่งชาติและชรา ปุน อีก อิติ ดังนี้ ฯ

(สทฺโท) อ. ศัพท์ว่า อุป อิติ ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปเท) ในบทว่า อุปนีตวโย อิติ ดังนี้ นิปาตมตฺตํ เป็นสักว่านิบาต (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

ตุวํ อ. ท่าน (ชราย) นีตวโย เป็นผู้มีวัยอันชรานำไปแล้ว คือว่า คตวโย เป็นผู้มีวัยอันถึงแล้ว คือว่า อติกฺกนฺตวโย เป็นผู้มีวัยอันก้าวล่วงแล้ว (อิติ) ย่อมเป็น ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า อิทานิ ในกาลนี้ ตุวํ อง ท่าน ตโย วเย อติกฺกมิตฺวา มรณมุเข ฐิดต เป็นผู้ก้าวล่วงแล้ว ซึ่งวัย ท. ๓ ดำรงอยู่แล้ว ใกล้ปากแห่งความตาย อสิ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตุวํ อ. ท่าน สชฺโช เป็นผู้ตระเตรียมแล้ว คนฺตุํ เพื่ออันไป มรณมุขํ สู่ปากแห่งความตาย หุตฺวา เป็น ฐิโต เป็นผู้ดำรงอยู่แล้ว อสิ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า สมฺปยาโตสิ ยมสฺส สนฺติกํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ ป อ. อรรถว่า (ชนา) อ. ชน ท. คจฺฉนฺตา ผู้เมื่อจะไป มคฺคํ สู่หนทาง กโรนฺตา กระทำอยู่ กิจฺจานิ ซึ่งกิจ ท. ตานิ ตานิ เหล่านั้น วสนฺติ ย่อมอยู่ อนฺตรามคฺเค ในระหว่างแห่งหนทาง ยถา ฉันใด (ชนา) อ. ชน ท. คจฺฉนฺตา ผู้เมื่อไป ปรโลกํ สู่โลกในเบื้องหน้า (กโรนฺตา) กระทำอยู่ (กิจฺจานิ) ซึ่งกิจ ท. (ตานิ ตานิ) เหล่านั้น วสนฺติ ย่อมอยู่ อนฺตรามคฺเค ในระหว่างแห่งหนทาง เอวํ ฉันนั้น น หามิได้ (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า วาโสปิ จ เต นตฺถิ อนฺตรา อิติ ดังนี้ ฯ

หิ เพราะว่า (ปุคฺคเลน) อันบุคคล คจฺฉนฺเตน ผู้ไปอยู่ ปรโลกํ สู่โลกในเบื้องหน้า น สกฺกา ไม่อาจ วุตฺตุํ เพื่ออันกล่าว วจนานิ ซึ่งคำ ท. อันมีคำว่า ตุมฺเห อ. ท่าน ท. กติปาหํ ยังวันแม้เล็กน้อย อธิวาเสถ จงให้อยู่ทับเถิด อหํ อ. ข้าพเจ้า เทมิ จะถวาย ทานํ ซึ่งทาน ตาว ก่อน สุณามิ จะฟัง ธมฺมํ ซึ่งธรรม ตาว ก่อน อิติอาทีนิ ดังนี้เป็นต้น ฯ ปน ก็ (ปุคฺคโล) อ. บุคคล จวิตฺวา เคลื่อนแล้ว อิโต โลกโต จากโลกนี้ ปรโลเก นิพฺพตฺโต ว เป็นผู้บังเกิดแล้ว ในโลกในเบื้องหน้าเทียว โหติ ย่อมเป็น เอตํ วจนํ อ. พระดำรัสนั่น (สตฺถารา) อันพระศาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้ว สนฺธาย ทรงหมายเอา อิมํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนี้ ฯ

อิทํ ปทํ อ. บทนี้ว่า ปาเถยฺยํ อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) อันพระศาสดา เหฏฺฐา วุตฺตํเอว ตรัสแล้ว ในภายใต้นั่นเทียว กิญฺจาปิ

แม้ก็จริง ปน ถึงอย่างนั้น (อิทํ ปาเถยฺยํ อิติ ปทํ) อ. บทว่า ปาเถยฺยํ ดังนี้ สตฺถารา อันพระศาสดา คหิตํ ทรงถือเอาแล้ว อิธอปิ คาถายํ ในพระคาถาแม้นี้ ทฬฺหีกรณตฺถํ เพื่ออันทรงกระทำให้มั่น ปุนปฺปุนํ บ่อย ๆ อุปาสกสฺส แก่อุบาสก ฯ พฺยาธิมรณานิปิ แม้ อ. พยาธิและมรณะ ท. (สตฺถารา) คหิตานิเอว เป็นธรรมชาติอัน พระศาสดาทรงถือเอาแล้วนั่นเทียว เอตฺถ ปเท ในบทนี้ว่า ชาติชรํ อิติ ดังนี้ โหนฺติ ย่อมเป็น ฯ

จ ก็ อนาคามิมคฺโค อ. อนาคามิมรรค (สตฺถารา) อัน พระศาสดา กถิโต ตรัสแล้ว เหฏฺฐิมคาถาหิ ด้วยพระคาถาอันมีใน ภายใต้ ท. อรหตฺตมคฺโค อ. อรหัตมรรค (สตฺถารา) อันพระศาสดา (กถิโต) ตรัสแล้ว อิธ คาถายํ ในพระคาถานี้ ฯ เอวํ ครั้นเมื่อ ความเป็นอย่างนี้ สนฺเตปิ แม้มีอยู่ กุมาโร อ. พระกุมาร (ภนฺเต) ครั้นเมื่อพระกระยาหาร รญฺญา อันพระราชา กพฬํ ยังคำพระกระยาหาร มุขปฺปมาณํ อันมีพระโอษฐ์เป็นประมาณ อตฺตโน ของพระองค์ วฑฺเฒตฺวา ทรงให้เจริญแล้ว อุปนีเต ทรงนำเข้าไปแล้ว คณฺหาติ ย่อมทรงรับเอา อตฺตโน มุขปฺปมาเณนเอว โดยประมาณแห่งพระโอษฐ์ ของพระองค์นั่นเทียว ยถา นาม ชื่อฉันใด อุปาสโก อ. อุบาสก ธมฺเม ครั้นเมื่อธรรม สตฺถารา อันพระศาสดา เทสิเตปิ แม้ทรง แสดงแล้ว อุปริมคฺควเสน ด้วยอำนาจแห่งมรรคในเบื้องบน ปตฺวา บรรลุ โสตาปตฺติผลํ ซึ่งโสดาปัตติผล เหฏฺฐา ในภายใต้ ปตฺโต บรรลุแล้ว อนาคามิผลํ ซึ่งอนาคามิผล อวเสเน ในกาลเป็นที่สุดลง

อนุโมทนาย แห่งอันอนุโมทนา อิมิมฺสา นี้ อุปนิสฺสยพเลส ด้วย
กำลังแห่งอุปนิสัย อตฺตโน ของตน เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว ฯ
ธมฺมเทสนา อ. พระธรรมเทศนา สาตฺถิกา อันมีวาจาเป็นไปกับด้วย
ประโยชน์ อโหสิ ได้มีแล้ว เสสปริสายปิ แม้แก่บริษัทอันเหลือ อิติ
ดังนี้แล ฯ

เรื่องพระติสสเถระ

๓. ๑๐/๑๗ ตั้งแต่ สตฺถา อาคนฺตฺวา กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา อาคนฺตฺวา เสด็จมาแล้ว ปุจฺฉิตฺวา ตรัสถามแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. สนฺนิสินฺนา เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว กถาย ด้วยถ้อยคำ กาย นุ อะไรหนอ อตฺถ ย่อมมี เอตรหิ ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า (มยํ) อ. ข้าพระองค์ ท. (สนฺนิสินฺนา) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว อิมาย นาม กถาย ด้วยถ้อยคำชื่อว่า (อมฺห) ย่อมมี (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (เตหิ ภิกฺขูหิ) อันภิกษุ ท. เหล่านั้น วุตฺเต กราลทูลแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ติสฺโส อ. ภิกษุชื่อว่าติสสะ นิพฺพตฺโต บังเกิดแล้ว หุตฺวา เป็น อูกา เป็นเล็น จีวเร ในจีวร อตฺตโน ของตน ตสฺมึ จีวเร ครั้นเมื่อจีวรนั้น ตุมฺเหหิ อันเธอ ท. ภาชิยมาเน แบ่งอยู่ วิรวนฺโต ร้องอยู่ว่า อิเม ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านี้ วิลุมฺปนฺติ ย่อมยื้อแย่ง สนฺตกํ จีวรํ ซึ่งจีวรอันเป็นของมีอยู่ มม ของเรา อิติ ดังนี้ ธาวิ แล่นไปแล้ว อิโต จ ข้างนี้ด้วย อิโต จ ข้างนี้ด้วย โส ติสฺโต อ. ภิกษุชื่อว่าติสสะนั้น จีวเร ครั้นเมื่อจีวร ตุมฺเหหิ อันเธอ ท. คยฺหมาเน ถือเอาอยู่ ปทุสฺสิตฺวา ประทุษร้ายแล้ว มนํ ซึ่งใจ ตุมฺเหสุ ในเธอ ท.

นิพฺพตฺเตยฺย พึงบังเกิด นิรเย ในนรก เตน การเณน เพราะเหตุนั้น อหํ อ. เรา (โว) ยังเธอ ท. นิกฺขิปาเปสึ ให้เก็บไว้แล้ว จีวรํ ซึ่งจีวร ปน ก็ อิทานิ ในกาลนี้ โส ติสฺโส อ. ภิกษุชื่อว่าติสสะนั้น นิพฺพตฺโต บังเกิดแล้ว ตุสิตวิมาเน ในวิมานชื่อว่าดุสิต เตน การเณน เพราะเหตุนั้น จีวรคฺคหณํ อ. การถือเอาซึ่งจีวร มยา อันเรา อนุญฺญาตํ อนุญาตแล้ว โว แก่เธอ ท. อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตณฺหา นาม ชื่อ อ. ตัณหา อยํ นนี้ ภาริยา วต เป็นธรรมชาติหยาบหนอ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ เตหิ ภิกฺขูหิ อันภิกษุ ท. เหล่านั้น วุตฺเต กราบทูลแล้ว ปุน อีก วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. อาม เออ ตณฺหา นาม ชื่อ อ. ตัณหา สตฺตานํ ของสัตว์ ท. อิเมสํ เหล่านี้ ภาริยา เป็น ธรรมชาติหยาบ (โหติ) ย่อมเป็น มลํ อ. สนิม อุฏฺฐหิตฺวา ตั้งขึ้น แล้ว อยโต แก่เหล็ก ขาทติ ย่อมกัดกิน อยํเอว ซึ่งเหล็กนั่นเทียว วินาเสติ ย่อมยังเหล็กให้พินาศ กโรติ ย่อมกระทำ อปริโภคํ ให้ เป็นเหล็กอันบุคคลไม่พึงใช้สอย ยถา ฉันใด อยํ ตณฺหา อ. ตัณหานี้ อุปฺปชฺชิตฺวา เกิดขึ้นแล้ว อพฺภนฺตเร ในภายใน อิเมสํ สตฺตานํ ของสัตว์ ท. เหล่านี้ เต สตฺเต ยังสัตว์ ท. เหล่านั้น นิพฺพตฺตาเปติ ย่อมให้บังเกิด นิรยาทีสุ อปาเยสุ ในอบาย ท. มีนรกเป็นต้น ปาเปติ ย่อมยังสัตว์ให้ถึง วินาสํ ซึ่งความพินาศ เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

มลํ อ. นิม สมุฏฺฐาย ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว อยสา

แต่เหล็ก ตทุฏฺฐาย ครั้นตั้งขึ้นแล้วแต่เหล็กนั้น

ขาทติ ย่อมกัดกิน ตํเอว อยํ ซึ่งเหล็กนั้นนั่นเทียว

อิว ฉันใด กมฺมานิ อ. กรรม ท. สานิ อันเป็น

ของตน นยนฺติ ย่อมนำไป อติโธนจารินํ ปุคฺคลํ

ซึ่งบุคคลผู้มีปกติประพฤติล่วงซึ่งปัญญาชื่อว่าโธนา

ทุคฺคตึ สุ่ทุคติ เอวํ ฉันนั้น อิติ ดังนี้ ฯ

(อนฺโถ) อ. อรรถว่า อยโต แต่เหล็ก (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า อยสา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สมุฏฺฐหิตฺวา ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สมุฏฺฐาย อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อุฏฺฐหิตฺวา ครั้นตั้งขึ้นแล้ว ตโต อยโต แต่เหล็กนั้น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ตทุฏฺฐาย อิติ ดังนี้ ฯ

(วินิจฺฉโย) อ. วินิจฉัย (ปเท) ในบทว่า อติโธนจารินํ อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) พึงทราบ ฯ จตฺตาโร ปจฺจเย อิทํ ปริภุญฺชนํ อตฺถํ เอเตหิ ปจฺจเยหิ (โหติ) อิติ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนปญฺญา อ. ปัญญาอันเป็นเครื่องพิจารณาเห็นเฉพาะ ซึ่งปัจจัย ท. ๔ ว่า อ. การบริโภค (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุจฺจติ ย่อมตรัสเรียก โธนา ว่าโธนา (ปุคฺคโล) อ. บุคคล อติกฺกมิตฺวา ก้าวล่วงแล้ว ตํ โธนํ ซึ่งปัญญาชื่อว่าโธนานั้น จรนฺโต ประพฤติอยู่ อติโธนจารี นาม ชื่อว่า ผู้มีปกติก้าวล้วงซึ่งปัญญาชื่อว่าโธนาแล้ว ประพฤติ ฯ

อิท อตฺถรูปํ อ. อรรถรูปนี้ว่า มล อ. นิม สมุฏฺฐาย ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว อยโต แต่เหล็ก สมุฏฺฐิตํ อันตั้งขึ้นพร้อมแล้ว อยโต แต่เหล็ก ขาทติ ย่อมกัดกิน ตํเอว อยํ ซึ่งเหล็กนั้นนั่นเทียว ยถา ฉันใด กมฺมานิ อ. กรรม ท. สานิ อันเป็นของตน คือว่า กมฺมานิ อ. กรรม ท. ตานิ เหล่านั้น อตฺตโน สนฺตกานิเอว อันชื่อว่าเป็นของมีอยู่ ของตนนั่นเทียว (เตสํ กมฺมานํ) อตฺตนิ อุฏฺฐิตตฺตา เพราะความที่แห่งกรรม ท. เหล่านั้น เป็นกรรมตั้งขึ้นแล้ว ในตน นยนฺติ ย่อมนำไป (ปุคฺคลํ) ซึ่งบุคคล จตุปฺปจฺจเย อปฺปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนฺตํ ผู้ไม่พิจารณาเห็นเฉพาะ ซึ่งปัจจัย ๔ ท. แล้วบริโภคอยู่ อติโธนจารินํ ชื่อว่าผู้มีปกติก้าวล่วงซึ่งปัญญาชื่อว่าโธนาแล้วประพฤติ ทุคฺคตึ สู่ทุคติ เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว อิติ ดังนี้ (ภควตา) วุตฺตํ เป็นคำอธิบายอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ

เรื่องพระโลฬุทายีเถระ

๔. ๑๓/๑๕ ตั้งแต่ มหาชโน กถํ สมุฏฺฐาเปสิ โลฬุทายี เป็นต้นไป.

มหาชโน อ. มหาชน กถํ ยังถ้อยคำว่า โลฬุทายี อ. พระเถระชื่อว่าโลฬุทายี คุณกถวาย เมื่อถ้อยคำเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งคุณ สารีปุตฺตโมคฺคลฺลานานํ ของพระเถระชื่อว่าสารีบุตรและพระเถระชื่อว่าโมคคัลลานะ ท. วตฺตมานาย เป็นไปอยู่ อุสูยนฺโต อวดอ้างอยู่ ปาเสตฺวา ประกาศแล้ว อตฺตโน ธมฺมกถิกภาวํ ซึ่งความที่แห่งตนเป็นผู้เป็นพระธรรมกถึก (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า มยํ อ. ข้าพเจ้า ท. สุโณม จะฟัง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อิติ ดังนี้ มนุสฺเสหิ อันมนุษย์ ท. กตฺวา กระทำแล้ว สกฺการํ ซึ่งสักการะ วุตฺเต กล่าวแล้ว นิสีทิตฺวา นั่งแล้ว อาสเน บนอาสนะ จตุกฺขตฺตุํ ๔ ครั้ง อปสฺสนฺโต ไม่เห็นอยู่ กิญฺจิ ธมฺมปทํ ซึ่งบทแห่งธรรมอะไร ๆ กเถตพฺพยุตฺตกํ อันความแล้วแก่ความเป็นบทแห่งธรรมอันตนพึงกล่าว (มนุสฺเสหิ) ผู้อันมนุษย์ ท. คเหตฺวา ถือเอาแล้ว เลฑฺฑุทณฺฑาทีนิ วตฺถูนิ ซึ่งวัตถุ ท. มีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น สนฺตชฺเชตฺวา คุกคามด้วยดีแล้วว่า ตฺวํ อ. ท่าน คณฺหสิ ย่อมถือเอา ยุคคฺคาหํ ถือเอาซึ่งคู่ สทฺธึ กับ สารีปุตฺตโมคฺคลฺลานตฺเถเรหิ ด้วยพระเถระชื่อว่าสารีบุตรและโมคคัลลานะ ท. อยฺเยหิ พระผู้เป็นเจ้า อมฺหากํ ของข้าพเจ้า ท. อิติ ดังนี้ ปลาปิยมาโน

ให้หนีไปอยู่ ปติโต ตกแล้ว วจฺจกุฏิยํ ในวัจจกุฎี อิติ ดังนี้ สมุฏฺฐาเปสิ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา อคนฺตฺวา เสด็จมาแล้ว ปุจฺฉิตฺวา ตรัสถามแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. สนฺนิสินฺนา เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว กถาย ด้วยถ้อยคำ กาย นุ อะไรหนอ อตฺถ ย่อมมี เอตรหิ ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า (มยํ) อ. ข้าพระองค์ ท. (สนฺนิสินฺนา) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว อิมาย นาม กถาย ด้วยถ้อยคำชื่อนี้ (อมฺห) ย่อมมี (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (เตหิ ภิกฺขูหิ) อันภิกษุ ท. เหล่านั้น วุตฺเต กราบทูลแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. เอโส โลฬุทายี อ. ภิกษุชื่อว่าโลฬุทายีนั้น (นิมุคฺโค) จมลงแล้ว (คูถกูเป) ในหลุมแห่งคูถ อิทานิเอว ในกาลนี้นั่นเทียว น หามิได้ เอโส โลฬุทายี อ. ภิกษุชื่อโลฬุทายีนั่น คูถกูเป นิมุคฺโคเอว จมลงแล้ว ในหลุมแห่งคูถนั่นเทียว ปุพฺเพปิ แม้ในกาลก่อน อิติ ดังนี้ อาหริตฺวา ทรงนำมาแล้ว อตีตํ วตฺถุํ ซึ่งเรื่องอันล่วงไปแล้ว ชาตกํ ยังชาดก อิมํ นี้ว่า

(สูกโร) อ. สกร (อาห) กล่าวแล้ว (อิมํ คาถํ)
ซึ่งคาถานี้ว่า สมฺม แน่ะสหาย อหํ อ. เรา จตุปฺปโท
เป็นผู้มีเท้า ๔ (อมฺหิ) ย่อมเป็น สมิม แน่ะสหาย
ตฺวํปิ แม้ อ. ท่าน จตุปฺปโท เป็นผู้มีเท้า ๔
(อสิ) ย่อมเป็น สีห แน่ะสีหะ ตฺวํ อ. ท่าน

เอหิ จงมา นิวตฺตสฺส จงกลับมา ตฺวํ อ. ท่าน ภีโต กลัวแล้ว ปลายสิ ย่อมหนีไป กึ นุ เพราะเหตุอะไรหนอ (อิติ) ดังนี้ ฯ (สีโห) อ. สีหะ (อาห) กล่าวแล้ว (อิมํ คาถํ) ซึ่งคาถานี้ว่า สูกร แน่ะสุกร ตฺวํ อ. ท่าน อสุจิ เป็นผู้ไม่สะอาด ปูติโลโม เป็นผู้มีขนอันเน่า อสิ ย่อมเป็น ตฺวํ อ. ท่าน ทุคฺคนฺโธ ผู้มีกลิ่นชั่ว วายสิ ย่อมฟุ้งไป สเจ ถ้าว่า ตฺวํ อ. ท่าน ยุชฺฌิตุกาโม เป็นผู้ใคร่เพื่ออันต่อสู้ อสิ ย่อมเป็นไซร้ สมฺม แน่ะสหาย อหํ อ. เรา ททามิ จะให้ ชยํ ซึ่งความชนะ เต แก่ท่าน (อิติ) ดังนี้ อิติ ดังนี้

วิตฺถาเรตฺวา ทรงให้พิสดารแล้ว กเถสิ ตรัสแล้วว่า สีโห อ. สีหะ ตทา ในกาลนั้น สารีปุตฺโต เป็นภิกษุชื่อว่าสารีบุตร อโหสิ ได้เป็นแล้ว (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ สูกโร อ. สุกร (ตทา) ในกาลนั้น โลฬุทายี เป็นภิกษุชื่อว่าโลฬุทายี (อโหสิ) ได้เป็นแล้ว (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้

สตฺถา อ. พระศาสดา อาหริตฺวา ครั้นทรงนำมาแล้ว อิมํ ธมฺมเทสนํ ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ธมฺโม อ. ธรรม อปฺปมตฺตโก ว อันมีประมาณน้อยเทียว โลฬุทายินา อันภิกษุชื่อว่าโลฬุทายี อุคฺคหิโต เรียนเอาแล้ว ปน อนึ่ง (อยํ โลฬุทายี) อ. ภิกษุชื่อว่าโลฬุทายีนี้ สชฺฌายํ นเอว อกาสิ ไม่ได้กระทำแล้ว ซึ่งการสาธยายนั่นเทียว ยงฺกิญฺจิ ปริยตฺตึ คเหตฺวา

ตสฺสา ปริยตฺติยา อสชฺฌายกรณํ อ. อันเรียนเอา ซึ่งปริยัติอย่างใด อย่างหนึ่ง แล้วกระทำซึ่งการสาธยายหามิได้ ซึ่งปริยัตินั้น มลํเอว เป็นมลทินนั่นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

มนฺตา อ. มนต์ ท. อสชฺฌายมลา เป็นมนต์
มีการไม่สาธยายเป็นมลทิน (โหนฺติ) ย่อมเป็น
ฆรา อ. เรือน ท. อนุฏฺฐานมลา เป็นประเทศ
มีการไม่ลุกขึ้นเป็นมลทิน (โหนฺติ) ย่อมเป็น
วณฺณสฺส แห่งวรรณะ (โหติ) ย่อมเป็น ปมาโท
อ. ความประมาท มลํ เป็นมลทิน รกฺขโต
ปุคฺคลสฺส ของบุคคลผู้รักษาอยู่ (โหติ) ย่อม
เป็น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. เนื้อความ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า อสชฺฌายมลา อิติ ดังนี้เป็นต้น (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) พึงทราบ ฯ ปริยตฺติ วา อ. ปริยัติหรือ สิปฺปํ วา หรือว่า อ. ศิลปะ ยา กาจิ อย่างใดอย่างหนึ่ง (ปุคฺคลสฺส) เมื่อบุคคล อสชฺฌายนฺตสฺส ไม่สาธยายอยู่ อนนุยุญฺชนฺตสฺส ไม่ตาม ประกอบอยู่ วินสฺสติ วา ย่อมเสื่อมสูญหรือ นิรนฺตรํ น อุปฏฺฐาติ วา หรือว่า ย่อมไม่ปรากฏ มีระหว่างออกแล้ว ยสฺมา เหตุใด ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า อสชฺฌายมลา มนฺตา อิติ

ดังนี้ (สตฺถารา) อันพระศาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ

ปน อนึ่ง ฆรํ นาม ชื่อ อ. เรือน (ปุคฺคลสฺส) ของบุคคล วสนฺตสฺส ผู้อยู่ ฆราวาสํ อยู่ครองซึ่งเรือน อุฏฺฐาย ลุกขึ้นแล้ว อุฏฺฐาย ลุกขึ้นแล้ว อกโรนฺตสฺส ผู้ไม่กระทำอยู่ ชิณฺณปฺปฏิสงฺขรณาทีนิ กิจฺจานิ ซึ่งกิจ ท. มีการปฏิสังขรณ์ซึ่งเรือนอันคร่ำคร่าแล้วเป็นต้น วินสฺสติ ย่อมพินาศ ยสฺมา เหตุใด ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า อนุฏฺฐานมลา หรา อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) อันพระศาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ

กาโย อ. กาย คิหิสฺส วา ของคฤหัสถ์หรือ ปพฺพชิตสฺส วา หรือว่า ของบรรพชิต อกโรนฺตสฺส ผู้ไม่กระทำอยู่ สรีรปฏิชคฺคนํ วา ซึ่งการชำระซึ่งสรีระหรือ ปริกฺขารปฏิชคฺคนํ วา หรือว่า ซึ่งการชำระซึ่งบริขาร โกสชฺชวเสน ด้วยอำนาจแห่งความเกียจคร้าน ทุพฺพณฺโณ เป็นกายมีวรรณะชั่ว (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ด้วยประการฉะนี้ ยสฺมา เหตุใด ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) อันพระศาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ

ปน อนึ่ง (ปุคฺคลสฺส) เมื่อบุคคล รกฺขนฺตสฺส รักษาอยู่ คาโว ซึ่งโค ท. นิทฺทายนฺตสฺส วา ประพฤติหลับอยู่หรือ กีฬนฺตสฺส วา หรือว่า เล่นอยู่ ปมาทวเสน ด้วยอำนาจแห่งความประมาท คาโว อ. โค ท. ตา เหล่านั้น อาปชฺชนฺติ ย่อมถึงทั่ว วินาสํ ซึ่งความพินาศ อติตฺถปกฺขนฺทนาทินา การเณน วา ด้วยเหตุมีอันแล่นไปสู่ที่มิใช่ท่า

เป็นต้นบ้าง พาลมิคโจราทิอุปทฺทเวน วา ด้วยอุปัทวะมีเนื้อร้าย และโจรเป็นต้นบ้าง ปเรสํ ชนานํ สาลิกฺเขตฺตาทีนิ ฐานานิ โอตริตฺวา ขาทนวเสน วา ด้วยอำนาจแห่งอันข้ามลง สู่ที่ ท. มีนาแห่งข้าวสาลี เป็นต้น ของชน ท. เหล่าอื่น แล้วเคี้ยวกินบ้าง (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น ปาปุณาติ ย่อมถึง ทณฺฑํ วา ซึ่งอาชญาหรือ ปริภาสํ วา หรือว่า ซึ่งการบริภาษ สยํปิ แม้เอง วา ปน ก็หรือว่า กิเลสา อ. กิเลส ท. โอตริตฺวา ข้ามลงแล้ว ปมาทวเสน ด้วยอำนาจแห่ง ความประมาท ปพฺพชิตํ ยังบรรพชิต อรกฺขนฺตํ ผู้ไม่รักษาอยู่ ฉ ทฺวารานิ ซึ่งทวาร ท. ๖ จาเวนฺติ ย่อมให้เคลื่อน สาสนา จากศาสนา ยสฺมา เหตุใด ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า ปมาโท รกฺขโต มลํ อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) อันพระศาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่าา หิ ก็ โส ปมาโท อ. ความประมาทนั้น มลํ ชื่อว่าเป็นมลทิน อสฺส ปมาทสฺส วินาสาหรเณน มลฏฺฐานิยตฺตา เพราะความที่แห่งความประมาทนั้น เป็นอาการเป็นที่ตั้งแห่งมลทิน ด้วยการนำมาซึ่งความพินาศ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง

๕. ๑๕/๑๗ ตั้งแต่ ตสฺส กิร สมานชาติกํ กุลกุมาริกํ เป็นต้นไป.

กิร ได้ยินว่า (มาตาปิตโร) อ. มารดาและบิดา ท. อาเนสุํ นำมาแล้ว กุลกุมาริกํ ซึ่งเด็กหญิงของตระกูล สมานชาติกํ ผู้มีชาติอันเสมอกัน ตสฺส กุลปุตฺตสฺส เพื่อกุลบุตรนั้น ฯ สา กุมาริกา อ. นางกุมาริกานั้น อติจารินี เป็นผู้มีปกติประพฤติล่วง อโหสิ ได้เป็นแล้ว ปฏฺฐาย จำเดิม (อตฺตโน ชเนหิ) อานีตทิวสโต แต่วันแห่งตนผู้อันชน ท. นำมาแล้ว ฯ ดส กุลปุตฺดต อ. กุลบุตรนั้น ลชฺชิโต ละอายแล้ว อติจาเรน เพราะความประพฤติล่วง ตสฺสา ภริยาย ของภรรยานั้น อสกฺโกนฺโต ไม่อาจอยู่ อุปคนฺตุํ เพื่ออันเข้าถึง สมฺมุขีภาวํ ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีหน้าพร้อม กสฺสจิ ต่อใคร ๆ ปจฺฉินฺทิตฺวา ตัดขาดแล้ว พุทฺธุปฏฺฐานาทีนิ กุสลกมฺมานิ ซึ่งกุศลกรรม ท. มีการบำรุงซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นต้น อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปเฝ้าแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา กติปาหจฺจเยน โดยอันล่วงไปแห่งวันแม้เล็กน้อย วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว นิสินฺโน นั่งแล้ว เอกมนฺตํ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง (วจเน) ครั้นเมื่อพระดำรัสว่า อุปาสก ดูก่อนอุบาสก ตฺวํ อ. ท่าน น ทิสฺสสิ ย่อมไม่ปรากฏ กึ เพราะเหตุอะไร อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) อันพระศาสดา วุตฺเต ตรัสแล้ว อาโรเจสิ กราบทูลแล้ว

ตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั้น ฯ

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า อุปาสก ดูก่อนอุบาสก (วจนํ) อ. คำว่า อิตฺถิโย นาม ชื่อ อง หญิง ท. นทีอาทิสทิสา เป็นผู้เช่นกับด้วยประเทศมีแม่น้ำเป็นต้น (โหนฺติ) ย่อมเป็น โกโธ อ. ควรามโกรธ ปณฺฑิเตน อันบัณฑิต น กาตพฺโพ ไม่พึงกระทำ ตาสุ อิตฺถีสุ ในหญิง ท. เหล่านั้น อิติ ดังนี้ มยา อันเรา วุตฺตํ กล่าวแล้ว ปุพฺเพปิ แม้ในกาลก่อน ปน แต่ว่า ตฺวํ อ. ท่าน น สลฺลกฺเขสิ กำหนดไม่ได้แล้ว (อตฺตโน) ภวปฏิจฺฉนฺนตฺตา เพราะความที่แห่งตน เป็นผู้อันภพปกปิดแล้ว อิติ ดังนี้ นํ กุลปุตฺตํ กะกุลบุตรนั้น เตน เตน กุลปุตฺเตน ยาจิโต ผู้อันกุลบุตรนั้นทูลวิงวอนแล้ว ชาตกํ ยังชาดกว่า

นที จ อ. แม่น้ำด้วย ปนฺโถ จ อ. ทางเปลี่ยว
ด้วย ปานาคารํ จ อ. เรือนอันเป็นที่ดื่มด้วย สภา
จ อ. ที่พักด้วย ปปา จ อ. บ่อน้ำด้วย (โหนฺติ)
ย่อมเป็น ยถา ฉันใด โลกิตฺถิโย นาม ชื่อ
อ. หญิงในโลก ท. (โหนฺติ) ย่อมเป็น เอวํ
ฉันนั้น เวลา อ. เขตแดน น วิชฺชติ ย่อมไม่มี
ตาสํ อิตฺถีนํ แก่หญิง ท. เหล่านั้น อิติ ดังนี้

วิตฺถาเรตฺวา ทรงให้พิสดารแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า อุปาสก ดูก่อนอุบาสก หิ ก็ อติจารินีภาโว อ. ความเป็นแห่งหญิงผู้มีปกติประพฤติล่วง (มลํ) เป็นมลทิน อิตฺถิยา ของหญิง (โหติ) ย่อมเป็น มจฺเฉรํ

อ. ความตระหนี่ (มลํ) เป็นมลทิน (ปุคฺคลสฺส) ของบุคคล เทนฺตสฺส ผู้ถวายอยู่ ทานํ ซึ่งทาน (โหติ) ย่อมเป็น อกุสลกมฺมํ อ. กรรม อันเป็นอกุศล มลํ เป็นมลทิน สตฺตานํ ของสัตว์ ท. อิธโลกปรโลเกสุ ในโลกนี้และโลกในเบื้องหน้า ท. วินาสนฏฺเฐน เพราะอรรถว่าเป็น เครื่องยังสัตว์ให้พินาศ (โหติ) ย่อมเป็น ปน แต่ว่า อวิชฺชา อ. อวิชชา มลํ เป็นมลทิน อุตฺตมํ อันสูงสุด สพฺพมลานํ กว่า มลทินทั้งปวง ท. (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิต แล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

ทุจฺจริตํ อ. ความประพฤติชั่ว มลํ เป็นมลทิน
อิตฺถิยา ของหญิง (โหติ) ย่อมเป็น มจฺเฉรํ
อ. ความตระหนี่ มลํ เป็นมลทิน ททโต ปุคฺคลสฺส
ของบุคคลผู้ให้อยู่ (โหติ) ย่อมเป็น ธมฺมา
อ. ธรรม ท. ปาปกา อันลามก มลา เว เป็น
มลทินแล อสฺมึ โลเก จ ในโลกนี้ด้วย ปรมฺหิ
โลเก จ ในโลกอื่นด้วย (โหนฺติ) ย่อมเป็น
(อหํ) อ. เรา (กเถมิ) จะบอก มลตรํ ซึ่ง
มลทินกว่า มลา กว่ามลทิน ตโต นั้น อวิชฺชา
อ. อวิชชา มลํ เป็นมลทิน ปรมํ อย่างยิ่ง (โหติ)
ย่อมเป็น ภิกฺขโว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. ท่าน ท.
ปหนฺตฺวาน ละแล้ว มลํ ซึ่งมลทิน เอตํ นั่น

นิมฺมลา จงเป็นผู้มีมลทินออกแล้ว โหล จงเป็น

อิติ ดังนี้ ฯ

อติจาโร อ. ความประพฤติล่วง ทุจฺจริตํ อิติ ชื่อว่าความประพฤติชั่ว ตตฺถ คาถายํ ในพระคาถานั้น ฯ

หิ ก็ สามิโกปิ แม้ อ. สามี นีหรติ ย่อมนำออก อิตฺถึ ซึ่งหญิง อติจารินึ ผู้มีปกติประพฤติล่วง เคหา จากเรือน (มาตาปิตโร) อ. มารดาและบิดา ท. นหรนฺติ ย่อมนำออก ตํ อิตฺถึ ซึ่งหญิงนั้น คจฺฉนฺตํ ผู้ไปอยู่ สนฺติกํ สู่สำนัก มาตาปิตูนํ ของมารดาและบิดา ท. (วจเนน) ด้วยคำว่า ตฺวํ อ. เธอ กุลสฺส อคารวภูตา ผู้เป็นคนไม่เคารพต่อตระกูลเป็นแล้ว (อมฺเหหิ) น ทฏฺฐพฺพา เป็นผู้อันเรา ท. ไม่พึงเห็น อกฺขีหิปิ แม้ด้วยนัยน์ตา ท. (อสิ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ สา อิตฺถี อ. หญิงนั้น อนาถา ผู้ไม่มีที่พึ่ง วิจรนฺตี เที่ยวไปอยู่ ปาปุณาติ ย่อมถึง มหาทุกฺขํ ซึ่งทุกข์อันใหญ่ เตน การเณน เพราะเหตุนั้น ทุจฺจริตํ อ. ความประพฤติชั่ว อสฺสา อิตฺถิยา แห่งหญิงนั้น (สตฺถารา) อันพระศาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้วว่า มลํ เป็นมลทิน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ทายกสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคลผู้ให้ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ททโต อิติ ดังนี้ ฯ

หิ ก็ ยสฺส ปุคฺคลสฺส เมื่อบุคคลใด จินฺเตนฺตสฺส คิดอยู่ว่า เขตฺเต ครั้นเมื่อนา อิมสฺมึ นี้ สมฺปนฺเน ถึงพร้อมแล้ว อหํ อ. เรา ทสฺสามิ จักถวาย สลากภตฺตาทีนิ ภตฺตานิ ซึ่งภัต ท. มีภัตอันบุคคล

พึงถวายตามสลากเป็นต้น อิติ ดังนี้ เขตฺตกสนกาเล ในกาลอันเป็น
ที่ไถซึ่งนา สสฺเส ครั้นเมื่อข้าวกล้า นิปฺผนฺเน สำเร็จแล้ว มจฺเฉรํ
อ. ความตระหนี่ อุปฺปชฺชิตฺวา เกิดขึ้นแล้ว นิวาเรติ ย่อมห้าม จาคจิตฺตํ
ซึ่งจิตดวงประกอบแล้วด้วยการบริจาค โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น
จากจิตฺเต ครั้นเมื่อจิตอันประกอบแล้วด้วยการบริจาค อวิรุหนฺเต ไม่
งอกเงยอยู่ มจฺเฉรวเสน ด้วยอำนาจแห่งความตระหนี่ น ลภติ ย่อม
ไม่ได้ สมฺปตฺติโย ซึ่งสมบัติ ท. ติสฺโส ๓ อิติ คือ มนุสฺสสมฺปตฺตึ
ซึ่งสมบัติในมนุษย์ ทิพฺพสมฺปตฺตึ ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพ นิพฺพานสมฺปตฺตึ
ซึ่งสมบัติคือพระนิพพาน เตน การเณน เพราะเหตุนั้น (วจนํ)
อ. พระดำรัสว่า มจฺเฉรํ อ. ความตระหนี่ มลํ เป็นมลทิน ททโต
ปุคฺคลสฺส ของบุคคลผู้ให้อยู่ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (สตฺถารา)
อันพระศาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ นโย อ. นัย อญฺเญสุปิ ปเทสุ
ในบท ท. แม้เหล่าอื่น เอวรูเปสุ อันมีรูปอย่างนี้ เอโสเอว นี้นั่นเทียว ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน ก็ ธมฺมา อ. ธรรม ท. อกุสลา
อันเป็นอกุศล มลํเอว เป็นมลทินนั่นเท่ยว อิธโลเก จ ในโลกนี้ด้วย
ปรโลเก จ ในโลกเบื้องหน้าด้วย (โหนฺติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้
(ปทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ปาปกา ธมฺมา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (ภควตา) วุตฺตมลโต กว่ามลทินอัน
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว เหฏฺฐา ในภายใต้ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส)
แห่งบทว่า ตโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หํ อ. เรา กเถมิ จะบอก อติเรกมลํ

ซึ่งมลทินอันยิ่ง โว แก่ท่าน ท. อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า มลตรํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อฏฺฐวตฺถุกํ อญฺญาณํเอว อ. ความไม่รู้อันมีวัตถุ ๘ นั่นเทียว มลํ เป็นมลทิน ปรมํ อย่างยิ่ง (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อวิชฺชา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. ชหิตฺวา ละแล้ว เอตํ มลํ ซึ่งมลทินนั่น นิมฺมลา จงเป็นผู้มลทินออกแล้ว โหถ จงเป็นเถิด อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปหนฺตฺวาน อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องจูฬสารีภิกษุ

๖. ๑๘/๕ ตั้งแต่ สตฺถา ภิกฺขเว อหิริโก นาม ปคพฺโภ เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. อหิริโก นาม ปุคฺคโล อ. บุคคลชื่อว่าผู้ไม่มีความละอาย ปคพฺโภ เป็นคนคะนอง กากสทิโส เป็นผู้เช่นกับด้วยกา หุตฺวา เป็นจตฺวา ตั้งอยู่แล้ว อเนสนาย ในการแสวงหาอันไม่ควร เอกวีสติวิธาย อันมีอย่าง ๒๑ ชีวติ ย่อมเป็นอยู่ สุขํ สบาย ปน ส่วนว่า หิโรตฺตปฺปสมฺปนฺโน ปุคฺคโล อ. บุคคล ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยความละอายและความเกรงกลัว ชีวติ ย่อมเป็นอยู่ ทุกฺขํ ลำบาก อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

อหิริเกน ปุคฺคเลน กากสูเรน ธํสินา ปกฺขนฺทินา
ปคพฺเภน สงฺกิลิฏฺเฐน ชีวิตํ อง อันบุคคล
ผู้ไม่มีความละอาย ผู้กล้าเพียงดังว่ากา ผู้มีปกติ
กำจัด ผู้แล่นไปโดยปกติ ผู้คะนอง ผู้เศร้าหมอง
แล้ว เป็นอยู่ สุชีวํ เป็นธรรมชาติเป็นอยู่
โดยง่าย (โหติ) ย่อมเป็น จ ส่วนว่า หิริมตา
ปุคฺคเลน นิจฺจํ สุจิคเวสินา อลีเนน อปคพฺเภน
สุทฺธาชีเวน ปสฺสตา (ชีวิตํ) อ. อันบุคคลผู้

มีความละอาย ผู้มีปกติแสวงหาซึ่งกรรมอันสะอาด เป็นนิจ ผู้ไม่หดหู่ ผู้ไม่คะนอง ผู้มีอาชีพอัน หมดจดแล้ว ผู้เห็นอยู่ เป็นอยู่ ทุชฺชีวํ เป็น ธรรมชาติเป็นอยู่โดยยาก (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ฉินฺนหิโรตฺตปฺปเกน ผู้มีความละอาย และความเกรงกลัวอันขาดแล้ว อิติ ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า อหิริเกน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า หิ ก็ เอวรูเปน ปุคฺคเลน อันบุคคล ผู้มีรูปอย่างนี้ สกฺกา อาจ อมาตรํเอว อิตฺถึ มาตา เม อิติ (วตฺวา) อปิตาทโยเอว ปุริเส ปิตา เม อิติอาทินา นเยน วติวา เอกวีสติ - วิธาย อเนสนาย ปติฏฺฐาย สุเขน ชีวิตุํ เพื่ออันเรียก ซึ่งหญิง ผู้ มิใช่มารดานั่นเทียวว่า อ. มารดา ของเรา ดังนี้ แล้วเรียก ซึ่ง บุรุษ ท. มีบุรุษผู้มิใช่บิดาเป็นต้นนั่นเทียว โดยนัยอันมีคำว่า อ. บิดา ของเรา ดังนี้เป็นต้น แล้วตั้งอยู่เฉพาะ ในการแสวงหาอันไม่สมควร อันมีอย่าง ๒๑ แล้วเป็นอยู่ โดยง่าย (อิติ) ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สูรกากสทิเสน ผู้เช่นกับด้วยกาตัวกล้า (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า กากสูเรน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า หิ เหมือนอย่างว่า สูรกาโก อ. กาตัว กล้า คณฺหิตุกาโม ตัวใคร่เพื่ออันคาบเอา ยาคุอาทีนิ วตฺถูนิ ซึ่ง วัตถุ ท. มีข้าวยาคูเป็นต้น กุลฆเรสุ ในเรือนแห่งตระกูล ท. นิสีทิตฺวา

จับแล้ว ภิตฺติอาทีสุ ฐาเนสุ ในที่ ท. มีฝาเป็นต้น ญตฺวา รู้แล้ว โอโลกนภาวํ ซึ่งความเป็นคืออันแลดู อตฺตโน ซึ่งตน อโนโลเกนฺโต วิย จ เป็นผู้เพียงดังว่าไม่แลดูอยู่ด้วย อญฺญาวิหิตโก วิย จ เป็นผู้เพียงดังว่ามีใจอันส่งไปแล้วในที่อื่นด้วย นิทฺทายนฺโต วิย จ เป็นผู้เพียงดังว่าประพฤติหลับอยู่ด้วย หุตฺวา เป็น สลฺลกฺเขตฺวา กำหนดแล้ว ปมาทํ ซึ่งความประมาท มนุสฺสานํ แห่งมนุษย์ ท. อนุปติตฺวา โผลงแล้ว (มนุสฺเสสุ) ครั้นเมื่อมนุษย์ ท. สุสุ อิติ วทนฺเตสุเอว กล่าวอยู่ว่า สุสุ ดังนี้นั่นเทียว คเหตฺวา คาบเอาแล้ว มุขปูรํ วตฺถุํ ซึ่งวัตถุอันยังปากให้เต็ม ภาชนโต จากภาชนะ ปลายติ ย่อมบินหนีไป ยถา ฉันใด อหิริกปุคฺคโลปิ แม้ อ. บุคคลผู้ไม่มีความละอาย ปวิสิตฺวา เข้าไปแล้ว คามํ สู่บ้าน สทฺธึ พร้อม ภิกฺขูหิ ด้วยภิกษุ ท. ววฏฺฐเปติ กำหนดอยู่ ยาคุภตฺตฏฺฐานาทีนิ ฐานานิ ซึ่งที่ ท. มีที่แห่งข้าวยาคูและภัตเป็นต้น ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. จริตฺวา เที่ยวไปแล้ว ปิณฺฑาย เพื่อบิณฑบาต ตตฺถ คาเม ในบ้านนั้น อาทาย ถือเอาแล้ว ยาปนมตฺตํ อาหารํ ซึ่งอาหารอันสักว่าเป็นเครื่องยังอัตภาพให้เป็นไป คนฺตฺวา ไปแล้ว อาสนสาลํ สู่ศาลาอันเป็นที่นั่ง ปจฺจเวกฺขนฺตา พิจารณาอยู่ ปิวิตฺวา ดื่มแล้ว ยาคุํ ซึ่งข้าวยาคู มนสิกโรนฺตา กระทำไว้ในใจอยู่ กมฺมฏฺฐานํ ซึ่งกรรมฐาน สชฺฌายนฺติ สาธยายอยู่ สมฺมชฺชนฺติ กวาดอยู่ อาสนสาลํ ซึ่งศาลาอันเป็นที่นั่ง ปน ส่วนว่า อยํ อหิริกปุคฺคโล อ. บุคคลผู้ไม่มีความละอายนี้ อกตฺวา ไม่กระทำแล้ว กิญฺจิ ซึ่งอะไร ๆ คามาภิมุโข ว เป็นผู้มีหน้าเฉพาะต่อบ้านเทียว โหติ ย่อมเป็น โส

อหิริกปุคฺคโล อ. บุคคลผู้ไม่มีความละอายนั้น ภิกฺขูหิ ปสฺสถ อิมํ ปุคฺคลํ อิติ (วตฺวา) โอโลกิยมาโนปิ ผู้แม้อันภิกษุ ท. กล่าวแล้วว่า อ. ท่าน ท. จงดู ซึ่งบุคคลนี้ ดังนี้ แลดูอยู่ อโนโลเกนฺโต วิย เป็นผู้เพียงดังว่าไม่แลดูอยู่ อญฺญาวิหิโต วิย เป็นผู้เพียงดังว่ามีใจอันส่งไปแล้วในที่อื่น นิทฺทายนฺโต วิย เป็นผู้เพียงดังว่าประพฤติหลับอยู่ ปฏิมุญฺจนฺโน วิย เป็นผู้เพียงดังว่ากลัดอยู่ คณฺฐิกํ ซึ่งลูกดุม สํวิทหนฺโต วิย เป็นผู้เพียงดังว่าจัดแจงอยู่ จีวรํ ซึ่งจีวร หุตฺวา เป็น วทนฺโต กล่าวอยู่ว่า กมฺมํ อ. การงาน เม ของเรา อสุกํ นาม ชื่อโน้น อตฺถิ มีอยู่ อิติ ดังนี้ อุฏฺฐาย ลุกขึ้นแล้ว อาสนา จากอาสนะ ปวิสิตฺวา เข้าไปแล้ว คามํ สู่บ้าน อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว เคเหสุ ในเรือน ท. ววฏฺฐาปิเตสุ อันตนกำหนดแล้ว ปาโต แต่เช้าหนา เคหํ สู่เรือน อญฺญตรํ หลังใดหลังหนึ่ง ฆรมานุสเกสุ ครั้นเมื่อประชุมแห่งมนุษย์ในเรือน ท. ปิธาย ปิดแล้ว กวาฏํ ซึ่งบานประตู โถกํ หน่อยหนึ่ง นิสีทิตฺวา นั่งแล้ว กนฺตนฺเตสุปิ แม้กรออยู่ ทฺวาเร ใกล้ประตู ปณาเมตฺวา ผลักแล้ว กวาฏํ ซึ่งบานประตู เอเกน หตฺเถน ด้วยมอข้างหนึ่ง ปวิสติ ย่อมเข้าไป อนฺโต ในภายใน อถ ครั้งนั้น (เต มนุสฺสา) อ. มนุษย์ ท. เหล่านั้น ทิสฺวา เห็นแล้ว นํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลนั้น อกามกาปิ ผู้แม้ไม่ปรารถนา (ตํ ปุคฺคลํ) ยังบุคคลนั้น นิสีทาเปตฺวา ให้นั่งแล้ว อาสเน บนอาสนะ ยาคุอาทีสุ วตฺถูสุ ในวัตถุ ท. มีข้าวยาคูเป็นต้นหนา ยํ วตฺถุ อ. วัตถุใด อตฺถิ มีอยู่ เทนฺติ ย่อมถวาย ตํ วตฺถุํ ซึ่งวัตถุนั้น

โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น ภุญฺชิตฺวา บริโภคแล้ว ยาวทตฺถํ กำหนด
เพียงใดแต่ความต้องการ อาทาย ถือเอาแล้ว อวเสสํ วตฺถุํ ซึ่งวัตถุ
อันเหลือลง ปตฺเตน ด้วยบาตร ปกฺกมนฺติ ย่อมหลีกไป เอวํเอว
ฉันนั้นนั่นเทียว อยํ ปุคฺคโล อ. บุคคลนี้ กากสูโร นาม ชื่อว่า
เป็นผู้กล้าเพียงดังว่ากา (โหติ) ย่อมเป็น เอวรูเปน อหิริเกน
ปุคฺคเลน (ชีวิตํ) อ. อันบุคคลผู้ไม่มีความละอาย ผู้มีรูปอย่างนี้
เป็นอยู่ สุชีวํ เป็นธรรมชาติเป็นอยู่โดยง่าย (โหติ) ย่อมเป็น อิติ
ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ธํสินา ชื่อว่าผู้มีปกติกำจัด อสุกตฺเถโร
นาม อปฺปิจฺโฉ (โหติ) อิติอาทีนิ วจนานิ วทนฺเตสุ มนุสฺเสสุ กึ
ปน มยํปิ น อปฺปิจฺฉา (อมฺห) อิติอาทินา วจเนน ปเรสํ ชนานํ
คุณธํสตาย เพราะความเป็นคืออันครั้นเมื่อมนุษย์ ท. กล่าวอยู่ ซึ่งคำ ท.
อันมีคำว่า ชื่อ อ. พระเถระรูปโน้น เป็นผู้มีความปรารถนาอันน้อย
ย่อมเป็น ดังนี้เป็นต้น กำจัดซึ่งคุณ ของชน ท. เหล่าอื่น ด้วยคำอัน
มีคำว่า ก็แม้ อ. เรา ท. เป็นผู้มีความปรารถนาอันน้อย ย่อมเป็น
หามิได้หรือ ดังนี้เป็นต้น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ธํสินา
อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า หิ ก็ มนุสฺสา อ. มนุษย์ ท. สุตฺวา
ฟังแล้ว วจนํ ซึ่งคำ ตถารูปสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคลผู้มีรูปอย่างนั้น
มญฺญมานา สำคัญอยู่ว่า อยํปิ ปุคฺคโล อ. บุคคลแม้นี้ อปฺปิจฺฉตาทิ-
คุณยุตฺโต เป็นผู้ประกอบแล้วด้วยคุณมีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความ

ปรารถนาอันน้อยเป็นต้น (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ มญฺญนฺติ ย่อมสำคัญ ทาตพฺพํ วตฺถุํ ซึ่งวัตถุอันตนพึงให้ ปน แต่ว่า โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น อสกฺโกนฺโต เมื่อไม่อาจ วิญฺญุปุริสานํ จิตฺตํ อาราเธตุํ เพื่ออันยังจิต ของบุรุษผู้รู้แจ้งโดยปกติ ท. ให้ยินดี ปริหายติ ย่อมเสื่อมรอบ ลาภา จากลาภ ตมฺหาปิ แม้นั้น ปฏฺฐาย จำเดิม ตโต กาลโต แต่กาลนั้น ปุคฺคโล อ. บุคคล ธํสี ผู้มีปกติกำจัด เอวํ อย่างนี้ ลาภํ ยังลาภ อตฺตโนปิ ของตนบ้าง ปรสฺสอปิ ปุคฺคลสฺส ของบุคคลอื่นบ้าง นาเสติเอว ย่อมให้ฉิบหายนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปกฺขนฺทจารินา ผู้มีปกติประพฤติซึ่งการแล่นไป คือว่า ทสฺเสนฺเตน ผู้แสดงอยู่ กิจฺจานิ ซึ่งกิจ ท. ปเรสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่าอื่น (กตฺวา) กระทำ กิจฺจานิ วิย ให้เป็นเพียงดังว่ากิจ อตฺตโน ของตน อิติ ดังนี้ (ปทสิส) แห่งบทว่า ปกฺขนฺทินา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อธิบายว่า ภิกฺขูสุ ครั้นเมื่อภิกษุ ท. กตฺวา กระทำแล้ว วตฺตํ ซึ่งวัตร เจติยงฺคณาทีสุ ฐาเนสุ ในที่ ท. มีลานแห่งพระเจดีย์เป็นต้น ปาโต ว แต่เช้าเทียว นิสีทิตฺวา นั่งแล้ว โถกํ หน่อยหนึ่ง กมฺมฏฺฐานมนสิกาเรน ด้วยการกระทำไว้ใจซึ่งกรรมฐาน อุฏฺฐาย ลุกขึ้นแล้ว ปวิสนฺเตสุ เข้าไปอยู่ คามํ สู่บ้าน ปิณฺฑาย เพื่อบิณฑบาต (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น โธวิตฺวา ล้างแล้ว มุขํ ซึ่งหน้า มณฺเฑตฺวา ประดับแล้ว อตฺตภาวํ ซึ่งอัตภาพ ปณฺฑุกาสาวปารุปน-

อกฺขิอญฺชนสีสมกฺขราทีหิ กิจฺเจหิ ด้วยกิจ ท. มีการห่มซึ่งผ้าอันบุคคล ย้อมแล้วด้วยน้ำฝาดอันเหลือง และการหยอดซึ่งนัยน์ตา และการทา ซึ่งศีรษะเป็นต้น ทตฺวา ให้แล้ว สมฺมชฺชนีปาเร ซึ่งอันประหาร ด้วยไม้กวาด ท. เทฺว ๒ ตโย ๓ สมฺมชฺชนฺโต วิย เพียงดังว่า กวาดอยู่ ทฺวารโกฏฺฐกาภิมุโข เป็นผู้มีหน้าเฉพาะต่อซุ้มแห่งประตู โหติ ย่อมเป็น มนุสฺสา อ. มนุษย์ ท. อาคตา ผู้มาแล้ว ปาโต ว แต่เช้า เทียว (จินฺตเนน) ด้วยอันคิดว่า มยํ อ. เรา ท. วนฺทิสฺสาม จักไหว้ เจติยํ ซึ่งพระเจดีย์ กริสฺสาม จักกระทำ มาลาปูชํ ซึ่งการบูชาด้วย ดอกไม้ อิติ ดังนี้ ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลนั้น วตฺวา กล่าวแล้วว่า อยํ วิหาโร อ. วิหารนี้ นิสฺสาย อาศัยแล้ว อิมํ ทหรํ ซึ่งภิกษุหนุ่มนี้ ลภติ ย่อมได้ ปฏิชคฺคนํ ซึ่งการประคับประคอง ตุมฺเห อ. ท่าน ท. มา ปมชฺชิตฺถ อย่าประมาทแล้ว อิมํ ทหรํ ซึ่ง ภิกษุหนุ่มนี้ อิติ ดังนี้ มญฺญนฺติ ย่อมสำคัญ ทาตพฺพํ วตฺถุํ ซึ่ง วัตถุอันตนพึงให้ ตสฺส ปุคฺคลสฺส แก่บุคคลนั้น เอวรูเปน ปกฺขนฺทินา ปุคฺคเลน (ชีวิตํ) อ. อันบุคคล ผู้มีปกติแล่นไป ผู้มีรูปอย่างนี้ เป็นอยู่ สุชีวํ เป็นธรรมชาติเป็นอยู่โดยง่าย (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สมนฺนาคเตน ผู้มาตามพร้อมแล้ว กายปาคพฺภินาทีหิ กมฺเมหิ ด้วยกรรม ท. มีความคะนองแห่งกายเป็นต้น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปคพฺเภน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ ก็ เอวํ ชีวิตํ กปฺเปตฺวา ชีวนฺเตน

ปุคฺคเลน สงฺกลิฏฺเชน หุตฺวา ชีวิตํ นาม ชื่อ อ. อันบุคคล ผู้สำเร็จแล้ว ซึ่งชีวิต เป็นอยู่ อย่างนี้ เป็นผู้เศร้าหมองแล้ว เป็น เป็นอยู่ โหติ ย่อมเป็น ตํ ชีวิตํ อ. ความเป็นอยู่นั้น ทุชฺชีวิตํ เป็นธรรมชาติเป็นอยู่ลำบาก คือว่า ปาปชีวิตํเอว เป็นธรรมชาติเป็นอยู่ลามกนั่นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า สงฺกิลิฏฺเชน ชีวิตํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิโรตฺตปฺปสมฺปนฺเนน ปุคฺคเลน (ชีวิตํ) อ. อันบุคคล ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยหิริและโอตตัปปะ เป็นอยู่ ทุชฺชีวํ เป็นธรรมชาติเป็นอยู่โดยยาก (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า หิริมตา จ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า หิ ก็ โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น อวตฺวา ไม่กล่าวแล้ว (วจนานิ) ซึ่งคำ ท. อันมีคำว่า มาตา อ. มารดา เม ของเรา อิติอาทีนิ ดังนี้เป็นต้น อมาตาทโย อิตฺถิโย กะหญิง ท. มีหญิงผู้มิใช่มารดาเป็นต้น ชิคุจฺฉนฺโต รังเกียจอยู่ ปจฺจเย ซึ่งปัจจัย ท. อธมฺมิเก อันประกอบด้วยธรรมหามิได้ คูถํ (ปุคฺคโล ชิคุจฺฉนฺโต) วิย ราวกะ อ. บุคคล รังเกียจอยู่ซึ่งคูถ ปริเยสนฺโต แสวงหาอยู่ ธมฺเมน โดยธรรม สเมน โดยสม่ำสเมอ จริตฺวา เที่ยวไปแล้ว ปิณฺฑาย เพื่อบิณฑบาต สปทานํ ตามลำดับตรอก กปฺเปนฺโต สำเร็จอยู่ ชีวิตํ ซึ่งชีวิต ชีวติ ย่อมเป็นอยู่ ลูขชีวิตํ เป็นอยู่อันเศร้าหมอง อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า คเวสนฺเตน ผู้แสวงหาอยู่ กายกมฺมาทีนิ

กมฺมานิ ซึ่งกรรม ท. มีกายกรรมเป็นต้น สุจีนิ อันสะอาด (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สุจิคเวสินา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อลีเนน ผู้ไม่หดหู่ ชีวิตวุตฺติยา ด้วยความเป็นไปแห่งชีวิต (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อลีเนน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ ก็ ปุคฺคโล อ. บุคคล เอวรูโป ผู้มีรูปอย่างนี้ สุทฺธาชีโว นาม ชื่อว่าเป็นผู้มีอาชีพอันหมดจดแล้ว โหติ ย่อมเป็น เตน ปุคฺคเลน เอวํ สุทฺธาชีเวน ตํเอว สุทฺธาชีวํ สารโต ปสฺสตา (ชีวิตํ) อ. อันบุคคล ผู้มีอาชีพอันหมดจดแล้ว อย่างนี้ นั้น ผู้เห็นอยู่ ซึ่งอาชีพอันหมดจดแล้วนั้นนั่นเทียว โดยความเป็นสาระ เป็นอยู่ ทุชฺชีวํ เป็นธรรมชาติเป็นอยู่ลำบาก ลูขชีวิตวเสน ด้วยอำนาจแห่งความเป็นอยู่อันเศร้าหมอง โหติ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า สุทฺธาชีเวน ปสฺสตา อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องปัญจอุบาสก

๗. ๒๑/๔ ตั้งแต่ เตสุ หิ เอโก ปาณาติปาตาเวรมณี เป็นต้นไป.

หิ ความพิสดารว่า เตสุ ปญฺจสุ อุปาสเกสุ ในอุบาสก ท. ๕ เหล่านั้นหนา เอโก อุปาสโก อ. อุบาสกคนหนึ่ง รกฺขติ ย่อมรักษา ปาราติปาราเวรมณีสิกฺขาปทํเอว ซึ่งสิกขาบทคือเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการยังสัตว์ผู้มีลมปราณให้ตกล่วงไปนั่นเทียว ฯ อิตเร อุปาสกา อ. อุบาสก ท. เหล่านอกนี้ (รกฺขนฺติ) ย่อมรักษา อิตรานิ สิกฺขาปทานิ ซึ่งสิกขาบท ท. เหล่านอกนี้ ฯ เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง เต อุปาสกา อ. อุบาสก ท. เหล่านั้น วิวาทาปนฺนา ผู้ถึงทั่วแล้วซึ่งการวิวาทกันว่า อหํ อ. เรา กโรมิ ย่อมกระทำ ทุกฺกรํ กมฺมํ ซึ่งกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยาก อหํ อ. เรา รกฺขามิ ย่อมรักษา ทุรกฺขํ กมฺมํ ซึ่งกรรมอันบุคคลรักษาได้โดยยาก อิติ ดังนี้ คนฺตฺวา ไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก สตฺถุ ของพระศาสดา วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว อาโรเจสุํ กราบทูลแล้ว ตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั้น ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา สุตฺวา ทรงสดับแล้ว กถํ ซึ่งถ้อยคำ เตสํ อุปาสกานํ ของอุบาสก ท. เหล่านั้น อกตฺวา ไม่ทรงกระทำแล้ว เอกสีลํปิ แม้ซึ่งศีลข้อหนึ่ง กนิฏฺฐํ ให้เป็นธรรมชาติน้อยที่สุด วตฺวา ตรัสแล้วว่า สพฺพานิเอว สิกฺขาปทานิ อ. สิกขาบท ท. ทั้งปวงนั่นเทียว ทุรกฺขานิ เป็นธรรมชาติอันบุคคลรักษาได้โดยยาก (โหนฺติ) ย่อมเป็น

อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

โย นโร อ. นระใด ปาณํ อติมาเปติ จ ยังสัตว์ ผู้มีลมปราณ ย่อมให้ตกล่วงไปด้วย มุสาวาทํ ภาสติ จ ย่อมกล่าว ซึ่งมุสาวาทด้วย โลเก อทินฺนํ วตฺถุํ อาทิยติ จ ย่อมถือเอา ซึ่งวัตถุ อันบุคคลไม่ให้แล้ว ในโลกด้วย ปรทารํ คจฺฉติ จ ย่อมถึง ซึ่งทาระของบุรุษอื่นด้วย จ อนึ่ง โย นโร อ. นระใด อนุยุญฺชติ ย่อมตามประกอบ สุราเมรยปานํ ซึ่งการดื่มซึ่งสุราและเมรัย เอโส นโร อ. นระนั่น ขนติ ย่อมขุด มูลํ ซึ่งรากเหง้า อตฺตโน ของตน อิธเอว โลกสฺมึ ในโลกนี้นั่นเทียว ปุริส ดูก่อนบุรุษ โภ ผู้เจริญ ตฺวํ อ. ท่าน ชานาหิ จงรู้ เอวํ อย่างนี้ว่า ปาปธมฺมา ปุคฺคลา อ. บุคคล ท. ผู้มีธรรมอันลามก อสญฺญตา เป็นผู้ไม่สำรวมแล้ว (โหนฺติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ โลโภ จ อ. ความโลภด้วย อธมฺโม จ อ. สภาพมิใช่ธรรมด้วย มา รนฺธยุํ อย่าระรานแล้ว ตํ ซึ่งท่าน ทุกฺขาย เพื่อความลำบาก จิรํ สิ้นกาลนาน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (โย นโร) อ. นระใด อุปจฺฉินฺทติ ย่อม

เข้าไปตัด ชีวิตินฺทฺริยํ ซึ่งอินทรีย์คือชีวิต ปรสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคลอื่น ปโยเคสุ ในประโยค ท. ฉสุ ๖ สาหตฺถิกาทีสุ มีสาหัตถิกะเป็นต้นหนา เอกปฺปโยเคนอปิ แม้ด้วยประโยคอันหนึ่ง อิติ ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า โย ปาณมติมาเปติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปเรสํ ชนานํ อตฺถภญฺชนกํ มุสาวาทํ ภาสติ จ ย่อมกล่าว ซึ่งมุสาวาท อันเป็นเครื่องหักรานซึ่งประโยชน์ของชน ท. เหล่าอื่นด้วย (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า มุสาวาทํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อาทิยติ ย่อมถือเอา ปรปริคฺคหิตํ วตฺถุํ ซึ่งวัตถุอันบุคคลอื่นถือเอารอบแล้ว เถยฺยาวหาราทีสุ อวหาเรสุ ในอวหาร ท. มีไถยาวหารเป็นต้นหนา อวหาเรน ด้วยอวหาร เอเกนอปิ แม้อันหนึ่ง สตฺตโลเก ในโลกคือหมู่สัตว์ อิมสฺมึ นี้ อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า โลเก อทินฺนํ อาทิยติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ ป อ. อ รรถว่าา อปรชฺฌนฺโต เมื่อผิด ภณฺเฑสุ ในภัณฑะ ท. ปรสฺส ชนสฺส รกฺขิตโคปิเตสุ อันชนอื่นรักษาแล้วและคุ้มครองแล้ว จรติ ชื่อว่าย่อมประพฤติ อุปฺปถจารํ ประพฤตินอกทาง อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ปรทารญฺจ คจฺฉติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปานํ ซึ่งการดื่ม สุราย จเอว ซึ่งสุรา

ด้วยนั่นเทียว เมรยสส จ ซึ่งเมรัยด้วย ยสฺส กสฺสจิ อย่างใดอย่างหนึ่ง (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สุราเมรยปานํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เสวติ ย่อมเสพ คือว่า พหุลีกโรติ ย่อมกระทำให้มาก (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อนุยุญฺชติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปรโลโก อ. โลกเบื้องหน้า ติฏฺฐตุ จงตั้งไว้เถิด ปน ก็ เอโส นโร อ. นระนั่น ปติฏฺฐเหยฺย พึงดำรงอยู่เฉพาะ มูเลน ด้วยทรัพย์เป็นรากเหง้า เขตฺตวตฺถุอาทินา มีนาและสวนเป็นต้น เยน ใด อฏฺฐเปตฺวา ว ไม่ตั้งไว้แล้วหรือ วิสฺสชฺเชตฺวา วา หรือว่า สละวิเศษแล้ว ตํปิ มูลํ ซึ่งทรัพย์เป็นรากเหง้าแม้นั้น ปิวนฺโต ดื่มอยู่ สุรํ ซึ่งสุรา ขนติ ชื่อว่าย่อมขุด มูลํ ซึ่งรากเหง้า อตฺตโน ของตน คือว่า อนาโถ เป็นคนไม่มีที่พึ่ง กปโณ เป็นคนกำพร้า หุตฺวา เป็น วิจรติ ย่อมเที่ยวไป อิธ โลกสฺมึเอว ในโลกนี้นั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า มูลํ ขนติ อิติ ดังนี้ ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา อาลปติ ย่อมทรงร้องเรียก ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคล ปญฺจทุสฺสีลกมฺมการกํ ผู้กระทำซึ่งกรรมของบุคคลผู้มีศีลชั่ว ๕ (วจเนน) ด้วยพระดำรัสว่า เอวํ โภ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ลามกธมฺมา ผู้มีธรรมอันลามก (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปาปธมฺมา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า กายสญฺญมาทิวิรหิตา เป็นผู้เว้นแล้ว

จาการสำรวมมีการสำรวมด้วยกายเป็นต้น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อสญฺญตา อิติ ดังนี้ ฯ

ปาโฐ อ. พระบาลีว่า อเจตสา อิติปิ ดงนี้บ้าง ฯ

อตฺโถ อ. เนื้อความว่า อจิตฺตกา เป็นผู้ไม่มีจิต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โลโภ จเอว อ. ความโลภด้วยนั่นเทียว โทโส จ อ. โทสะด้วย (อิติ) ดังนี้ (ปทฑฺวยสฺส) แห่งหมวดสอง แห่งบทว่า โลดภ อธมฺโม จ อิติ ดังนี้ ฯ

หิ จริงอยู่ เอตํ กิเลสชาตํ อ. กิเลสชาตนั่น อุภยํปิ แม้ทั้งสอง อกุสลํเอว เป็นอกุศลนั่นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ธมฺมา อ. ธรรม ท. เอเต เหล่านั่น มา ฆาเตนฺตุ จงอย่าฆ่า คือว่า มา มทฺทนฺตุ จงอย่าย่ำยี อตฺถาย เพื่อ ประโยชน์ นิรยทุกฺขาทีนํ ทุกฺขานํ แก่ทุกข์ ท. มีทุกข์ในนรกเป็นต้น จิรํ กาลํ ตลอดกาลอันนาน อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาท แห่งพระคาถาว่า จิรํ ทุกฺขาย รนฺธยุํ อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ

๘. ๒๔/๓ ตั้งแต่ ทหรภิกฺขู ตสฺส ตตฺถ อิสฺสรณฺญาตกานํ เป็นต้นไป.

ทหรภิกฺขู อ ภิกษุผู้หนุ่ม ท. ญตฺวา รู้แล้ว อภาวํ ซึ่งความไม่มี อิสฺสรณฺญาตกานํ แห่งญาติผู้เป็นใหญ่ ท. ตสฺส ติสฺสสฺส ของภิกษุชื่อว่าติสสะนั้น ตตฺถ คาเม ในบ้านนั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว สาวตฺถึ สู่เมืองวัตถี (วตฺวา) กล่าวแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ติสฺโส อ. ภิกษุชื่อว่าติสสะ วิลปนฺโน วิจรติ ย่อมเที่ยวไปบ่นเพ้ออยู่ อการณํเอว วจนํ ซึ่งคำอันมิใช่เหตุนั่นเทียว อิติ ดังนี้ อาโรเจสุํ บอกแล้ว ตํ ปวตฺตึ ซึ่งความเป็นไปนั้น ภิกฺขูนํ แก่ภิกษุ ท. ฯ ภิกฺขูปิ แม้ อ. ภิกษุ ท. อาโรเจสุํ กราบทูลแล้ว ตถาคตสฺส แก่พระตถาคต ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. เอโส ติสฺโส อ. ภิกษุชื่อว่าติสสะนี้ วิกตฺถนฺโต วิจรติ ย่อมเที่ยวไปโอ้อวดอยู่ อิทานิเอว ในกาลนี้นั่นเทียว น หามิได้ (เอโส ติสฺโส) อ. ภิกษุชื่อว่าติสสะนี้ วิกตฺถโก เป็นคนโอ้อวด อโหสิ ได้เป็นแล้ว ปุพฺเพปิ แม้ในกาลก่อน อิติ ดังนี ภิกฺขูหิ ยาจิโต ผู้อันภิกษุ ท. ทูลวิงวอนแล้ว อาหริตฺวา ทรงนำมาแล้ว อตีตํ วตฺถุํ ซึ่งเรื่องอันล่วงไปแล้ว กฏาหกชาตกํ ยังชาดกอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยนายกฏาหก อิมํ นี้ว่า

โส กฏาหโก อ.นายกฏาหกนั้น คโต ไปแล้ว
อญฺญํ ชนปทํ สู่ชนบทอื่น วิกตฺเถยฺย พึงโอ้อวด
พหุํปิ ธนํ ซึ่งทรัพย์แม้อันมาก (สามิโก) อ. นาย
อนฺวาคนฺตฺวา ตามมาแล้ว ทูเสยฺย พึงประทุษร้าย
กฏาหก ดูก่อนกฏาหก ตฺวํ อ. ท่าน ภุญฺช จง
บริโภค โภเค ซึ่งโภคะ ท. เถิด อิติ ดังนี้

วิตกฺถาเรตฺวา ทรงให้พิสดารแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. หิ ก็ โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด (วตฺถุมฺหิ) ครั้นเมื่อวัตถุ อปฺเป วา อันน้อยหรือ พหุเก วา หรือว่าอันมาก ลูเข วา อันเศร้าหมองหรือ ปณีเต วา หรือว่า อันประณีต ปเรหิ ชเนหิ อันชน ท. เหล่าอื่น ทินฺเน วา ให้แล้วหรือ อญฺเญสํ ชรานํ ทตฺวา อตฺตโน อทินฺเน วา หรือว่า ให้แล้ว แก่ชน ท. เหล่าอื่น ไม่ให้แล้ว แก่ตน มงฺกุ เป็นผู้เก้อเขิน โหติ ย่อมเป็น ฌาน วา อ. ฌานหรือ วิปสฺสนา วา หรือว่า อ. วิปัสสนา มคฺคผลานิ วา หรือว่า อ. มรรคและผล ท. น อุปฺปชฺชนฺติ ย่อมไม่เกิดขึ้น ตสฺส ปุคฺคลสฺส แก่บุคคลนั้น อิติ ดังนี้ เทเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

ชโน อ. ชน ททาติ เว ย่อมให้แล ยถาสทฺธํ
ตามศรัทธา ยถาปสาทนํ ตามความเลื่อมใส โย
ปุคฺคโล อ. บุคคลใด มงฺกุโต เป็นผู้เก้อเขินแล้ว

ตตฺถ ปานโภชเน ในเพราะน้ำดื่มและโภชนะนั้น ปเรสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่าอื่น โหติ ย่อมเป็น โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น น อธิคจฺฉติ ย่อมไม่ถึงทับ สมาธึ ซึ่งสมาธิ ทิวา วา ในกลางวัน หรือ รตฺตึ วา หรือว่า ในกลางคืน จ ก็ เอตํ อกุสกลมฺมํ อ. กรรมอันเป็นอกุศลนั่น ยสฺส ปุคฺคลสฺ อันบุคคลใด สมุจฺฉินฺนํ ตัดขาดด้วยดีแล้ว สมูหตํ ถอนขึ้นด้วยดีแล้ว (กตฺวา) กระทำ มูลฆจฺฉํ ให้มีรากเหง้าอันขาดแล้ว โส เว ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้นแล อธิคจฺฉติ ย่อมถึงทับ สมาธึ ซึ่งสมาธิ ทิวา วาในกลางวันหรือ รตฺตึ วา หรือว่า ในกลางคืน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ชโน อ. ชน เทนฺโต เมื่อให้ ลูขปฺปณีตาทีสุ วตฺถูสุ ในวัตถุ ท. มีวัตถุอันเศร้าหมองและประณีตเป็นต้นหนา ยงฺกิญฺจิ วตฺถุํ ซึ่งวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง เทติ ชื่อว่าย่อมให้ ยถาสทฺธํ ตามเศรัทธา คือว่า อตฺตโน สทฺธานุรูปํเอว ตามสมควรแก่ศรัทธา ของตนนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั่นหนา (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ททาติ เว ยถาสทฺธํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า จ ก็ ปสาโท อ. ความเลื่อมใส เถรนวาทีสุ ภิกฺขูสุ ในภิกษุ ท. มีภิกษุผู้เป็นพระเถระและภิกษุผู้ใหม่

เป็นต้นหนาา ยสฺมึ ยสฺมึ ภิกฺขุสฺมึ ในภิกษุรูปใด อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น อสฺส ปุคฺคลสฺส แก่บุคคลนั้น (ชโน) อ. ชน เทนฺโน เมื่อให้ ตสฺส ภิกฺขุโน แก่ภิกษุนั้น เทติ ชื่อว่าย่อมให้ ยถาปสาทนํ ตามความเลื่อมใส คือว่า อตฺตโน ปสาทานุรูปํเอว ตามสมควรแก่ความเลื่อมใส ของตนนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ยถาปสาทนํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อาปชฺชติ ย่อมถึงทั่ว มงฺกุภาวํ ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้เก้อเขินว่า อปฺปํ วตฺถุ อ. วัตถุอันน้อย มยา อันเรา ลทฺธํ ได้แล้ว ลูขํ วตฺถุ อ. วัตถุอันเศร้าหมอง (มยา) อันเรา ลทฺธํ ได้แล้ว อิติ ดังนี้ ตสฺมึ ทาเน ในเพราะทานนั้น ปรสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคลอื่น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ตตฺถ อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น น อธิคจฺฉติ ย่อมไม่ถึงทับ สมาธึ ซึ่งสมาธิ อุปจารปฺปนาวเสน วา ด้วยอำนาจแห่งอุปจาระและอัปปนาหรือ มคฺคผลวเสน วา หรือว่า ด้วยอำนาจแห่งมรรคและผล ทิวา วา ในกลางวันหรือ รตฺตึ วา หรือว่า ในกลางคืน (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สมาธึ อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อกุสลํ อ. อกุศล เอตํ นั่น คือว่า มงฺกุภาวสงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความเป็นแห่งบุคคลผู้เก้อเขิน เอเตสุ ฐาเนสุ ในฐานะ ท. เหล่านั้น ยสฺส ปุคฺคลสฺส

อันบุคคลใด สมุจฺฉินฺนํ ตัดขาดด้วยดีแล้ว สมูหตํ ถอนขึ้นด้วยดีแล้ว อรหตฺตมคฺคญฺาเณน ด้วยญาณอันประกอบพร้อมแล้วด้วยอรหัต- มรรค กตฺวา กระทำ มูลฆจฺฉํ ให้มีรากเหง้าอันขาดแล้ว โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น อธิคจฺฉติ ย่อมถึงทับ สมาธึ ซึ่งสมาธิ วุตฺตปฺปการํ อันมีประการแห่งคำอันเรากล่าวแล้ว อิติ ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่ง หมวดสองแห่งบทว่า ยสฺส เจตํ อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

เรื่องปัญจอุบาสก

๙. ๒๕/๑๗ ตั้งแต่ เต กิร ธมฺมํ โสตุกามา วิหารํ เป็นต้นไป.

กิร ได้ยินว่า เต อุปาสกา อ. อุบาสก ท. เหล่านั้น โสตุกามา เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟัง ธมฺมํ ซึ่งธรรม (หุตฺวา) เป็น คนฺตฺวา ไปแล้ว วิหารํ สู่วิหาร วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา นิสีทึสุ นั่งแล้ว เอกมนฺตํ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง ฯ จ ก็ จิตฺตํ อ. อันทรงพระดำริว่า อยํ ปุคฺคโล อ. บุคคลนี้ ขตฺติโย เป็นกษัตริย์ (โหติ) ย่อมเป็น อยํ ปุคฺคโล อ. บุคคลนี้ พฺราหฺมโณ เป็นพราหมณ์ (โหติ) ย่อมเป็น อยํ ปุคฺคโล อ. บุคคนี้ อฑฺโฒ เป็นคนมั่งคั่ง (โหติ) ย่อมเป็น อยํ ปุคฺคโล อ. บุคคลนี้ ทุคฺคโต เป็นผู้พึงแล้ว ซึ่งความลำบาก (โหติ) ย่อมเป็น อหํ อ. เรา เทสิสฺสามิ จักแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อิมสฺส ปุคฺคลสฺส แก่บุคคลนี้ (กตฺวา) กระทำ อุฬารํ ให้โอฬาร อหํ อ. เรา (เทสิสฺสามิ) จักไม่แสดง (ธมฺมํ) ซึ่งธรรม อิมสฺส ปุคฺคลสฺส แก่บุคคลนี้ (กตฺวา) กระทำ (อุฬารํ) ให้อุฬาร อิติ ดังนี้ น อุปฺปชฺชติ ย่อมไม่เกิดขึ้น พุทฺธานํ แก่พระพุทธเจ้า ท. ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา เทเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อารพฺภ ทรงปรารภ ยงฺกิญฺจิ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลคนใดคนหนึ่ง ปุรกฺขิตฺวา ทรงกระทำแล้วในเบื้องหน้า ธมฺมคารวํ ซึ่งความ

เคารพในธรรม เทเสติ ย่อมทรงแสดง อากาสคงฺคํ โอตาเรนฺโต (เทโว) วิย เพียงดัง อ. เทพ ยังแม่น้ำชื่อว่าคงคาในอากาศ ให้ข้ามลงอยู่ ฯ ปน ก็ เตสํ อุปาสกานํ แห่งอุบาสก ท. เหล่านั้น นิสินฺนานํ ผู้นั่งแล้ว สนฺติเก ในสำนัก ตถาคตสฺส ของพระตถาคต เทเสนฺตสฺส ผู้ทรงแสดงอยู่ เอวํ อย่างนี้หนา เอโก อุปาสโก อ. อุบาสกคนหนึ่ง นิสินฺนโก ว ผู้นั่งแล้วเทียว นิทฺทายิ ประพฤติหลับแล้ว เอโก อุปาสโก อ. อุบาสกคนหนึ่ง วิลิขนฺโต นิสีทิ นั่งเขียนอยู่แล้ว ภูมึ ซึ่งภาคพื้น องฺคุลิยา ด้วยนิ้วมือ เอโก อุปาสโก อ. อุบาสกคนหนึ่ง รุกฺขํ จาเลนฺโต นิสีทิ นั่งยังต้นไม้ให้หวั่นไหวอยู่แล้ว เอโก อุปาสโก อ. อุบาสกคนหนึ่ง อุลฺโลกนฺโต นิสีทิ นั่งแลดูอยู่แล้ว อากาสํ ซึ่งอากาศ ปน ส่วนว่า เอโก อุปาสโก อ. อุบาสกคนหนึ่ง อสฺโสสิ ได้ฟังแล้ว ธมฺมํ ซึ่งธรรม สกฺกจฺจํ โดยเคารพ ฯ

อนนฺทตฺเถโร อ. พระเถระชื่อว่าอานนท์ วีชมาโน พัดอยู่ สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา โอโลเกนฺโต แลดูอยู่ อาการํ ซึ่งอาการ เตสํ อุปาสกานํ ของอุบาสก ท. เหล่านั้น อาห กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตุมฺเห อ. พระองค์ ท. คชฺชนฺตา ทรงคำรามอยู่ มหาเมฆคชฺชิตํ คำรามแล้วเพียงดังว่าเมฆก้อนใหญ่ เทเสถ ทรงแสดงอยู่ ธมฺมํ ซึ่งธรรม อิเมสํ อุปาสกานํ แก่อุบาสก ท. เหล่านี้ ปน แต่ว่า เอเต อุปาสกา อ. อุบาสก ท. เหล่านั่น ตุมฺเหสุ ครั้นเมื่อพระองค์ ท. กเถนฺเตสุ ตรัสอยู่ ธมฺมํ ซึ่งธรรม กโรนฺตา นิสินฺนา นั่งกระทำอยู่แล้ว (กมฺมํ) ซึ่งกรรม อิทํ จ นี้ด้วย อิทํ จ

นี้ด้วย อิติ ดังนี้ สตฺถารํ กะพระศาสดา ฯ (สตฺถา) อ. พระศาสดา (อาห) ตรัสแล้วว่า อานนฺท ดูก่อนอานนท์ ตฺวํ อ. เธอ น ชานาสิ ย่อมไม่ทราบ เอเต อุปาสเก ซึ่งอุบาสก ท. เหล่านั่นหรือ อิติ ดังนี้ ฯ (อานนฺทตฺเถร) อ. พระเถระชื่อว่าอานนท์ (อาห) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาม พระเจ้าข้า อหํ อ. ข้าพระองค์ น ชานามิ ย่อมไม่ทราบ อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา (อาห) ตรัสแล้วว่า หิ ก็ เอเตสุ อุปาสเกสุ ในอุบาสก ท. เหล่านี้หนา โย เอโส อุปาสโก อ. อุบาสกนี้ใด นิทฺทายนฺโต นิสินฺโน นั่งประพฤติหลับอยู่แล้ว (โส) เอโส อุปาสโก อ. อุบาสกนี้นั้น นิพฺพตฺติตฺวา บังเกิดแล้ว สปฺปโยนิยํ ในกำเนิดแห่งงู ชาติสตานิ สิ้นร้อยแห่งชาติ ท. ปญฺจ ๕ จเปตฺวา วางไว้แล้ว สีสํ ซึ่งศีรษะ โภเคสุ ชนขนด ท. นิทฺทายิ ประพฤติหลับแล้ว อิทานิปิ แม้ในกาลนี้ ติตฺติ อ. ความอิ่ม นิทฺทาย ในความหลับ นตฺถิ ย่อมไม่มี อสฺส อุปาสกสฺส แก่อุบาสกนั้น สทฺโท อ. เสียง มม ของเรา น ปวิสติ ย่อมไม่เข้าไป กณฺณํ สู่หู อสฺส อุปาสกสฺส ของอุบาสกนั้น อิติ ดังนี้ ฯ (อานนฺทตฺเถโร) อ. พระเถระชื่อว่าอานนท์ (ปุจฺฉิ) ทูลถามแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปน ก็ ตุมฺเห อ. พระองค์ ท. กเถถ ย่อมตรัส ปฏิปาฏิยา ตามลำดับ กึ หรือ อุทาหุ หรือว่า ตุมฺเห อ. พระองค์ ท. (กเถถ) ย่อมตรัส อนฺตรนฺตรา ในระหว่างและระหว่าง อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา (อาห) ตรัสแล้วว่า อานนฺท ดูก่อน

อานนท์ หิ จริงอยู่ อุปปตฺติโย อ. ความอุปบัติ ท. เอตสฺส อุปาสกสฺส แห่งอุบาสกนั่น อุปฺปชฺชนฺตสฺส ผู้เกิดขึ้นอยู่ อนฺตรนฺตรา ในระหว่างและระหว่าง เอวํ อย่างนี้ อิติ คือ มนุสฺสตฺตํ อ. ความเป็นแห่งมนุษย์ กาเลน ตามกาล เทวตฺตํ อ. ความเป็นแห่งเทพ กาเลน ตามกาล นาคตฺตํ อ. ความเป็นแห่งนาค กาเลน ตามกาล สพฺพญฺญุต-ญาเณนอปิ แม้อันพระสัพพัญญุตญาณ น สกฺกา ไม่อาจ ปริจฺฉินฺทิตุํ เพื่ออันกำหนดตัด ปน แต่ว่า เอโส อุปาสโก อ. อุบาสกนี้ นิพฺพตฺติตฺวา บังเกิดแล้ว นาคโยนิยํ ในกำเนินแห่งนาค ชาติสตานิ สิ้นร้อยแห่งชาติ ท. ปญฺจ ๕ ปฏิปาฏิยา ตามลำดับ นินฺทายนฺโตปิ แม้ประพฤติหลับอยู่ นิทฺทาย อติตฺโตเอว ไม่อิ่มแล้ว ในการหลับนั่นเทียว วิลิขนฺโต นิสินฺนปุริโสปิ แม้ อง บุรุษผู้นั่งเขียนอยู่แล้ว ภูมึ ซึ่งภาคพื้น องฺคุลิยา ด้วยนิ้วมืด นิพฺพตฺติตฺวา บังเกิดแล้ว คณฺฑุปาทโยนิยํ ในกำเนิดแห่งไส้เดือน ชาติสตานิ สิ้นร้อยแห่งชาติ ท. ปญฺจ ๕ ปฏิปาฏิยา ตามลำดับ ขนิ ขุดแล้ว ภูมึ ซึ่งภาคพื้น อิทานิปิ แม้ในกาลนี้ (โส อุปาสโก) อ. อุบาสกนั้น ภูมึ วิลิขนฺโต ว เขียนอยู่ ซึ่งภาคพื้นเทียว ปุพฺพาจิณฺณวเสน ด้วยอำนาจแห่งความประพฤติอันตนประพฤติทั่วแล้ว ในกาลก่อน น สุณาติ ย่อมไม่ฟัง สทฺทํ ซึ่งเสียง มม ของเรา รุกฺขํ จาเลนฺโต นิสินฺนปุริโสปิ แม้ อ. บุรุษผู้นั่งยังต้นไม้ให้หวั่นไหวอยู่แล้ว เอโส นั่น นิพฺพตฺติ บังเกิดแล้ว มกฺกฏโยนิยํ ในกำเนิดของลิง ชาติสตานิ สิ้นร้อยแห่งขาติ ท. ปญฺจ ๕ ปฏิปาฏิยา ตามลำดับ รุกฺขํ ยังต้นไม้ จาเลติเอว ให้

หวั่นไหวอยู่นั่นเทียว อิทานิปิ แม้ในกาลนี้ ปุพฺพาจิณฺณวเสน ด้วยอำนาจแห่งความประพฤติอันตนประพฤติทั่วแล้วในกาลก่อน สทฺโท อ. เสียง มม ของเรา น ปวิสติ ย่อมไม่เข้าไป กณฺณํ สู่หู อสฺส ปุริสสฺส ของบุรุษนั้น อุลฺโลเกนฺโต นิสินฺนพฺราหฺมโณปิ แม้ อ. พราหมณ์ผู้นั่งแลดูอยู่แล้ว อากาสํ ซึ่งอากาศ เอโส นั่น นิพฺพตฺติ บังเกิดแล้ว หุตฺวา เป็น นกฺขตฺตปาจโก เป็นผู้กล่าวซึ่งนักษัตร ชาติสตานิ สิ้นร้อยแห่งชาติ ท. ปญฺจ ๕ ปฏิปาฏิยา ตามลำดับ อุลฺโลเกติ แลดูอยู่ อากาสํเอว ซึ่งอากาศนั่นเทียว อชฺชอปิ แม้ในวันนี้ อิทานิปิ แม้ในกาลนี้ ปุพฺพาจิณฺณวเสน ด้วยอำนาจแห่งความประพฤติอันตนประพฤติทั่วแล้วในกาลก่อน สทฺโท อ. เสียง มม ของเรา น ปวิสติ ย่อมไม่เข้าไป กณฺณํ สู่หู อสฺส พฺราหฺมณสฺส ของพราหมณ์นั้น ปน ส่วนว่า สุณนฺโต นิสินฺนพฺราหฺมโณ อ. พราหมณ์ผู้นั่งฟังอยู่แล้ว ธมฺมํ ซึ่งธรรม สกฺกจฺจํ โดยเคารพ เอโส นั่น นิพฺพตฺติ บังเกิดแล้ว หุตฺวา เป็น มนฺตชฺฌายกพฺราหฺมโณ เป็นพราหมณ์ผู้สาธยายซึ่งมนต์ ปารคู ผู้ถึงซึ่งฝั่ง ติณฺณํ เวทานํ แห่งเวท ท. ๓ ชาติสตานิ สิ้นร้อยแห่งชาติ ท. ปญฺจ ๕ ปฏิปาฏิยา ตามลำดับ สุราติ ฟังอยู่ สกฺกจฺจํ โดยเคารพ สํสนฺทนฺโต วิย เพียงดังว่าเทียบเคียงอยู่ มนฺตํ ซึ่งมนต์ อิทานิปิ แม้ในกาลนี้ อิติ ดังนี้ ฯ

๑๐. ๒๘/๒ ตั้งแต่ อถสฺส สตฺถา อานนฺท ราคํ นิสฺสาย เป็นต้นไป.

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า อานนฺท ดูก่อนอานนท์ (เต อุปาสกา) อ. อุบาสก ท. เหล่านั้น น สกฺโกนฺติ ย่อมไม่อาจ นิสฺสาย เพราะอาศัย ราคํ ซึ่งราคะ นิสฺสาย เพราะอาศัย โทสํ ซึ่งโทสะ นิสฺสาย เพราะอาศัย โมหํ ซึ่งโมหะ นิสฺสาย เพราะอาศัย ตณฺหํ ซึ่งตัณหา โย อคฺคิ อ. ไฟใด อเทสฺเสตฺวา ไม่แสดงแล้ว ฉาริกํปิ แม้ซึ่งเถ้า ทหติ ย่อมไหม้ สตฺเต ซึ่งสัตว์ ท. (โส) อคฺคิ นาม ชื่อ อ. ไฟนั้น ราคคฺคิสทิโส อันเช่นกับด้วยไฟคือราคะ นตฺถิ ย่อมไม่มี หิ แท้จริง อคฺคิปิ แม้ อ. ไฟ กปฺปวินาสโก อันยังกัปให้พินาศ นตฺตสุริยปาตุภาวํ นิสฺสาย อุปฺปนฺโน อันอาศัย ซึ่งความมีปรากฏแห่งพระอาทิตย์ ๗ ดวง แล้วจึงเกิดขึ้นแล้ว ทหติ ย่อมไหม้ โลกํ ซึ่งโลก กิญฺจิ อนวเสเสตฺวา ไม่ยังอะไร ๆ ให้เหลือลง กิญฺจาปิ แม้ก็จริง ปน ถึงอย่างนั้น โส อคฺคิ อ. ไฟนั้น ทหติ ย่อมไหม้ กทาจิเอว ในกาลบางคราวนั่นเทียว อทหนกาโล นาม ชื่อ อ. กาลอันเป็นที่ไม่ไหม้ ราคคฺคิโน แห่งไฟคือราคะ นตฺถิ ย่อมไม่มี ตสฺมา เพราะเหตุนั้น ราคสโม อคฺคิ วา อ. ไฟอันเสมอด้วยราคะหรือ โทสสโม คโห วา หรือว่า อ. ผู้จับอันเสมอด้วยโทสะ โมหสมํ ลาลํ วา อ. ข่ายอันเสมอด้วยโมหะหรือ ตณฺหาสมา นที วา หรือว่า อ. แม่น้ำอันเสมอด้วยตัณหา นตฺถิ ย่อมไม่มี อิติ ดังนี้ อสฺส อานนฺทตฺเถรสฺส แก่พระเถระชื่อว่าอานนท์นั้น อาห ตรัสแล้ว

คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

อคฺคิ อ. ไฟ ราคสโม อันเสมอด้วยราคะ นตฺถิ
ย่อมไม่มี คโห อ. ผู้จับ โทสสโม อันเสมอ
ด้วยโทสะ นตฺถิ ย่อมไม่มี ชาลํ อ. ข่าย โมหสมํ
อันเสมอด้วยโมหะ นตฺถิ ย่อมไม่มี นที อ. แม่น้ำ
ตณฺหาสมา อันเสมอด้วยตัณหา นตฺถิ ย่อมไม่มี
อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อคฺคิ นาม ชื่อ อง ไฟ สโม อันเสมอ ราเคน ด้วยราคะ ธูมาทีสุ วตฺถูสุ กิญฺจิ วตฺถุํ อทสฺเสตฺวา อนฺโต- เอว อุฏฺฐาย ฌายนวเสน ด้วยอำนาจแห่งอันไม่แสดง ในวัตถุ ท. มีควันเป็นตัวหนา ซึ่งวัตถุอะไร ๆ แล้วตั้งขึ้น ในภายในนั่นเทียว แล้วไหม้ นตฺถิ ย่อมไม่มี (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า ราคสโม อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ยกฺขคฺคหอชครคฺคหกุมฺภีลคฺคหาทโย คหา อ. ผู้จับ ท. มีผู้จับคือยักษ์และผู้จับคืองูเหลือมและผู้จับคือจระเข้เป็นต้น สกฺโกนฺติ ย่อมอาจ คณฺหิตุํ เพื่ออันจับ เอกสฺมึเอว อตฺตภาเว ในอัตภาพอันหนึ่งนั่นเทียว ปน ส่วนว่า โทสคฺคโห อ. ผู้จับคือโทสะ คณฺหาติ ย่อมจับ เอกนฺตํเอว โดยส่วนเดียวนั่นเทียว อิติ เพราะเหตุสั้น คโห นาม ชื่อ อ. ผู้จับ สโม อันเสมอ โทเสน ด้วยโทสะ นตฺถิ ย่อมไม่มี (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า โทสสโม อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน ก็ ชาลํ นาม ชื่อ อ. ข่าย สมํ อันเสมอ โมเหน ด้วยโมหะ นตฺถิ ชื่อว่า ย่อมไม่มี โอนทฺธนปริโยนทฺธ-นตฺเถน เพราะอรรถว่ารึงรัดและรวบรัดไว้ (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า โมหสมํ ชาลํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปุณฺณกาโลปิ อ. กาลอันเต็มแล้วก็ดี อูนกาโลปิ อ. กาลอันพร่องก็ดี สุกฺขกาโลปิ อ. กาลอันแห้งก็ดี นทีนํ แห่งแม่น้ำ ท. คงฺคาทีนํ มีแม่น้ำชื่อว่าคงคาเป็นต้น ปญฺญายติ ย่อมปรากฏ ปน ส่วนว่า ปุณฺณกาโล วา อ. กาลอันเต็มแล้วหรือ สุกฺขกาโล วา หรือว่า อ. กาลอันแห้ง ตณฺหาย แห่งตัณหา นตฺถิ ย่อมไม่มี อูนา ว อ. ความพร่องเทียว ปญฺญายติ ย่อมปรากฏ นิจฺจํ เป็นนิจ อิติ เพราะเหตุนั้น นที นาม ชื่อ อ. แม่น้ำ สมา อันเสมอ ตณฺหาย ด้วยตัณหา นตฺถิ ชื่อว่าย่อมไม่มี ทุปฺปูรณตฺเถน เพราะอรรถว่าให้เต็มได้โดยยาก อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ตณฺหา-สมา อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องเมณฑกเศรษฐี

๑๒. ๒๘/๔ ตั้งแต่ เอวํ มหานุภาโว เสฏฺฐี สตฺถา กิร เป็นต้นไป.

เสฏฺฐี อ. เศรษฐี มหานุภาโว ผู้มีอานุภาพอันใหญ่ เอวํ อย่างนี้ สุตฺวา สดับแล้วว่า กิร ได้ยินว่า สตฺถา อ. พระศาสดา อาคโต เสด็จมาแล้ว อิติ ดังนี้ นิกฺขมนฺโต ออกไปอยู่ (จินฺตเนน) ด้วยอันคิดว่า อหํ อ. เรา กริสฺสามิ จักกระทำ ปจฺจุคฺคมนํ ซึ่งการต้อนรับ สตฺถุ ซึ่งพระศาสดา อิติ ดังนี้ ทิสฺวา เห็นแล้ว ติตฺถิเย ซึ่งเดียรถีย์ ท. อนฺตรามคฺเค ในระหว่างแห่งหนทาง เตหิ ติตฺถิเยหิ นิวาริยมาโนปิ ผู้แม้อันเดียรถีย์ ท. เหล่านั้นห้ามอยู่ว่า คหปติ ดูก่อนคฤหบดี ตฺวํ อ. ท่าน กิริยวาโท เป็นผู้กล่าวซึ่งกรรมอันบุคคลกระทำแล้วชื่อว่าเป็นอันกระทำ สมาโน เป็นอยู่ คจฺฉสิ จะไป สนฺติกํ สู่สำนัก โคตมสฺส ของพระโคดม สมณสฺส ผู้สมณะ อกิริยวาทสฺส ผู้กล่าวซึ่งกรรมอันบุคคลกระทำแล้วชื่อว่าไม่เป็นอันกระทำ กสฺมา เพราะเหตุอะไร อิติ ดังนี้ เตสํ ติตฺถิยานํ วจนํ อนาทยิตฺวา ว ไม่เอื้อเฟื้อแล้ว ซึ่งคำ ของเดียรถีย์ ท. เหล่านั้นเทียว คนฺตฺวา ไปแล้ว วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา นิสีทิ นั่งแล้ว เอกมนฺตํ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง ฯ

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา กเถสิ ตรัสแล้ว อนุปุพฺพีกถํ

ซึ่งอนุบุพพีกถา อสฺส เกฏฺฐิโน แก่เศรษฐีนั้น ฯ เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา โส เสฏฺฐี อ. เศรษฐีนั้น ปตฺวา บรรลุแล้ว โสตาปตฺติผลํ ซึ่งโสดาปัตติผล อาโรเจสิ กราบทูลแล้ว ติตฺถิเยหิ อวณฺณํ วตฺวา อตฺตโน นิวาริตภาวํ ซึ่งความที่แห่งตน เป็นผู้อันเดียรถีย์ ท. กล่าวแล้ว ซึ่งโทษอันบุคคลไม่พึงพรรณนา ห้าม แล้ว สตฺถุ แด่พระศาสดา ฯ

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า คหปติ ดูก่อนคฤหบดี สตฺตา นาม ชื่อ อ. สัตว์ ท. อิเม เหล่านี้ น ปสฺสนฺติ ย่อมไม่เห็น โทสํ ซึ่งโทษ อตฺตโน ของตน มหนฺตํปิ แม้อันใหญ่ โอปุนนฺติ ย่อมโปรย โทสํ ซึ่งโทษ ปเรสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่าอื่น อวิชฺชมานํปิ แม้อันไม่มีอยู่ กตฺวา กระทำ วิชฺชมานกํ ให้เป็นโทษมีอยู่ ตตฺถ ตตฺถ ฐาเน ภุสํ (โอปุนนฺโต ปุคฺคโล) วิย ราวกะ อ. บุคคล ผู้โปรยอยู่ ซึ่งแกลบ ในที่นั้นนั่น อิติ ดังนี้ นํ เสฏฺฐึ กะเศรษฐีนั้น อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

วชฺชํ อ. โทษ อญฺเญสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่า
อื่น (ปุคฺคเลน) อันบุคคล สุทสฺสํ เห็นได้โดย
ง่าย ปน ฝ่ายว่า (วชฺชํ) อ. โทษ อตฺตโน
ของตน (ปุคฺคเลน) อันบุคคล ทุทฺทสํ เห็น
ได้โดยยาก หิ เพราะว่า โส ปุคฺคโล อ. บุคคล
นั้น โอปุนาติ ย่อมโปรย วชฺชานิ ซึ่งโทษ ท.

ปเรสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่าอื่น ยถา ภุสํ
(โอปุนนฺโต ปุคฺคโล) ราวกะ อ. บุคคล โปรย
อยู่ ซึ่งแกลบ ปน แต่ว่า (โส ปุคฺคโล)
อ. บุคคลนั้น ฉาเทติ ย่อมปกปิด (วชฺชานิ)
ซึ่งโทษ ท. อตฺตโน ของตน สโฐ อิว ราวกะ
อ. นายพรานนก (ฉาเทนฺโต) ปกปิดอยู่ กลึ
ซึ่งอัตภาพ กิตวา ด้วยเครื่องปกปิด อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า วชฺชํ อ. โทษ คือว่า ขลิตํ อ. ความพลั้งพลาด ปรสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคลอื่น อณุมตฺตํปิ แม้อันมีประมาณน้อย (ปุคฺคเลน) อันบุคคล สุทสฺสํ เห็นได้โดยง่าย คือว่า สกฺกา อาจ ปสฺสิตุํ เพื่ออันเห็น สุเขนเอว โดยง่ายนั่นเทียว ปน ส่วนว่า อติมหนฺตํปิ วชฺชํ อ. โทษ แม้อันใหญ่ยิ่ง อตฺตโน ของตน (ปุคฺคเลน) อันบุคคล ทุทฺทสํ เห็นได้โดยยาก (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า สุทสฺสํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เตนเอว การเณน เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น โอปุนาติ ย่อมโปรย วชฺชานิ ซึ่งโทษ ท. ปเรสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่าอื่น สงฺฆมชฺฌาทีสุ ฐาเนสุ ในที่ ท. มีท่ามกลางแห่งสงฆ์เป็นต้น อุจฺจฏฺฐาเน ฐตฺวา ภุสํ โอปุนนฺโต ปุคฺคโล วิย ราวกะ อ. บุคคล ผู้ยืนอยู่แล้ว ในที่อันสูง โปรยอยู่ ซึ่งแกลบ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปเรสํ อิติ ดังนี้ ฯ

อตฺตภาโว อ. ภัตภาพ กลิ นาม ชื่อว่ากลิ อปรชฺฌนวเสน ด้วยอำนาจแห่งความผิด สกุเณสุ ในนก ท. เอตฺถ วจเน ในคำนี้ว่า กลึว กิตวา สโจ อิติ ดังนี้ ฯ

ปฏิจฺฉาทนํ อ. เครื่องปกปิด สาขาภงฺคาทิกํ มีกิ่งไม้อันหักแล้วเป็นต้น กิตวา นาม ชื่อว่ากิตวา สากุณิโก ปุคฺคโล อ. บุคคล ผู้ฆ่าซึ่งนกแล้วเป็นอยู่ สโจ นาม ชื่อว่าสจะ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า สกุณลุทฺทโก อ. นายพรานผู้ฆ่าซึ่งนก สกุเณ คเหตฺวา มาเรตุกาโม เป็นผู้ใคร่เพื่ออันจับ ซึ่งนก ท. แล้วยังนกให้ตาย (หุตฺวา) เป็น ปฏิจฺฉาเทติ ย่อมปกปิด อตฺตภาวํ ซึ่งอัตภาพ กิตวาย ด้วยเครื่องปกปิด ยถา ฉันใด (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น ฉาเทติ ย่อมปกปิด วชฺชํ ซึ่งโทษ อตฺตโน ของตน เอวํ ฉันนั้น อิติ ดังนี้

เรื่องสุภัททปริพาชก

๑๒. ๔๐/๑๖ ตั้งแต่ โส กิร อตีเต กนิฏฺฐภตริ เอกสฺมึ เป็นต้นไป.

กิร ได้ยินว่า อตีเต กาเล ในกาลอันล่วงไปแล้ว โส สุภทฺโท อ. ปริพาชกชื่อว่าสุภัททะนั้น กนิฏฺฐภาตริ ครั้นเมื่อน้องชายผู้น้อยที่สุด เทนฺเต ถวายอยู่ อคฺคทานํ ซึ่งทานอันเลิศ นวกฺขตฺตุํ ๙ ครั้ง สสฺเส ในเพราะข้าวกล้า เอกสฺมึ ครั้งหนึ่ง อนิจฺฉนฺโต ไม่ปรารถนาอยู่ ทาตุํ เพื่ออันถวาย โอสกฺกิตฺวา ท้อถอยแล้ว อทาสิ ได้ถวายแล้ว อวสาเน ในกาลเป็นที่สุดลง ๆ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (โส สุภทฺโท) อ. ปริพาชกชื่อว่าสุภัททะนั้น น อลตฺถ ไม่ได้แล้ว ทฏฺฐุํ เพื่ออันเฝ้า สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา ปฐมโพธิยํปิ แม้ในปฐมโพธิกาล มชฺฌิมโพธยํปิ แม้ในมัชฌิมโพธิกาล ปน แต่ว่า ปจฺฉิมโพธิยํ ในปัจฉิมโพธิกาล คือว่า ปรินิพฺพานกาเล ในกาลอันเป็นที่เสด็จปรินิพพาน สตฺถุ แห่งพระศาสดา (โส สุภทฺโท) อ. ปริพาชกชื่อว่าสุภัททะนั้น (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า อหํ อ. เรา ปุจฺฉตฺวา ถามแล้ว กงฺขํ ซึ่งความสงสัย อตฺตโน ของตน ปญฺเหสุ ในปัญหา ท. ตีสุ ๓ ปริพฺพาชเก กะปริพาชก ท. มหลฺลเก ผู้แก่ น ปุจฺฉึ ไม่ถามแล้ว สมณํ ซึ่งพระสมณะ โคตมํ ผู้โคดม สญฺญาย ด้วยความหมายรู้ว่า (อยํ สมโณ โคตโม) อ. พระโคดมผู้สมณะนี้ ทหโร ทรงเป็นผู้หนุ่ม (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ จ ก็ อิทานิ

อ. กาลนี้ ปรินิพฺพานกาโล เป็นกาลอันเป็นที่เสด็จปรินิพพาน ตสฺส สมณสฺส โคตมสฺส แห่งพระสมณะผู้โคดมนั้น (โหติ) ย่อมเป็น วิปฺปฏิสาโร อ. ความเดือดร้อน อุปฺปชฺเชยฺย พึงเกิดขึ้น เม แก่เรา ปจฺฉา ในภายหลัง เม สมณสฺส โคตมสฺส อปุฏฺจการณา เพราะเหตุแห่งพระสมณะผู้โคดม ผู้อันเราไม่ถามแล้ว อิติ ดังนี้ อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปเฝ้าแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา อานนฺทตฺเถเรน นิวาริยมาโนปิ ผู้แม้อันพระเถระชื่อว่าอานนท์ห้ามอยู่ ปวิสิตฺวา เข้าไปแล้ว อนฺโตสาณึ สู่ภายในแห่งม่าน สตฺถารา โอกาสํ กตฺวา อานนฺท มา สุภทฺทํ นิวารยิ (สุภทฺโท) ปุจฺฉตุ มํ ปญฺหํ อิติ (วจนสฺส) วุตฺตตฺตา เพราะความที่แห่งพระดำรัสว่า ดูก่อนอานนท์ อ. เธอ อย่าห้ามแล้ว ซึ่งสุภัททะ อ. สุภัททะ จงถาม ซึ่งปัญหา กะเรา ดังนี้ เป็นพระดำรัส อันพระศาสดา ทรงกระทำแล้ว ซึ่งโอกาส ตรัสแล้ว นิสินฺโน นั่งแล้ว มญฺจเก ใกล้เคียง เหฏฺฐา ในภายใต้ ปุจฺฉิ ทูลถามแล้ว อิเม ปญฺเห ซึ่งปัญหา ท. เหล่านี้ว่า สมณ ข้าแต่พระสมณะ โภ ผู้เจริญ ปทํ นาม ชื่อ อ. รอยเท้า อากาเส ในอากาศ อตฺถิ มีอยู่ กึ นุ โข หรือหนอแล สมโณ นาม ชื่อ อ. สมณะ พหิทฺธา ในภายนอก อิโต สาสนโต แต่ศาสนานี้ อตฺถิ มีอยู่หรือ สงฺขารา อ. สังขาร ท. สสฺสตา นาม ชื่อว่าเที่ยงแล้ว อตฺถิ มีอยู่หรือ อิติ ดังนี้ ฯ

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา อาจิกฺขนฺโต เมื่อจะตรัสบอก อภาวํ ซึ่งความไม่มี เตสํ อากาสปทาทีนํ การณานํ แห่งเหตุ ท. มีรอยเท้าในอากาศเป็นต้น เหล่านั้น อสฺส สุภทฺทสฺส แก่

ปริพาชกชื่อว่าสุภัททะนั้น เทเสสิ ทรงแสดงแล้ว ธมฺมํ ซึ่งธรรม คาถาหิ ด้วยพระคาถา ท. อิมาหิ เหล่านี้ว่า

ปทํ อ. รอยเท้า อากาเส ว ในอากาศเทียว นตฺถิ ย่อมไม่มี สมโณ อ. สมณะ พาหิโร ในภายนอก นตฺถิ ย่อมไม่มี ปชา อ. หมู่สัตว์ ปปญฺจาภิรตา เป็นผู้ยินดียิ่งแล้วในธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า (โหติ) ย่อมเป็น ตถาคตา อ. พระตถาคต ท. นิปฺปปญฺจา ทรงเป็นผู้มีธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าออกแล้ว (โหนฺติ) ย่อมเป็น ปทํ อ. รอยเท้า อากาเส ว ในอากาศเทียว นตฺถิ ย่อมไม่มี สมโณ อ. สมณะ พาหิโร ในภายนอก นตฺถิ ย่อมไม่มี สงฺขารา อ. สังขาร ท. สสฺสตา อันเที่ยงแล้ว นตฺถิ ย่อมไม่มี อิญฺชิตํ อ. กิเลสชาตอันหวั่นไหวแล้ว นติถิ ย่อมไม่มี พุทฺธานํ แก่พระพุทธเจ้า ท. อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปทํ นาม ชื่อ อ. รอยเท้า กสฺสจิ สตฺตสฺส ของสัตว์อะไร ๆ ปญฺญาเปตพฺพํ อันบุคคลพึงบัญญัติว่า เอวรูปํ อันมีรูปอย่างนี้ อิติ ดังนี้ วณฺณสณฺฐานวเสน ด้วยอำนาจแห่งวรรณะและสัณฐาน อิมสฺมึ อากาเส ในอากาศนี้ นตฺถิ ย่อมไม่มี (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปทํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สมโณ นาม ชื่อ อ. สมณะ มคฺค-ผลฏฺโจ ผู้ตั้งอยู่ในมรรคและผล พหิทฺธา ในภายนอก สาสนโต จากศาสนา มม ของเรา นตฺถิ ย่อมไม่มี (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า พาหิโร อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปชา อ. หมู่สัตว์ สตฺตโลกสงฺขาตา อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าสัตว์โลก อยํ นี้ อภิรตา เป็นผู้ยินดียิ่งแล้ว ปญฺหาทีสุ ปปญฺเจสุเอว ในธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้า ท. มีตัณหาเป็นต้นนั่นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปชา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน ส่วนว่า ตถาคตา อ. พระตถาคต ท. นิปฺปปญฺจา ชื่อว่าทรงเป็นผู้มีธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าอันออกแล้ว (อตฺตนา) สพฺพปปญฺจานํ สมุจฺฉินฺนตฺตา เพราะความที่แห่งธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าทั้งปวง ท. เป็นธรรมอันพระองค์ทรงตัดขาดด้วยดีแล้ว โพธิมูเลเอว ที่โคนของต้นโพธิ์นั่นเทียว (โหนฺติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า นิปฺปปญฺจา อิติ ดังนี้ ฯ

ปญฺจกฺขนฺธา อ. ขันธ์ ๕ ท. สงฺขารา อิติ ชื่อว่าสังขาร ฯ

เตสุ ปญฺจกฺขนฺเธสุ ในขันธ์ ๕ ท. เหล่านั้นหนา เอโก ขนฺโธ อ. ขันธ์อันหนึ่ง สสฺสโต นาม ชื่อว่าเที่ยงแล้ว นตฺถิ ย่อมไม่มี ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน ก็ (ชนา) อ. ชน ท. คณฺเหยฺยุํ พึงถือเอาว่า สงฺขารา อ. สังขาร ท. สสฺสตา เป็นสภาพเที่ยงแล้ว (โหนฺติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ตฺหามานทิฏฺฐิอิญฺชิเตสุ ในกิเลสชาติ

อันหวั่นไหวแล้วคือตัณหาและมานะและทิฏฐิ ท. หนา เยน อิญฺชิ-
เตน ด้วยกิเลสชาติอันหวั่นไหวแล้วใด ตํ เอกํ อิญฺชิตํปิ แม้ อ.
กิเลสชาติอันหวั่นไหวแล้วนั้นอันหนึ่ง นตฺถิ ย่อมไม่มี พุทฺธานํ
แก่พระพุทธเจ้า ท. อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อิญฺชิตํ อิติ
ดังนี้ ฯ

เรื่องวินิจฉยมหาอมาตย์

๑๓. ๔๓/๑๒ ตั้งแต่ สตฺถา น ภิกฺขเว ฉนฺทาสิกา เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. วินิจฺฉยมาหมตฺตา อ. มากอำมาตย์ผู้วินิจฉัย ท. ฉนฺทาทิวสิกา เป็นผู้เป็นไปในอำนาจแห่งอคติมีฉันทะเป็นต้น หุตฺวา เป็น วินิจฺฉินนฺตา วินิจฉัยอยู่ อตฺถุ ซึ่งคดี สาหเสน โดยความผลุนผลัน ธมฺมฏฺฐา นาม ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม โหนฺติ ย่อมเป็น น หามิได้ ปน ส่วนว่า (วินิจฺฉยมหามตฺตา) อ. มหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย ท. อนุวิชฺฌิตฺวา สอบสวนแล้ว อปราธํ ซึ่งความผิด ปราธานุรูปํ อสาหเสน วินิจฺฉยํ กโรนฺตาเอว กระทำอยู่ ซึ่งการวินิจฉัย โดยความไม่ผลุนผลัน อันสมควรแก่ความผิด นั่นเทียว ธมฺมฏฺฐา นาม ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม โหนฺติ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

(ปุคฺคโล) อ. บุคคล นเย พึงนำไป อตฺถํ ซึ่ง คดี สหสา โดยความผลุนผลัน เยน การเณน เพราะเหตุใด ธมฺมฏฺโฐ ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม เตน การเณน เพราะเหตุนั้น โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ จ ส่วนว่า โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด

ปณฺฑิโต ผู้ฉลาด นิจฺเฉยฺย พึงตัดสิน อุโภ สภาเว ซึ่งสภาพ ท. ทั้งสอง อตฺถํ จ คือ ซึ่งคดีด้วย อนตฺถํ จ คือ ซึ่งสภาพมิใช่คดีด้วย นยติ ย่อมนำไป ปเร ชเน ซึ่งชน ท. เหล่าอื่น อสาหเสน โดยความไม่ผลุนผลัน ธมฺเมน โดยธรรม สเมน โดยสม่ำเสมอ (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น ธมฺมสฺส คุตฺโต ผู้อันธรรมคุ้มครองแล้ว เมธาวี ผู้มีปัญญา (มยา) อันเรา ปวุจฺจติ ย่อมเรียกว่า ธมฺมฏฺโฐ เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม อิติ ดังนี้ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า การเณน เพราะเหตุ เอตฺตเกนเอว อันมีประมาณเท่านี้นั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า เตน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล ฐิโต ผู้ตั้งอยู่แล้ว วินิจฺฉยธมฺเม ในธรรมอันเป็นเครื่องวินิจฉัย ราชูหิ อตฺตนา กตฺตพฺเพ อันพระราชา ท. พึงทรงกระทำ ด้วยพระองค์ ธมฺมฏฺโฐ นาม ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ธมฺมฏฺโฐ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ ป อ. อรรถว่า เยน การเณน เพราะเหตุใด (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า เยน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโต) อ. อรรถว่า อ. อรรถว่า อตฺถํ ซึ่งคดี โอติณฺณํ อันข้ามลงแล้ว

วินิจฺฉิตพฺพํ อันบุคคลพึงตัดสิน (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อตฺถํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล ปติฏฺฐิโต ผู้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ฉนฺทาทีสุ อคตีสุ ในอคติ ท. มีฉันทะเป็นต้น วินิจฺเฉยฺย พึงตัดสิน สาหเสน โดยความผลุนผลัน คือว่า มุสาวาเทน โดยการกล่าวเท็จ อิติ ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า สหสา นเย อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า หิ จริงอยู่ โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด ปติฏฺฐาย ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ฉนฺเท ในความพอใจ วตฺวา กล่าวแล้ว มุสาวาทํ ซึ่งมุสาวาท กโรติ ย่อมกระทำ ญาตึ วา ซึ่งญาติหรือ มิตฺตํ วา หรือว่า ซึ่งมิตร อตฺตโน ของตน อสฺสามิกํเอว ผู้เป็นเจ้าของหามิได้นั่นเทียว สามิกํ ให้เป็นเจ้าของ ปติฏฺฐาย ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว โทเส ในความขัดเคือง วตฺวา กล่าวแล้ว มุสา เท็จ กโรติ ย่อมกระทำ เวรินํ ซึ่งบุคคลผู้มีเวร อตฺตโน ต่อตน สามิกํเอว ผู้เป็นเจ้าของนั่นเทียว อสฺสามิกํ ให้เป็นผู้ไม่ใช่เจ้าของ ปติฏฺฐาย ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว โมเห ในความหลง คเหตฺวา รับเอาแล้ว ลญฺจํ ซึ่งสินบน อญฺญาวิหิโต วิย เป็นผู้เพียงดังว่ามีใจอันส่งไปแล้วในที่อื่น (หุตฺวา) เป็น โอโลเกนฺโต แลดูอยู่ อิโต จ ข้างนี้ด้วย อิโต จ ข้างนี้ด้วย วินิจฺฉยกาเล ในกาลอันเป็นที่ตัดสิน วตฺวา กล่าวแล้ว มุสา เท็จ นีหรติ ย่อมนำออกไป ปรํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลอื่น (วจเนน) ด้วยคำว่า (อตฺถํ) อ. คดี อิมินา ปุคฺคเลน อันบุคคลนี้ ชิตํ ชนะแล้ว อยํ

ปุคฺคโล อ. บุคคลนี้ ปราชิโต แพ้แล้ว อิติ ดังนี้ ปติฏฺฐาย ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ภเย ในความกลัว อาโรเปติ ย่อมยกขึ้น ชยํ ซึ่งความชนะ อิสฺสร-ชาติกสฺส ปุคฺคลสฺส แก่บุคคล ผู้มีชาติแห่งบุคคลผู้เป็นใหญ่ กสฺสจิเอว บางคนนั่นเทียว ปาปุณนฺตสฺสอปิ ผู้แม้ถึงอยู่ ปราชยํ ซึ่งความแพ้ (โส) อยํ ปุคฺคโล อ. บุคคลนี้นั้น เนติ นาม ชื่อว่าย่อมนำไป อตฺถํ ซึ่งคดี สาหเสน โดยความผลุนผลัน โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น ธมฺมฏฺโฐ นาม ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า การณํ ซึ่งเหตุ ภูตํ จ อันเป็นแล้ว ด้วย อภูตํ จ อันไม่เป็นแล้วด้วย (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสิส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า โย จ อตฺถํ อนตฺถญฺจ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน ส่วนว่า โย ปุคิคโล อ. บุคคลใด ปณฺฑิโต ผู้ฉลาด วินิจฺฉินิตฺวา ตัดสินแล้ว อตฺถานตฺเถ ซึ่งสภาพ อันเป็นคดีและมิใช่คดี ท. อุโภ ทั้งสอง วทติ ย่อมกล่าว (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสิส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า อุโภ นิจฺเฉยฺย อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อมุสาวาเทน ด้วยการกล่าวเท็จหามิได้ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อสาหเสน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า วินิจฺฉยธมฺเมน โดยธรรมอันเป็นเครื่อง วินิจฉัย คือว่า ฉนฺทาทิวเสน โดยอำนาจแห่งอคติมีฉันทะเป็นต้น น หามิได้ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺสส) แห่งบทว่า ธมฺเมน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า นยติ ย่อมนำไป ปเร ชเน ซึ่งชน ท. เหล่าอื่น คือว่า ปาเปติ ย่อมยังบุคคลให้ถึง ชยํ วา ซึ่งความชนะ หรือ ปราชยํ วา หรือว่า ซึ่งความแพ้ อปราธานุรูเปนเอว ตามสมควรแก่ความผิดนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สเมน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น ธมฺมคุตฺโต ผู้อันธรรมคุ้มครองแล้ว คือว่า ธมฺมรกฺขิโต ผู้อันธรรมรักษาแล้ว สมนฺนาคโต ผู้มาตามพร้อมแล้ว ธมฺโมชปญฺญาย ด้วยปัญญาอันมีโอชะเกิดแต่ธรรม เมธาวี ชื่อว่าผู้มีปัญญา (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ปวุจฺจติ ย่อมตรัสเรียกว่า ธมฺมฏฺโฐ ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม อิติ ดังนี้ (อตฺตโน) ฐิตตฺตา เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้ตั้งอยู่แล้ว วินิจฺฉยธมฺเม ในธรรมอันเป็นเครื่องวินิจฉัย อิติ ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ธมฺมสฺส คุตฺโต อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องสัมพหุลภิกษุ

๑๔. ๔๙/๑๘ ตั้งแต่ เอกสฺมึ หิ สมเย ทหเร จ เป็นต้นไป.

หิ ความพิสดารว่า เอกสฺมึ สมเย ในสมัยหนึ่ง เถรา อ. พระเถระ ท. เอกจฺเจ บางพวก ทิสฺวาา เห็นแล้ว ทหเร จ ซึ่งภิกษุหนุ่ม ท. ด้วย สามเณเร จ ซึ่งสามเณร ท. ด้วย อตฺตโน ธมฺมาจริยานํเอว จีวรรชนาทีนิ เวยฺยาวจฺจานิ กโรนฺเต ผู้กระทำอยู่ ซึ่งการขวนขวาย ท. มีการย้อมซึ่งจีวรเป็นต้น แก่อาจารย์ผู้บอกซึ่งธรรม ท. ของตนนั่นเทียว จนฺตยึสุ คิดแล้วว่า มยํปิ แม้ อ. เรา ท. กุสลา เป็นผู้ฉลาด พุยญฺชนสมเย ในลัทธิแห่งพยัญชนะ (อมฺห) ย่อมเป็น กิญฺจิ ผลํ อ. ผลอะไร ๆ นตฺถิ ย่อมไม่มี อมฺหากํเอว แก่เรา ท. นั่นเทียว ยนฺนูน กระไรหนอ มยํ อ. เรา ท. อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปเฝ้าแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา วเทยฺยาม พึงกราบทูล เอวํ อย่างนี้ว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มยํ อ. ข้าพระองค์ ท. กุสลา เป็นผู้ฉลาด พุยญฺชนสมเย ในลัทธิแห่งพยัญชนะ (อมฺห) ย่อมเป็น ตุมฺเห อ. พระองค์ ท. ทหรสามเณเร ยังภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. อาณาเปถ จงทรงได้รู้ทั่ว (วจเนน) ด้วยพระดำรัสว่า ตุมฺเห อ. เธอ ท. อุคฺคณฺหิตฺวาปิ แม้เรียนเอาแล้ว ธมฺมํ ซึ่งธรรม สนฺติเก ในสำนัก อญฺเญสํ ภิกฺขูนํ ของภิกษุ ท. เหล่าอื่น อโสเธตฺวา ไม่ยังธรรมให้หมดจดแล้ว สนฺติเก ในสำนัก อิเมสํ ภิกฺขูนํ ของภิกษุ ท. เหล่านี้ มา สชฺฌายิตฺถ อย่าสาธยายแล้ว อิติ ดังนี้ อิติ ดังนี้

ลาภสกฺกาโร อ. ลาภและสักการะ อมฺหากํ ของเรา ท. วฑฺฒิสฺสติ จัก เจริญ เอวํ หิ อย่างนี้แล อิติ ดังนี้ ฯ เต เถรา อ. พระเถระ ท. เหล่านั้น อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปเฝ้าแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา วทึสุ กราบทูลแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา สุตฺวา ทรงสดับแล้ว วจนํ ซึ่งคำ เตสํ เถรานํ ของพระเถระ ท. เหล่านั้น ญตฺวา ทรงทราบแล้วว่า วตฺตุํ อ. อันกล่าว เอวํ อย่างนี้ ลภติ ย่อมได้ อิมสฺมึ สาสเน ปเวณิวเสนเอว ด้วยอำนาจแห่งประเพณี ในศาสนานี้นั่นเทียว ปน แต่ว่า อิเม ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านี้ ลาภสกฺการนิสฺสิตา เป็นผู้อาศัยแล้ว ซึ่งลาภและสักการะ (โหนฺติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ วตฺวา ตรัสแล้ว ว่า อหํ อ. เรา น วทามิ ย่อมไม่เรียก ตุมฺเห ซึ่งเธอ ท. ว่า สาธุรูปา เป็นผู้มีรูปของบุคคลผู้ยังประโยชน์ให้สำเร็จ อิติ ดังนี้ วากฺกรณมตฺเตน การเณน เพราะเหตุอันมีการกระทำซึ่งคำให้แจ้งเป็นประมาณ ปน ส่วนว่า ธมฺมา อ. ธรรม ท. อิสฺสาทโย มีความริษยาเป็นต้น เอเต เหล่านั่น ยสฺส ปุคฺคลสฺส อันบุคคลใด สมุจฺฉินฺนา ตัดขาด ด้วยดีแล้ว อรหตฺตมคฺเคน ด้วยอรหัตมรรค เอโสเอว (โส) ปุคฺคโล อง บุคคลนี้นั้นนั่นเทียว สาธุรูโป เป็นผู้มีรูปของบุคคลผู้ยังประโยชน์ให้ สำเร็จ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่ง พระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

นโร อ. นระ อิสฺสุกี ผู้มีความริษยา มจฺฉรี ผู้มี
ความตระหนี่ สโฐ ผู้โอ้อวด สาธุรธโป เป็นผู้มี

รูปของบุคคลผู้ยังประโยชน์ให้สำเร็จ โหติ ย่อมเป็น
วากฺกรณมตฺเตน การเณน วา เพราะเหตุอันมีการ
การทำซึ่งคำให้แจ้งเป็นประมาณหรือ (อตฺตโน)
วณฺณโปกฺขรตาย วา หรือว่า เพราะความที่แห่ง
ตนเป็นผู้มีวรรณะอันงดงาม น หามิได้ จ ส่วนว่า
เอตํ โทสชาตํ อ. โทสชาตนั่น ยสฺส ปุคฺคลสฺส
อันบุคคลใด สมุจฺฉินฺนํ ตัดขาดด้วยดีแล้ว สมูหตํ
ถอนขึ้นด้วยดีแล้ว (กตฺวา) กระทำ มูลฆจฺฉํ
ให้มีรากเหง้าอันขาดแล้ว โส ปุคฺคโล อ. บุคคล
นั้น วนฺตโทโส ผู้มีโทสะอันคายแล้ว เมธาวี ผู้
มีปัญญา (มยา) อันเรา วจฺจติ ย่อมเรียกว่า
สาธุรูโป เป็นผู้มีรูปของบุคคลผู้ยังประโยชน์ให้สำเร็จ
อิติ ดังนี้ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (การเณน) เพราะเหตุ วจีกรณมตฺเตน อันมีการกระทำซึ่งคำพูดเป็นประมาณ คือว่า ลกฺขณสมฺปนฺนวจนมตฺเตน อันมีคำอันถึงพร้อมแล้วด้วยลักษณะเป็นประมาณ อิติ ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า น วากฺกรณมตฺเตน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (อตฺตโน) สรีรวณฺณสมฺปนฺนมนาปภาเวน เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้เป็นที่ยังใจให้เอิบอาบโดยความที่แห่งตนเป็นผู้มีสรีระอันมีวรรณะถึงพร้อมแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส)

แห่งบทว่า วณฺณโปกฺขรตาย วา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า นโร อ. นระ อิสฺสามนโก ผู้มีใจอันประกอบแล้วด้วยความริษยา ปรลาภาทีสุ การเณสุ ในเพราะเหตุ ท. มีลาภของบุคคลอื่น เป็นต้น สมนฺนาคโต ผู้มาตามพร้อมแล้ว มจฺเฉเรน ด้วยความตระหนี่ ปญฺจวิเธน อันมีอย่าง ๕ สโฐ ชื่อว่าผู้โอ้อวด เกราฏิกปกฺขภชเนน เพราะอันคบซึ่งธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งธรรมเป็นข้าศึก สาธุรูโป นาม ชื่อว่าเป็นผู้มีรูปของบุคคลผู้ยังประโยชน์ให้สำเร็จ โหติ ย่อมเป็น การเณน เพราะเหตุ เอตฺตเกนเอว อันมีประมาณเท่านี้นั่นเทียว น หามิได้ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า นโร อิติ ดังนี้ เป็นต้น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า จ ส่วนว่า อิสฺสาทิโทสชาตํ อ. โทสชาตมีความริษยาเป็นต้น เอตํ นั่น ยสฺส ปุคฺคลสฺส อันบุคคลใด สมุจฺฉินฺนํ ตัดขาดด้วยดีแล้ว อรหตฺตมคฺคญาเณน ด้วยญาณอันประกอบพร้อมแล้วด้วยหรหัตมรรค สมูหตํ ถอนขึ้นด้วยดีแล้ว กตฺวา กระทำ มูลฆาตํ ให้มีรากเหง้าอันขาดแล้ว โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น วนฺตโทโส ผู้มีโทสะอันคายแล้ว สมนฺนาคโต ผู้มาตามพร้อมแล้ว ธมฺโมชปญฺญาย ด้วยปัญญาอันมีโอชะอันเกิดแต่ธรรม (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุจฺจติ ย่อมตรัสเรียกว่า สาธุรูโป เป็นผู้มีรูปของบุคคลผู้ยังประโยชน์ให้สำเร็จ อิติ ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ยสฺส เจตํ อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

เรื่องเดียรถีย์

๑๕. ๕๔/๑๖ ตั้งแต่ สตฺถา ตมตฺถํ สุตฺวา นาหํ เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา สุตฺวา ทรงสดับแล้ว ตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเล ดูก่อนภิกษุ ท. อหํ อ. เรา น วทามิ ย่อมไม่กล่าวว่า มุนิ เป็นมุนี อิติ ดังนี้ ตุณฺหีภาวมตฺเตน การเณน เพราะเหตุอันมีความเป็นแห่งบุคคลผู้นิ่งเป็นประมาณ หิ เพราะว่า เอกจฺเจ ชนา อ. ชน ท. บางพวก อชานนฺตา ไม่รู้อยู่ น กเถนฺติ ย่อมไม่กล่าว เอกจฺเจ ชนา อ. ชน ท. บางพวก (น เถนฺติ) ย่อมไม่กล่าว (อตฺตโน) อวิสารทตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นคนไม่แกล้วกล้า เอกจฺเจ ชนา อ. ชน ท. บางพวก (น กเถนฺติ) ย่อมไม่กล่าว มจฺเฉเรน เพราะความตระหนี่ว่า อญฺเญ ชนา อ. ชน ท. เหล่าอื่น มา ชานึสุ อย่ารู้แล้ว อติสยตฺถํ ซึ่งเนื้อความอันดียิ่ง อิมํ นี้ โน ของเรา ท. อิติ ดังนี้ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (ปุคฺคโล) อ. บุคคล มุนิ ชื่อว่าเป็นมุนี โมนมตฺเตน การเณน เพราะเหตุอันมีความเป็นผู้นิ่งเป็นประมาณ โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ ปน แต่ว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล มุนิ นาม ชื่อว่าเป็นมุนี ปาปวูปสมเนน เพราะการยังบาปให้เข้าไปสงบวิเศษ โหติ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

(ปคฺคโล) อ. บุคคล มุฬฺหรูโป ผู้มีอันหลงแล้ว
อวิทฺทสุ ผู้ไม่รู้โดยปกติ มุนิ ชื่อว่าเป็นมุนี
โมเนน เพราะความเป็นผู้นิ่ง โหติ ย่อมเป็น
น หามิได้ จ ส่วนว่า โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด
ปณฺฑิโต ผู้ฉลาด อาทาย ถือเอาแล้ว วรํ ธมฺมํ
ซึ่งธรรมอันประเสริฐ ปริวชฺเชติ ย่อมเว้นรอบ
ปาปานิ ซึ่งบาป ท. ตุลํ ปคฺคยฺห (ปาปานิ
ปริวชฺเชนฺโต ปุคฺคโล) อิว ราวกะ อ. บุคคล
ผู้ประคองแล้ว ซึ่งตราชั่ง เว้นรอบอยู่ ซึ่งบาป ท.
โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น มุนิ เป็นมุนี (โหติ)
ย่อมเป็น โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น มุนิ เป็นมุนี
เตน การเณน เพราะเหตุนั้น (โหติ) ย่อมเป็น
โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด มุนาติ ย่อมรู้ อุโภ
อตฺเถ ซึ่งประโยชน์ ท. ทั้งสอง โลเก ในโลก
(โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น (มยา) อันเรา
ปวุจฺจติ ย่อมเรียก มุนิ ว่าเป็นมุนี เตน การเณน
เพราะเหตุนั้น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ ก็ (ปุคฺคโล) อ. บุคคล มุนิ นาม ชื่อว่าเป็นมุนี มคฺคญาณโมเนน เพราะโมนะคือญาณอันประกอบพร้อมแล้วด้วยมรรค โมเนยฺยปฏิปทาสงฺขาเตน อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าข้อปฏิบัติเครื่องความเป็นแห่งมุนี โหติ ย่อมเป็น กามํ โดยแท้

ปน ถึงอย่างนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า โมเนน อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) อันพระศาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้ว สนฺธาย ทรงหมายเอา ตุณฺหีภาวํ ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้นิ่ง อิธ คาถายํ ในพระคาถานี้ (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า น โมเนน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตุจฺฉรูโป ผู้มีรูปอันเปล่า (อิติ) ดับนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า มุฬฺหรูโป อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อวิญฺญู ผู้ไม่รู้แจ้งโดยปกติ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อวิทฺทสุ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า หิ ก็ เอวรูโป ปุคฺคโล อ. บุคคลผู้มีรูปอย่างนี้ ตุณฺหีภูโตปิ ผู้แม้เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว มุนิ นาม ชื่อว่าเป็นมุนี โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ อถวา อีกอย่างหนึ่ง (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น โมเนยฺยมุนิ นาม ชื่อว่าเป็นโมไนยมุนี โหติ ย่อมเป็น หามิได้ ปน แต่ว่า (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น ตุจฺฉสภาโว จ เป็นผู้เปล่าเป็นสภาพด้วย อญฺญาณี จ เป็นผู้ไม่รู้โดยปกติด้วย โหติ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ เหมือนอย่างว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล ตุลํ คเหตฺวา จิโต ผู้ยืนถือเอาแล้ว ซึ่งตราชั่ง เจ หากว่า อติเรกํ วตฺถุ อ. วัตถุอันเกินยิ่ง โหติ มีอยู่ไซร้ หรติ ย่อมนำไป เจ หากว่า อูนกํ วตฺถุ อ. วัตถุอันหย่อน โหติ มีอยู่ไซร้ ปกฺขิปติ ย่อมใส่เข้าไป ยถา ฉันใด โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด หรติ ย่อมนำไป ปริวชฺเชติ

ชื่อว่าย่อมเว้นรอบ ปาปํ ซึ่งบาป อติเรกํ วตฺถุํ หรนฺโต ปุคฺคโล
วิย ราวกะ อ. บุคคล นำไปอยู่ ซึ่งวัตถุอันเกินคือว่า กุสลํ ยังกุสล ปริปูเรติ
ย่อมให้เต็มรอบ อูนกํ วตฺถุํ ปกฺขิปนฺโต ปุคฺคโล วิย ราวกะ อ. บุคคล
ใส่เข้าไปอยู่ ซึ่งวัตถุอันหย่อน เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว จ ปน ก็แล
(ปุคฺคโล) อ. บุคคล กโรนฺโต เมื่อกระทำ เอวํ อย่างนี้ อาทาย
ชื่อว่าถือเอาแล้ว (ธมฺมํ) ซึ่งธรรม วรํ อันประเสริฐ คือว่า
อุตฺตมํเอว อันสูงสุดนั่นเทียว สีลสมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสน-
สงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าศีลและสมาธิและปัญญาและวิมุตติ
และวิมุตติญาณทัสสนะ ปริวชฺเชติ ย่อมเว้นรอบ ปาปานิ ซึ่งบาป ท.
คือว่า อกุสลกมฺมานิ ซึ่งกรรอมันเป็นอกุศล ท. (อิติ) ดังนี้ (คาถา-
ปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า โย จ ตุลํว ปคฺคยฺห อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น มุนิ นาม ชื่อว่า
เป็นมุนี (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสอง
แห่งบทว่า ส มุนิ อิติ ดังนี้ ฯ อตฺโถ อ. อรรถว่า เจ หากว่า
(ปุจฺฉา) อ. อันถามว่า ปน ก็ โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น มุนี
ชื่อว่ามุนี (โหติ) ย่อมเป็น กสฺมา เพราะเหตุอะไร (อิติ) ดังนี้
(ภเวยฺย) พึงมีไซร้ (วิสฺสชฺชนํ) อ. อันเฉลยว่า วุตฺตการณํ อ. เหตุ
อันข้าพเจ้ากล่าวแล้ว เหฏฺฐา ในภายใต้ ยํ ใด โส ปุคฺคโล
อ. บุคคลนั้น มุนิ ชื่อว่าเป็นมุนี (โหติ) ย่อมเป็น เตน การเณน
เพราะเหตุนั้น (อิติ) ดังนี้ (ภเวยฺย) พึงมี อิติ ดังนี้ (ปทานํ)
แห่งบท ท. ว่า เตน โส มุนิ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด มุนาติ ย่อมรู้ อตฺเถ ซึ่งประโยชน์ ท. อุโภ ทั้งสอง อิเม เหล่านี้ อิมสฺมึ ขนฺธาทิโลเก ในโลกมีขันธ์เป็นต้นนี้ นเยน โดยนัยอันมีคำว่า อเม ขนฺธา อ. ขันธ์ ท. เหล่านี้ อชฺฌตฺติกา อันเป็นไปในภายใน อิเม ขนฺธา อ. ขันธ์ ท. เหล่านี้ พาหิรา อันเป็นไปในภายนอก อิติอาทินา ดังนี้เป็นต้น ตุลํ อาโรเปตฺวา มินนฺโต ปุคฺคโล วิย ราวกะ อ. บุคคลยกขึ้นแล้ว ซึ่งตราชั่ง ชั่งอยู่ (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า โย มุนาติ อุโภ โลเก อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (โสส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ปวุจฺจติเอว ย่อมตรัสเรียกว่า มุนิ ชื่อว่าเป็นมุนี อิติ ดังนี้ เตน การเณน เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว อิติ ดังนี้ (ปทานํ) แห่งบท ท. ว่า มุนิ เตน ปวุจฺจติ อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องสัมพหุลภิกษุ

๑๖. ๕๗/๑๕ ตั้งแต่ เตสุ กิร เอกจฺจานํ เอวํ อโหสิ เป็นต้นไป.

กิร ได้ยินว่า เอวํ จินฺตนํ อ. ความคิดอย่างนี้ว่า มยํ อ. เรา ท. สมฺปนฺนสีลา เป็นผู้มีศีลอันถึงพร้อมแล้ว (อมฺห) ย่อมเป็น มยํ อ. เรา ท. ธูตงฺคธรา เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งองค์เป็นเครื่องขจัด (อมฺห) ย่อมเป็น มยํ อ. เรา ท. พหุสฺสุตา เป็นผู้มีพระพุทธพจน์อันฟังแล้วมาก (อมฺห) ย่อมเป็น มยํ อ. เรา ท. ปนฺตเสนาสนวาสิโน เป็นผู้มีปกติอยู่ในเสนาสนะอันสงัดแล้ว (อมฺห) ย่อมเป็น มยํ อ. เรา ท. ฌานลาภิโน เป็นผู้มีปกติได้ซึ่งฌาน (อมฺห) ย่อมเป็น อรหตฺตํ อ. ความเป็นแห่งพระอรหันต์ อมฺหากํ ทุลฺลภํ เป็นคุณชาติอันเรา ท. ได้โดยยาก (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ มยํ อ. เรา ท. ปาปุณิสฺสาม จักบรรลุ อรหตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ (อมฺหากํ) อิจฺฉิต-ทิวเสเอว ในวันแห่งเรา ท. ปรารถนาแล้วนั่นเทียว อิติ ดังนี้ อโหสิ ได้มีแล้ว เตสุ ภิกฺขูสุ ในภิกษุ ท. เหล่านั้นหนา เอกจฺจานํ ภิกฺขูนํ แก่ภิกษุ ท. บางพวก ฯ ตตฺถ ภิกฺขูสุ ในภิกษุ ท. เหล่านั้นหนา เยปิ ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. แม้เหล่าใด อนาคามิโน เป็นพระอนาคามี (โหนฺติ) ย่อมเป็นเอตํ จินฺตนํ อ. ความคิดนี้ว่า อิทานิ ในกาลนี้ อรหตฺตํ อ. ความเป็นแห่งพระอรหันต์ อมฺหากํ ทุลฺลภํ เป็นคุณชาติ

อันเรา ท. ได้โดยยาก (โหติ) ย่อมเป็น น หามิได้ อิติ ดังนี้ อโหสิ ได้มีแล้ว เตสํปิ ภิกฺขูนํ แก่ภิกษุ ท. แม้เหล่านั้น ฯ

เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง เต ภิกฺขุ อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น สพฺเพปิ แม้ทั้งปวง อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปเฝ้าแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว นิสินฺนา นั่งแล้ว สตฺถารา ปุฏฺฐา ผู้อันพระศาสดาตรัสถามแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ปพฺพชิตกิจฺจํ อ. กิจของบรรพชิต โว ของเธอ ท. ปตฺตํ ถึงแล้ว มตฺถกํ ซึ่งที่สุด อปิ นุ โข บ้างหรือหนอแล อิติ ดังนี้ อาหํสุ กราบทูลแล้ว เอวํ อย่างนี้ว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มยํ อ. ข้าพระองค์ ท. เอวรูปา จ เป็นผู้มีรูปอย่างนี้ด้วย เอวรูปา จ เป็นผู้มีรูปอย่างนี้ด้วย (อมฺห) ย่อมเป็น ตสฺมา เพราะเหตุนั้น มยํ อ. ข้าพระองค์ ท. จินฺเตตฺวา คิดแล้วว่า มยํ อ. ข้าพระองค์ ท. สมตฺถา เป็นผู้สามารถ ปตฺตุํ เพื่ออันบรรลุ อรหตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ (อมฺหากํ) อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณเอว ในขณะแห่งข้าพระองค์ ท. ปรารถนาแล้วและปรารถนาแล้วนั่นเทียว อมฺห ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ วิหราม อยู่ อิติ ดังนี้ ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา สุตฺวา ทรงสดับแล้ว วจนํ ซึ่งคำ เตสํ ภิกฺขูนํ ของภิกษุ ท. เหล่านั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ภิกฺขุนา นาม ทฏฺฐุํ อ. อันชื่ออันภิกษุเห็นว่า ภวทุกฺขํ อง ทุกข์ในภพ โน ของเรา ท. อปฺปกํ เป็นธรรมชาติน้อย (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ปริสุทฺธสีลาทิมตฺตเกน คุเณน วา ด้วยคุณอัน

มีคุณมีศีลอันหมดจดรอบแล้วเป็นต้นเป็นประมาณหรือ อนาคามิสุข-
มตฺตเกน คุเณน วา หรือว่า ด้วยคุณอันมีความสุขของพระอนาคามี
เป็นประมาณ น วฏฺฏติ ย่อมไม่ควร ปน ก็ จิตฺตํ อ. จิตว่า อหํ
อ. เรา สุขิโต เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความสุข อมฺหิ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้
(ภิกฺขุนา) อันภิกษุ อปฺปตฺวา ไม่ถึงแล้ว อาสวกฺขยํ ซึ่งความสิ้นไป
แห่งอาสวะ น อุปฺปาเทตพฺพํ ไม่พึงให้เกิดขึ้น อิติ ดังนี้ อภาสิ
ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

ภิกฺขุ อ. ภิกษุ อปฺปตฺโต ไม่ถึงแล้ว อาสวกฺขยํ
ซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวะ น อปาทิ ไม่ได้ถึงแล้ว
วิสฺสาสํ ซึ่งความวางใจ สีลพฺพตมตฺเตน การเณน
วา ด้วยเหตุอันมีศีลและวัตรเป็นประมาณหรือ
พาหุสจฺเจน วา ปน ก็หรือว่า ด้วยความเป็น
แห่งบุคคลผู้มีพระพุทธพจน์อันฟังแล้วมาก อถวา
อีกอย่างหนึ่ง สมาธิลาเภน วา ด้วยการได้ซึ่ง
สมาธิหรือ วิวิตฺตสยเนน วา หรือว่า ด้วยการ
นอนในที่อันสงัดแล้ว (เอตฺตกมตฺเตน การเณน
วา) หรือว่า ด้วยเหตุสักว่าเหตุอันมีประมาณ
เท่านี้ว่า อหํ อ. เรา ผุสามิ ย่อมถูกต้อง เนกฺ-
ขมฺมสุขํ ซึ่งความสุขในเนกขัมมะ อปุถุชฺชน-
เสวิตํ อันปุถุชนเสพแล้วหามิได้ อิติ ดังนี้
อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (การเณน) ด้วยเหตุ จตุปาริสุทฺธิ-สีลมตฺเตน วา อันมีศีลคือความบริสุทธิ์ ๔ เป็นประมาณหรือ เตรส-ธูตงฺคคุณมตฺเตน วา หรือว่า อันมีคุณคือองค์เป็นเครื่องขจัด ๑๓ เป็นประมาณ (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า สีลพฺพตมตฺเตน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ติณฺณํ ปิฏกานํ อุคฺคหิตมตฺเตน การเณน วา หรือว่า ด้วยเหตุอันมีความที่แห่งปิฎก ท. ๓ เป็นคุณชาติอันตนเรียนเอาแล้วเป็นประมาณ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า พาหุสจฺเจย วา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อฏฺฐสมาปตฺติลาเภน วา ด้วยการได้ซึ่งสมาบัติ ๘ หรือ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สมาธิลาเภน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อนาคามิสุขํ ซึ่งความสุขของพระอนาคามี (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า เนกฺขมฺมสุขํ อิติ ดังนี้ ฯ

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (ภิกฺขุ) อ. ภิกษุ (น อปาทิ) ไม่ได้ถึงแล้ว (วิสฺสาสํ) ซึ่งความวางใจ เอตฺตกมตฺเตน การเณน วา หรือว่า ด้วยเหตุอันสักว่าเหตุอันมีประมาณเท่านี้ว่า อหํ อ. เรา ผุสามิ ย่อมถูกต้อง อนาคามิสุขํ ซึ่งความสุขของพระอนาถามี อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปุถุชฺชเนหิ อเสวิตํ อันปุถุชน ท. ไม่เสพแล้ว คือว่า อริเยหิ เสวิตํเอว อันพระอริยเจ้า ท. เสพแล้วนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺสส) แห่งบทว่า อปุถุชฺชนเสวิตํ

อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา อาลปนฺโต เมื่อจะตรัสเรียก เตสํ ภิกฺขูนํ แห่งภิกษุ ท. เหล่านั้นหนา อญฺญตรํ ภิกฺขุํ ซึ่งภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง อาห ตรัสแล้วว่า ภิกฺขุ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า น อาปชฺเชยฺย ไม่พึงถึงทั่ว วิสฺสาสํ ซึ่งความวางใจ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า วิสฺสาสมาปาทิ อิติ ดังนี้ ฯ

อิทํ อตฺถรูปํ อ. อรรถรูปนี้ว่า ภิกฺขุ ดูก่อนภิกษุ ภิกฺขุ นาม ชื่อ อ. ภิกษุ อปฺปตฺโต เป็นผู้ไม่ถึงแล้ว อรหตฺตํ ซึ่งความเป็นแห่งพระ-อรหันต์ อาสวกฺขยสงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความสิ้นไปแห่งอาสวะ หุตฺวา เป็น น อาปชฺเชยฺย ไม่พึงถึงทั่ว วิสฺสาสํ ซึ่งความวางใจว่า ภโว อ. ภพ มยฺหํ ของเรา อปฺปโก เป็นสภาพน้อย ปริตฺตโก เป็นสภาพนิดหน่อย (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ อิมินา สมฺปนฺนสีลาทิภาวมตฺตเกนเอว การเณน เพราะเหตุอันมีความที่แห่งตนเป็นผู้มีคุณมีศีลอันถึงพร้อมแล้วเป็นต้นเป็นประมาณนั่นเทียว หิ เหมือนอย่างว่า คูโถ อ. คูถ อปฺปมตฺตโกปิ แม้อันมีประมาณอันน้อย ทุคฺคนฺโธ เป็นคูถ มีกลิ่นเหม็น (โหติ) ย่อมเป็น ยถา ฉันใด ภโว อ. ภพ อปฺปมตฺตโกปิ แม้อันมีประมาณอันน้อย ทุกฺโข เป็นเหตุเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ (โหติ) ย่อมเป็น เอวํ ฉันนั้น อิติ ดังนี้ (ภควตา) วุตฺตํ เป็นคำอธิบาย อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ

เรื่องปัญจสตภิกษุ

๑๗. ๖๐/๕ ตั้งแต่ เต กิร สตฺถริ ชนปทจาริกํ จริตฺวา เป็นต้นไป.

กิร ได้ยินว่า เต ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น สตฺถริ ครั้นเมื่อพระศาสดา จริตฺวา เสด็จเที่ยวไปแล้ว ชนปทจาริกํ สู่ที่จาริกในชนบท อาคเต เสด็จมาแล้ว สาวตฺถึ สู่เมืองสาวัตถี ปุน อีก นิสีทิตฺวา นั่งแล้ว อุปฏฺฐานสาลายํ ในศาลาอันเป็นที่บำรุง กเถสุํ กล่าวแล้ว มคฺคกถํ ซึ่งถ้อยคำอันเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งหนทาง อารพฺภ ปรารภ อตฺตนา วิจิริตมคฺคํ ซึ่งหนทางอันตนเที่ยวไปแล้ว นเยน โดยนัยอันมีคำว่า มคฺโค อ. หนทาง อสุกตามสฺส ของบ้านโน้น อสุกคามโต จากบ้านโน้น สโม เป็นหนทางเสมอ (โหติ) ย่อมเป็น มคฺโค อ. หนทาง อสุกคามสฺส ของบ้านโน้น (อสุกคามโต) จากบ้านโน้น วิสโม เป็นหนทางมีความเสมอไปปราศแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น (มคฺโค) อ. หนทาง (อสุกคามสฺส) ของบ้านโน้น (อสุกคามโต) จากบ้านโน้น สสกฺขโร เป็นหนทางเป็นไปกับด้วยก้อนกรวด (โหติ) ย่อมเป็น (มคฺโค) อ. หนทาง (อสุกคามสฺส) ของบ้านโน้น (อสุกคามโต) จากบ้านโน้น อสกฺขโร เป็นหนทางไม่มีก้อนกรวด (โหติ) ย่อมเป็น อิติอาทินา ดังนี้เป็นต้น ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา ทิสฺวา ทรงเห็นแล้ว อุปนิสฺสยํ ซึ่ง

อุปนิสัย อรหตฺตสฺส ของความเป็นแห่งพระอรหันต์ เตสํ ภิกฺขูนํ ของภิกษุ ท. เหล่านั้น อาคนฺตฺวาา เสด็จมาแล้ว ตํ ฐานํ สู่ที่นั้น นิสินฺโน ทรงประทับนั่งแล้ว ปญฺญตฺตาเนสส เหนือพระแท่นเป็นที่ประทับอันภิกษุปูลาดแล้ว ปุจฺฉิตฺวา ตรัสถามแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. สนฺนิสินฺนา เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว กถาย ด้วยถ้อยคำ กาย นุ อะไรหนอ อตฺถ ย่อมมี เอตรหิ ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า (มยํ) อ. ข้าพระองค์ ท. (สนฺนิสินฺนา) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว อิมาย นาม กถาย ด้วยถ้อยคำชื่อนี้ (อมฺม) ย่อมมี (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (เตหิ ภิกฺขูหิ) อันภิกษุ ท. เหล่านั้น วุตฺเต กราบทูลแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. อยํ มคฺโค อ. หนทางนี้ พาหิรกมคฺโค เป็หนทางอันมีในภายนอก (โหติ) ย่อมเป็น ภิกฺขุนา นาม อริยมคฺเค กมฺมํ กาตุํ อ. อันชื่ออันภิกษุกระทำ ซึ่งกรรม ในอริยมรรค วฏฺฏติ ย่อมควร ภิกฺขุ อ. ภิกฺษุ กโรนฺโต กระทำอยู่ เอวํ อย่างนี้ ปมุจฺจติ ย่อมพ้น สพฺพทุกฺขา จากทุกข์ทั้งปวง อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

มคฺคานํ แห่งหนทาง ท. หนา อฏฺธงฺคิโก มคฺโค
อ. หนทาง อันประกอบด้วยองค์ ๘ เสฏฺโฐ เป็น
หนทางประเสริฐที่สุด (โหติ) ย่อมเป็น สจฺจานํ
แห่งสัจจะ ท. หนา ปทา อ. บท ท. จตุโร ๔
(เสฏฺฐา) เป็นบทประเสริฐที่สุด (โหนฺติ) ย่อม

เป็น ธมฺมานํ แห่งธรรม ท. หนา วิราโค
อ. วิราคะ เสฏฺโฐ เป็นธรรมประเสริฐที่สุด (โหติ)
ย่อมเป็น จ อนึ่ง ทิปทานํ สตฺตานํ แห่งสัตว์ ท.
ผู้มีเท้าสองหนา จกฺขุมา ตถาคโต อ. พระตถาคต
ผู้มีพระจักษุ (เสฏฺโฐ) ทรงเป็นผู้ประเสริฐที่สุด
(โหติ) ย่อมเป็น มคฺโค อ. หนทาง เอโสเอว
นั่นเทียว (อตฺถิ) มีอยู่ วิสุทฺธิยา เพื่อ
ความบริสุทธิ์ ทสฺสนสฺส แห่งทัสสนะ อญฺโญ
มคฺโค อ. หนทางอื่น นตฺถิ ย่อมไม่มี (วิสุทฺธยา)
เพื่อความบริสุทธิ์ (ทสฺสนสฺส) แห่งทัสสนะ หิ
เพราะว่า ตุมฺเห อ. ท่าน ท. ปฏิปชฺชถ จงดำเนิน
ไป เอตํ มคฺคํ สู่หนทางนั้น มารเสนปฺปโมหนํ
อันเป็นที่หลงทั่วแห่งมารและเสนาของมาร หิ ด้วย
ว่า ตุมฺเห อ. ท่าน ท. ปฏิปนฺนา ผู้ดำเนินไปแล้ว
เอตํ มคฺคํ สู่หนทางนั้น กริสฺสถ จักกระทำ
อนฺตํ ซึ่งส่วนสุด ทุกฺขสฺส แห่งทุกข์ มคฺโค
อ. หนทาง มยา อันเรา อญฺญาย รู้แล้ว สลฺลสตฺถนํ
มคฺคํ ซึ่งหนทาง อันเป็นที่สลัดซึ่งลูกศร อกฺขาโต
บอกแล้ว โว แก่ท่าน ท. อาตปฺปํ อ. ความเพียร
เป็นเครื่องยังกิเลสให้เร่าร้อน ตุมฺเหหิ อันท่าน ท.
กิจฺจํ พึงกระทำ (หิ) เพราะว่า ตถาคตา

อ. พระตถาคต ท. อกฺขาตาโร เป็นผู้ตรัสบอก
(โหนฺติ) ย่อมเป็น (ชนา) อ. ชน ท. ปฏิปนฺนา
ผู้ดำเนินไปแล้ว ฌายิโน ผู้มีปกติเพ่ง ปโมกฺขนฺติ
ย่อมหลุดพ้น มารพนฺธนา จากเครื่องผูกของมาร
อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (มคฺคา) อ. หนทาง ท. ชงฺฆมคฺคาทโย โหนฺตุ วา จงเป็นหนทางมีหนทางอันเป็นที่ไปด้วยแข้งเป็นต้น จงเป็นหรือ ทฺวาสฏฺจิทิฏฺจิคตมคฺคา (โหนฺตุ) วา หรือว่า จงเป็นหนทางแห่งทิฏฐิ ๖๒ ไปแล้ว จงเป็น มคิคานํ แห่งหนทาง ท. สพฺเพสํปิ แม้ทั้งปวงหนา มคฺโค อ. หนทาง อฏฺจงฺคิโก อันประกอบด้วยองค์ ๘ ปหานกโร อันเป็นเครื่องกระทำซึ่งการละ อฏฺจนฺนํ มคฺคานํ ซึ่งหนทาง ท. ๘ มิจฺฉาทิฏฺจิอาทีนํ มีความเห็นผิดเป็นต้น องฺเคหิ ด้วยองค์ ท. อฏฺจหิ ๘ สมฺมารทิฏฺจิอาทีหิ มีความเห็นโดยชอบเป็นต้น นิโรธํ อารมฺมณํ กตฺวา จตูสุปิ สจฺเจสุ ทุกฺขปริชานนาทิกิจฺจํ สาธยมาโน อันกระทำ ซึ่งนิโรธ ให้เป็นอารมณ์ แล้วยังกิจมีการกำหนดรู้ซึ่งทุกข์เป็นต้น ในสัจจะ ท. แม้ ๔ ให้สำเร็จอยู่ เสฏฺโจ เป็นหนทางประเสริฐที่สุด คือว่า อุตฺตโม เป็นหนทางสูงสุด (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) คือว่า ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า มคฺคานฏฺจงฺคิโก อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า วจีสจฺจํ อ. วจีสัจ อาคตํ อันมาแล้วว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล ภเณ พึงกล่าว สจฺจํ ซึ่งคำสัจ น กุชฺเฌยฺย

ไม่พึงโกรธ อิติ ดังนี้เป็นต้น โหตุ วา จงมีก็ตาม สมฺมติสจฺจํ
อ. สมมติสัจ สจฺโจ พฺราหฺมโณ สจฺโจ ขตฺติโย อิติอาทิเภทํ อัน
ต่างด้วยสัจจะอันมีคำว่า อ. พราหมณ์จริง อ. กษัตริย์จริง ดังนี้เป็นต้น
(โหตุ) วา จงมีก็ตาม ทิฏฺฐิสจฺจํ อ. ทิฏฐิสัจว่า อิทํเอว วตฺถุ
อ. เรื่องนี้นั่นเทียว สจฺจํ เป็นเครื่องจริง (โหติ) ย่อมเป็น อญฺญํ
วตฺถุ อ. เรื่องอื่น โมฆํ เป็นเครื่องเปล่า (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้
เป็นต้น (โหตุ) วา จงมีก็ตาม ปรมตฺถสจฺจํ อ. ปรมัตถสัจ ทุกฺขํ
อริยสจฺจํ (โหติ) อิติอาทิเภทํ อันต่างด้วยสัจจะ อันมีคำว่า อ. ทุกข์
เป็นธรรมชาติจริงอันประเสริฐ ย่อมเป็น ดังนี้เป็นต้น (โหตุ) วา
จงมีก็ตาม สจฺจานํ แห่งสัจจะ ท. อิเมสํ เหล่านี้ สพฺเพสํปิ แม้
ทั้งปวงหนา ปทา อ. บท ท. จตุโร ๔ อันมีบทว่า ทุกฺขํ อ. ทุกข์
อริยสจฺจํ เป็นธรรมชาติจริงอันประเสริฐ (โหติ) ย่อมเป็น อิติอาทโย
ดังนี้เป็นต้น เสฏฺฐา นาม ชื่อว่าเป็นบทประเสริฐที่สุด (ทุกฺขสฺส
โยคาวจเรน) ปริชานิตพฺพตฺเถน เพราะอรรถคือความที่แห่งทุกข์
เป็นธรรมชาติอันพระโยคาวจรพึงกำหนดรู้ (สมุทยสฺส โยคาวจเรน)
ปหาตพฺพตฺเถน เพราะอรรถคือความที่แห่งสมุทัย เป็นธรรมอันพระ-
โยคาวจรพึงละ (นิโรธสฺส โยคาวจเรน) สจฺฉิกาตพฺพตฺเถน เพราะ
อรรถคือความที่แห่งนิโรธ เป็นธรรมอันพระโยคาวจรพึงกระทำให้แจ้ง
(มคฺคสฺส โยคาวจเรน) ภาเวตพฺพตฺเถน เพราะอรรถคือความที่แห่ง
มรรค เป็นธรรมอันพระโยคาวจรพึงให้เจริญ เอกปฺปฏิเวธนตฺเถน จ
เพราะอรรถว่าอันแทงตลอดด้วยญาณอันเดียวด้วย ตถปฺปฏิเวธนตฺเถน

จ เพราะอรรถว่าอันแทงตลอดโดยแท้ด้วย (โหนฺติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า สจฺจานํ จตุโร ปทา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สพฺพธมฺมานํ แห่งธรรมทั้งปวง ท. หนา วิราโค อ. วิราคะ นิพฺพานสงฺขาโต อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าพระ-นิพพาน เสฏฺโฐ ชื่อว่าเป็นธรรมประเสริฐที่สุด (โหติ) ย่อมเป็น วจนโต เพราะพระดำรัสว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ธมฺมา อ. ธรรม ท. สงฺขตา วา อันปัจจัยปรุงแต่งแล้วก็ตาม อสงฺขตา วา อันปัจจัยไม่ปรุงแต่งแล้วก็ตาม ยาวตา อันมีประมาณเพียงใด วิราโค อ. วิราคะ (มยา) อันเรา อกฺขายติ ย่อมกล่าว อคฺคํ ว่าเป็นยอด เตสํ ธมฺมานํ แห่งธรรม ท. เหล่านั้น (ตาวตานํ) อันมีประมาณเพียงนั้น อิติ ดังนี้ เป็นต้น (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า วิราโค เสฏฺโฐ ธมฺมานํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ทฺวิปทานํ สตฺตานํ แห่งสัตว์ ท. ผู้มีเท้าสอง เทวมนุสฺสาทิเภทานํ ผู้ต่างด้วยสัตว์มีเทวดาและมนุษย์เป็นต้น สพฺเพสํปิ แม้ทั้งปวงหนา ปญฺจหิ จกฺขูหิ จกฺขุมา ตถาคโต ว อ. พระตถาคต ผู้มีพระจักษุ ด้วยจักษุ ท. ๕ เทียว เสฏฺโฐ ทรงเป็นผู้ประเสริฐที่สุด (โหติ) ย่อมเป็น จสทฺโท อ. ศัพท์คือ จ สมฺปิณฺฑนตฺโถ อันมีการประมวลมาเป็นอรรถ สมฺปิณฺเฑติ ย่อมประมวลมา อรูปธมฺเม ซึ่งอรูปธรรม ท. ตสฺมา เพราะเหตุนั้น อรูปธมฺมานํปิ แม้แห่งอรูปธรรม ท. หนา ตถาคโต อ. พระตถาคต

เสฏฺโฐ ทรงเป็นผู้ประเสริฐที่สุด คือว่า อุตฺตโม ทรงเป็นผู้สูงสูด (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ทิปทานญฺจ จกฺขุมา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โย มคฺโค อ. หนทางใด มยา อันเรา วุตฺโต กล่าวแล้วว่า เสฏฺโฐ เป็นหนทางประเสริฐที่สุด อิติ ดังนี้ เอโสเอว มคฺโค อ. หนทางนั้นนั่นเทียว (อตฺถิ) ย่อมมี มคฺคผล-ทสฺสนวิสุทฺธตฺถํ เพื่อความบริสุทธิ์แห่งทัสสนะคือมรรคและผล อญฺโญ มคฺโค อ. หนทางอื่น นตฺถิ ย่อมไม่มี (มคฺคผลทสฺสนวิสุทฺธตฺถํ) เพื่อความบริสุทธิ์แห่งทัสสนะคือมรรคและผล (อิติ) ดังนี้ (คาถา-ปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ทสฺสนสฺส วิสุทฺธิยา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตสฺมา เพราะเหตุนั้น ตุมฺเห อ. ท่าน ท. ปฏิปชฺชถ จงดำเนินไป เอตํเอว มคฺคํ สู่หนทางนั้นนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า เอตํ หิ อิติ ดังนี้ ฯ

หิ ก็ เอํต ปทํ อ. บทนี้ว่า มารเสนปฺปโมหนํ อิติ ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุจฺจติ ย่อมตรัสเรียกว่า มารโมหนํ เป็นเครื่องหลงแห่งมาร คือว่า มารวญฺจนํ เป็นเครื่องลวงแห่งมาร อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตุมฺเห อ. ท่าน ท. กริสฺสถ จักกระทำ อนฺตํ ซึ่งที่สุด คือว่า ปริจฺเฉทํ ซึ่งเจตเป็นเครื่องกำหนด วฏฺฏทุกฺขสฺส แห่งทุกข์ในวัฏฏะ สกลสฺสอปิ แม้ทั้งสิ้น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ทุกฺขสฺส อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อยํ มคฺโค อ. หนทางนี้ มยา อันเรา วินา เว้น อนุสฺสวาทีหิ กิจฺเจหิ จากกิจ ท. มีการฟังตามเป็นต้น ญตฺวา ว ทราบแล้วเทียว เอตํ มคฺคํ ซึ่งหนทางนั่น สตฺถนํ อันเป็นที่สลัดออก คือว่า นิมฺมถนํ อันเป็นที่ย่ำยี คือว่า อพฺพาหนํ อันเป็นที่ถอนออก ราคสลฺลาทีนํ สลฺลานํ ซึ่งลูกศร ท. มีลูกศรคือราคะเป็นต้น อตฺตปจฺจกฺขโต โดยประจักษ์แก่ตน อกฺขาโต บอกแล้ว อิทานิ ในกาลนี้ สมฺมปฺปธานวิริยํ อ. ความเพียรคือสัมมัปปธาน คตํ อันถึงแล้ว สงฺขํ ซึ่งอันนับพร้อมว่า อาตปฺปํ อิติ ดังนี้ กิเลสานํ อาตาปเนน เพราะอันยังกิเลส ท. ให้เร่าร้อน ตุมฺเหหิ อันท่าน ท. กิจฺจํ พึงกระทำ คือว่า กรณียํ ควรกระทำ อธิคมตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อันถึงทับ ตสฺส มคฺคสฺส ซึ่งหนทางนั้น หิ เพราะว่า ตถาคตา อ. พระตถาคต ท. อกฺขาตาโร ทรงเป็นผู้บอก (โหนฺติ) ย่อมเป็น เกวลํ อย่างเดียว ตสฺมา เพราะเหตุนั้น เย ชนา อ. ชน ท. เหล่าใด ปฏิปนฺนา ผู้ดำเนินไปแล้ว เตหิ ตถาคเตหิ อกฺขาตวเสน ด้วยอำนาจแห่งหนทางอันพระตถาคต ท. เหล่านั้น ตรัสบอกแล้ว ฌายิโน เป็นผู้มีปกติเพ่ง ฌาเนหิ ด้วยฌาน ท. ทฺวีหิ ๒ (โหนฺติ) ย่อมเป็น เต ชนา อ. ชน ท. เหล่านั้น ปโมกฺขนฺติ ย่อมหลุดพ้น มารพนฺธนา จากเครื่องผูกของมาร เตภูมิกวฏฺฏสงฺขาตา อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าวัฏฏะอันเป็นไปในภูมิ ๓ อิติ อังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สลฺลสตฺถนํ อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

เรื่องปธานกัมมิกติสสเถระ

๑๘. ๖๕/๑๖ ตั้งแต่ เตปิ ภิกฺขู มยํ อาคมนมคฺเค เอเกน เป็นต้นไป.

เตปิ ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. แม้เหล่านั้น อปโลเกสุํ ทูลอำลาแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดาว่า มยํ อ. ข้าพระองค์ ท. อาคมนมคฺเค เอเกน อุปาสเกน สฺวาตนาย นิมนฺติตา ผู้อันอุบาสกคนหนึ่ง ในหนทางอันเป็นที่มา นิมนต์แล้ว เพื่ออันฉันในวันพรุ่ง คมิสฺสาม จักไป ตตฺถ ฐาเน ในที่นั้น ปาโต ว แต่เช้าเทียว อิติ ดังนี้ ฯ อถ ครั้งนั้น สหายภิกฺขุ อ. ภิกษุผู้เป็นสหาย เนสํ ภิกฺขูนํ ของภิกษุ ท. เหล่านั้น จงฺกมนฺโต จงกรอมยู่ สพฺพรตฺตึ ตลอดราตรีทั้งปวง ปติ ล้มลงแล้ว ปาสาณผลเก บนกระดานแห่งหิน เอกสฺมึ หนึ่ง จงฺกรมนโกฏิยํ ในที่สุดแห่งที่เป็นที่จงกรม นิทฺทาวเสน ด้วยอำนาจแห่งความหลับ ฯ อูรุฏฺฐิ อ. กระดูกแห่งขา ภิชฺชิ แตกแล้ว ฯ โส ภิกฺขุ อ. ภิกษุนั้น วิรวิ ร้องแล้ว มหาสทฺเทน ด้วยเสียงอันดัง ฯ

เต ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น สหายกา ผู้เป็นสหาย ตสฺส ภิกฺขุโน ของภิกษุนั้น สญฺชานิตฺวา รู้พร้อมแล้ว สทฺทํ ซึ่งเสียง อุปธาวึสุ วิ่งเข้าไปแล้ว อิโต จ ข้างนี้ด้วย อฺโต จ ข้างนี้ด้วย ฯ เตสํ ภิกฺขูนํ เมื่อภิกษุ ท. เหล่านั้น ทีปํ ชาเลตฺวา ตสฺส ภิกฺขุโน กตฺตพฺพกิจฺจํ กโรนฺตานํเอว ยังประทีปให้โพลงแล้ว กระทำอยู่ ซึ่ง

กิจอันตนพึงกระทำแก่ภิกษุนั้นนั่นเทียว อรุโณ อ. อรุณ อุฏฺฐหิ ตั้งขึ้นแล้ว ฯ เต ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น น ลภึสุ ไม่ได้แล้ว โอกาสํ ซึ่งโอกาส คนฺตุํ เพื่ออันไป ตํ คามํ สู่บ้านนั้น ฯ

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา อาห ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. น คมิตฺถ ไม่ไปแล้ว ภิกฺขาจารคามํ สู่บ้านอันเป็นที่เที่ยวไปเพื่อภิกษุ กึ หรือ อิติ ดังนี้ เน ภิกฺขู กะภิกษุ ท. เหล่านั้น ฯ เต ภิกขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น (วตฺวา) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาม พระเจ้าข้า (เอวํ) อ. อย่างนั้น อิติ ดังนี้ อาโรเจสุํ กราบทูลแล้ว ตํ ปวตฺตึ ซึ่งความเป็นไปนั้น ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. เอโส ภิกฺขุ อ. ภิกษุนี้ กโรติ ย่อมกระทำ ลาภนฺตรายํ ซึ่งอันตรายแห่งลาภ ตุมฺหากํ แก่เธอ ท. อิทานิเอว ในกาลนี้นั่นเทียว น หามิได้ (เอโส ภิกฺขุ) อ. ภิกษุนี้ (ตุมฺหากํ ลาภนฺตรายํ) อกาสิเอว ได้กระทำแล้ว ซึ่งอันตายแห่งลาภ แก่เธอ ท. นั่นเทียว ปุพฺเพปิ แม้ในกาลก่อน อิติ ดังนี้ เตหิ ภิกฺขูหิ ยาจิโต ผู้อันภิกษุ ท. เหล่านั้นทูลวิงวอนแล้ว อาหรตฺวา ทรงนำมาแล้ว อตีตํ วตฺถุํ ซึงเรื่องอันล่วงไปแล้ว ชาตกํ ยังชาดกว่า

โย โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้นใด อิจฺฉติ ย่อมปรารถนา กาตุํ เพื่ออันกระทำ กรณียานิ กิจฺจานิ ซึ่งกิจ ท. อันตนพึงกระทำ ปุพฺเพ ในกาลก่อน

ปจฺฉา ในภายหลัง โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น อนุตปฺปติ ย่อมตามเดือดร้อน ปจฺฉา ในภายหลัง วรุณกฏฺฐํ ภญฺโช มาณโว (ปจฺฉา ตปฺปนฺโต) อิว ราวกะ อ. มาณพผู้หัก ซึ่งไม้กุ่มเดือดร้อนอยู่ ใน ภายหลัง อิติ ดังนี้

วิตฺถาเรสิ ทรงได้พิสดารแล้ว ฯ

กิร ได้ยินว่า เต ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น ตทา ในกาลนั้น มาณวกา เป็นมาณพ ปญฺจสตา ผู้มีร้อยห้าเป็นประมาณ อเหสุํ ได้เป็นแล้ว กุสีตมาณวโก อ. มาณพผู้เกียจคร้านแล้ว (ตทา) ในกาลนั้น อยํ ภิกฺขุ เป็นภิกษุนี้ อโหสิ ได้เป็นแล้ว (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ ปน ส่วนว่า อาจริโย อ. อาจารย์ (ตทา) ในกาลนั้น ตถาคโต ว เป็นพระตถาคตเทียว อโหสิ ได้เป็นแล้ว (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้แล ฯ

สตฺถา อ. พระศาสดา อาหริตฺวา ครั้นทรงนำมาแล้ว อิมํ ธมฺมเทสนํ ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อน ภิกษุ ท. ก็ โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด น กโรติ ย่อมไม่กระทำ อุฏฺฐานํ ซึ่งความหมั่น อุฏฺโฐานกาเล ในกาลอันเป็นที่ลุกขึ้น อวสนฺน-สงฺกปฺโป เป็นผู้มีความดำริอันจมลงแล้ว กุสีโต เป็นผู้เกียจคร้านแล้ว โหติ ย่อมเป็น โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น น อธิคจฺฉติ ย่อมไม่ถึงทับ วิเสสํ ซึ่งคุณวิเศษ ฌานาทิเภท อันต่างด้วยคุณวิเศษมีฌานเป็นต้น อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

(ปุคฺคโล) อ. บุคคล ยุวา ผู้หนุ่มแน่น พลี ผู้

มีกำลัง อนุฏฺฐหาโน ไม่ลุกขึ้นอยู่ อุฏฺฐานกาลมฺหิ ในกาลอันเป็นที่ลุกขึ้น อุเปโต เข้าถึงแล้ว อาลสิยํ ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน สํสนฺน-สงฺกปฺปมโน ผู้มีใจอันประกอบแล้วด้วยความดำริอันจมลงแล้ว กุสีโต ผู้เกียจคร้านแล้ว อลโส ผู้ขี้เกียจ น วินฺทติ ย่อมไม่ประสบ มคฺคํ ซึ่งหนทาง ปญฺญาย ด้วยปัญญา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อนุฏฺฐหนฺโต ไม่ลุกขึ้นอยู่ คือว่า อวายมนฺโต ไม่พยายามอยู่ (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า อนุฏฺฐหาโน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ฐิโต เป็นผู้ตั้งอยู่แล้ว ปฐมโยพฺพเน ในความเป็นหนุ่มทีแรก พลสมฺปนฺโนปิ เป็นผู้แม้ถึงพร้อมแล้วด้วยกำลัง หุตฺวา เป็น (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ยุวา พลี อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อุเปโต เป็นผู้เข้าถึงแล้ว อลสภาวํ ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน โหติ ย่อมเป็น คือว่า ภุตฺวา บริโภคแล้ว ภุตฺวา บริโภคแล้ว สยติ ย่อมนอน (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า อาลสิยํ อุเปโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อวสนฺนสงฺกปฺปจิตฺโต ผู้มีจิตอันประกอบแล้วด้วยความดำริอันจมลงแล้ว สุฏฺฐุ ด้วยดี มิจฺฉาวิตกฺเกหิ เพราะความตรึกผิด ท. ตีหิ ๓ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สํสนฺน-

สงฺกปฺปมโน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า นิพฺพิริโย ผู้มีความเพียรอันออกแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า กุสีโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั้น มหาอลโส ผู้ขี้เกียจมาก อปสฺสนฺโต เมื่อไม่เห็น อริยมคฺคํ ซึ่งอริยมรรค ทฏฺฐพฺพํ อันตนพึงเห็น ปญฺญาย ด้วยปัญญา น วินฺทติ ชื่อว่าย่อมไม่ประสบ คือว่า น ลภติ ชื่อว่าย่อมไม่ได้ อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อลโส อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องสูกรเปรต

๑๙. ๖๙/๒๐ ตั้งแต่ มหาเถโร ตํ สุตฺวา ว กุทฺธมานโส เป็นต้นไป.

มหาเถโร อ. พระมหาเถระ ตํ วจนํ สุตฺวา ฟังแล้ว ซึ่งคำนั้นเทียว กุทฺธมานโส ผู้มีฉันทะอันมีในใจอันโกรธแล้ว ภิชฺชิ แตกแล้ว กุลาลภาชนํ วิย ราวกะ อ. ภาชนะอันเป็นวิการแห่งดิน ทณฺฑาภิหตํ อันบุคคลเคาะแล้วด้วยไม้ ฯ อิตโรปิ ธมฺมกถิโก อ. พระธรรมกถึกแม้นอกนี้ อุฏฺฐาย ลุกขึ้นแล้ว คนฺตฺวา ไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก อนุเถรสฺส ของพระอนุเถระ อโวจ ได้กล่าวแล้ว ตถาเอว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว ฯ โสปิ อนุเถโร อ. พระอนุเถระแม้นั้น ภิชฺชิ แตกแล้ว ตถาเอว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว ฯ เตสุ เถเรสุ ในพระเถระ ท. เหล่านั้นหนา เอโกปิ เถโร อ. พระเถระแม้รูปหนึ่ง ปวิฏฺฐ-ปุพฺโพ นาม ชื่อว่าเคยเข้าไปแล้ว ปิณฺฑาย เพื่อบิณฑบาต วิสุํ แยก เอตฺตกํ กาลํ สิ้นกาลอันมีประมาณเท่านี้ นตฺถิ ย่อมไม่มี กิญฺจาปิ แม้ก็จริง ปน ถึงอย่างนี้ ปุนทิวเส ในวันใหม่ (เต เถรา) อ. พระเถระ ท. เหล่านั้น ปวิสิตฺวา เข้าไปแล้ว ปิณฺฑาย เพื่อบิณฑบาต วิสุํ แยก อนุเถโร อ. พระอนุเถระ อาคนฺตฺวา มาแล้ว ปุเรตรํ ก่อนกว่า อฏฺฐาสิ ได้ยืนอยู่แล้ว อุปฏฺฐานสาลายํ ที่ศาลาอันเป็นที่

บำรุง มหาเถโร อ. พระมหาเถระ อคมาสิ ได้ไปแล้ว ปจฺฉา ใน ภายหลัง ฯ

อนุเถโร อ. พระอนุเถระ ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ มหาเถรํ ซึ่ง พระมหาเถระนั้น จินฺเตสิ คิดแล้วว่า ปตฺตจีวรํ อ. บาตรและจีวร อิมสฺส มหาเถรสฺส ของพระมหาเถระนี้ (มยา) อันเรา ปฏิคฺคเห- ตพฺพํ พึงรับเอา กึ นุ โข หรือหนอแล อุทาหุ หรือว่า (ปตฺตจีวรํ) อ. บาตรและจีวร (อิมสฺส มหาเถรสฺส) ของพระมหาเถระนี้ (มยา) อันเรา โน (ปฏิคฺคเหตพฺพํ) ไม่พึงรับเอา อิติ ดังนี้ ฯ โส อนุเถโร อ. พระอนุเถระนั้น จินฺเตตฺวาปิ แม้คิดแล้วว่า อิทานิ ใน กาลนี้ อหํ อ. เรา น ปฏิคฺคเหสฺสามิ จักไม่รับเอา อิติ ดังนี้ กตฺวา กระทำแล้ว จิตฺตํ ซึ่งจิต มุทุกํ ให้เป็นธรรมชาติอ่อนโยน (มนสิกาเรน) ด้วยการกระทำไว้ในใจว่า (เอตํ การณํ) อ. เหตุนั่น โหตุ จงมีเถิด เอวรูปํ กมฺมํ อ. กรรมอันมีรูปอย่างนี้ น มยา กตปุพฺพํ เป็นกรรมอันเราไม่เคยกระทำแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น มยา อตฺตโน วตฺตํ หาเปตุํ อ. อันเรายังวัตร ของตนให้เสื่อมเสียไป น วกฏฺติ ย่อมไม่ควร อิติ ดังนี้ อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปหาแล้ว เถรํ ซึ่งพระเถระ อาห กล่าวแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ตุมฺเห อ. ท่าน ท. เทถ จงให้ ปตฺตจีวรํ ซึ่งบาตรและจีวรเถิด อิติ ดังนี้ ฯ

มหาเถโร อ. พระมหาเถระ อิตโร รู้นอกนี้ ปหริตฺวา ดีด แล้ว อจฺฉรํ ซึ่งนิ้วมือ (ญาปนตฺถํ) เพื่ออันยังบุคคลให้รู้ว่า ทุพฺพินีต แน่ะท่านผู้อันใคร ๆ แนะนำแล้วโดยยาก ตฺวํ อ. ท่าน คจฺฉ จงไป

เถิด ตฺวํ อ. ท่าน ยุตฺตรูโป เป็นผู้มีรูปอันควรแล้ว ปฏิคฺคเหตุํ เพื่อ
อันรับเอาเฉพาะ ปตฺตจีวรํ ซึ่งบาตรและจีวร มม ของเรา (อสิ)
ย่อมเป็น น หามิได้ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า ภนฺเต
ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อาม ขอรับ อหํปิ แม้ อ. กระผม จินฺเตสึ คิด
แล้วว่า อหํ อ. กระผม น ปฏิคฺคเหสฺสามิ จักไม่รับเอา ปตฺตจีวรํ
ซึ่งบาตรและจีวร ตุมฺหากํ ของท่าน ท. อิติ ดังนี้ อิติ ดังนี้ เตน
อนุเถเรน อันพระอนุเถระนั้น วุตฺเต กล่าวแล้ว อาห กล่าวแล้วว่า
นวก แน่ะท่านผู้ใหม่ อาวุโส ผู้มีอายุ ตฺวํ อ. ท่าน จินเตสิ คิด
แล้วว่า สงฺโค อ. ความข้อง โกจิ อะไร ๆ อิมสฺมึ วิหาเร ใน
วิหารนี้ มม ของเรา อตฺถิ มีอยู่ (อิติ) ดังนี้ กค หรือ อิติ
ดังนี้ ฯ

อิตโรปิ อนุเถโร อ. พระอนุเถระแม้นอกนี้ วตฺวา กล่าวแล้ว
ว่า ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ปน ก็ ตุมฺเห อ. ท่าน ท. มญฺญถ
ย่อมสำคัญ เอวํ อย่างนี้ว่า สงฺโค อ. ความข้อง โกจิ อะไร ๆ
อิมสฺมึ วิหาเร ในวิหารนี้ มม ของเรา อตฺถิ มีอยู่ อิติ ดังนี้ กึ
หรือ เอโส วิหารโร อ. วิหารนั่น วิหาโร เป็นวิหาร โว ของท่าน
ท. (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ อาทาย ถือเอาแล้ว ปตฺตจีวรํ ซึ่ง
บาตรและจีวร นิกฺขมิ ออกไปแล้ว ฯ อิตโรปิ มหาเถโร อ. พระ
มหาเถระแม้นอกนี้ นิกฺขมิ ออกไปแล้ว ฯ เต เถรา อ. พระเถระ
ท. เหล่านั้น อคนฺตฺวา ไม่ไปแล้ว เอกมคฺเคนอปิ แม้โดยหนทางสาย
เดียวกัน เอโก เถโร อ. พระเถระรูปหนึ่ง คณฺหิ ยึดเอาแล้ว มคฺคํ

ซึ่งหนทาง ปจฺฉิมทฺวาเรน โดยประตูแห่งทิศอันมีในเบื้องหลัง เอโก เถโร อ. พระเถระรูปหนึ่ง (คณฺหิ) ยึดเอาแล้ว (มคฺคํ) ซึ่งหนทาง ปุรตฺถิมทฺวาเรน โดยประตูแห่งทิศอันมี ณ เบื้องหน้า ฯ

ธมฺมกถิโก อ. พระธรรมกถึก วตฺวา กล่าวแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ตุมฺเห อ. ท่าน ท. มา กโรถ จงอย่ากระทำ เอวํ อย่างนี้ ตุมฺเห อ. ท่าน ท. มา กโรถ จงอย่ากระทำ เอวํ อย่างนี้ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า อาวุโส แน่ะผู้มีอายุ ตฺวํ อ. ท่าน ติฏฺจ จงหยุดเถิด อิติ ดังนี้ (เถเรน) อันพระเถระ วุตฺเต กล่าวแล้ว นิวตฺติ กลับแล้ว ฯ ปุนทิวเส ในวันใหม่ โส ธมฺมกถิโก อ. พระธรรมกถึกนั้น ปวิฏฺโจ เข้าไปแล้ว ธุรคามํ สู่บ้านอันใกล้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า ภนฺเต ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ภทนฺตา อ. ท่านผู้เจริญ ท. (คตา) ไปแล้ว กุหึ ฐาเน ณ ที่ไหน อิติ ดังนี้ มนุสฺเสหิ อันมนุษย์ ท. วุตฺเต กล่าวแล้ว อาห กล่าวแล้วว่า อาวุโส แน่ะผู้มีอายุ ตุมฺเห อ. ท่าน ท. มา ปุจฺฉถ จงอย่าถาม กุลุปกา ภทนฺตา อ. ท่านผู้เจริญ ท. ผู้เข้าถึงซึ่งตระกูล ตุมฺหากํ ของท่าน ท. กตฺวา กระทำแล้ว กลหํ ซึ่งความทะเลาะ หิยฺโย วันวาน นิกฺขมึสุ ออกไปแล้ว อหํ อ. เรา ยาจนฺตปิ แม้อ้อนวอนอยู่ น อสกฺขึ ไม่ได้อาจแล้ว นิวตฺเตตุํ เพื่ออันให้กลับ อิติ ดังนี้ ฯ

เตสุ มนุสฺเสสุ ในมนุษย์ ท. เหล่านั้นหนา พาลา มนุสฺสา อ. มนุษย์ ท. ผู้เขลา ตุณฺหี เป็นผู้นิ่ง อเหสุํ ได้เป็นแล้ว ปน ส่วนว่า ปณฺฑิตา มนุสฺสา อ. มนุษย์ ท. ผู้ฉลาด (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า

ชลิตํ นาม ชื่อ อ. ความพลั้งพลาด กิญฺจิ อะไร ๆ ภทนฺตานํ ของ
ท่านผู้เจริญ ท. อมฺเหหิ น ทิฏฺฐปุพฺพํ เป็นของอันเรา ท. ไม่เคย
เห็นแล้ว เอตฺตกํ กาลํ สิ้นกาลอันมีประมาณเท่านี้ (โหติ) ย่อมเป็น
ภยํ อ. ภัย อุปฺปชฺชมานํ เมื่อเกิดขึ้น เตสํ ภทนฺตานํ แก่ท่านผู้เจริญ
ท. เหล่านั้น อุปฺปนฺนํ จักเป็นภัยเกิดขึ้นแล้ว นิสฺสาย เพราะอาศัย
อิมํ ธมฺมกถิกํ ซึ่งพระธรรมกถึกนี้ ภวิสฺสติ จักเป็น อิติ ดังนี้
โทมนสฺสปฺปตฺตา เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความโทมนัส อเหสุํ ได้เป็นแล้ว ฯ

เรื่องมหัลลกเถระ

๒๐. ๗๗/๘ ตั้งแต่ สตฺถา อาคนฺตฺวา กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา อาคนฺตฺวา เสด็จมาแล้ว ปุจฺฉิตฺวา ตรัสถามแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. สนฺนิสินฺนา เป็นผู้นั่นประชุมกันแล้ว กถาย ด้วยถ้อยคำ กาย นุ อะไรหนอ อตฺถ ย่อมมี เอตรหิ ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า (มยํ) อ. ข้าพระองค์ ท. (สนฺนิสินฺนา) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว อิมาย นาม กถาย ด้วยถ้อยคำชื่อนี้ (อมฺห) ย่อมมี (เอตรหิ) ในกาลบัดนี้ อิติ ดังนี้ (เตหิ ภิกฺขูหิ) อันภิกษุ ท. เหล่านั้น วุตฺเต ภิกฺขู) อ. ภิกษุ ท. เหล่านั่น (ตสฺสา มธุรปาณิกาย) เมื่อนางมธุรปาณิกานั้น (มตาย) ตายแล้ว (โรทิตฺวา) ร้องไห้แล้ว (ปริเทวิตฺวา) ร่ำไรแล้ว (กิลมนฺติ) ย่อมลำบาก อิทานิเอว ในกาลนี้นั่นเทียว น หามิได้ เอเต ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั่น ตสฺสา มธุรปาณิกาย เมื่อนางมธุรปาณิกานั้น นิพฺพตฺติตฺวา บังเกิดแล้ว กากโยนิยํ ในกำเนินของกา จรมานาย เที่ยวไปอยู่ สมุทฺทตีเร ที่ฝั่งแห่งสมุทร สมุทฺทอูมิยา อันคลื่นแห่งสมุทร ปเวเสตฺวา ให้เข้าไปแล้ว สมุทฺทํ สู่สมุทร มาริตาย ให้ตายแล้ว กากา เป็นกา หุตฺวา เป็น โรทิตฺวา

ร้องไห้แล้ว ปริเทวิตฺวา ร่ำไรแล้ว (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า มยํ อ. เรา ท. นีหริสฺสาม จักนำออกไป ตํ กากํ ซึ่งนางกานั้น อิติ ดังนี้ อุสฺสิญฺจนฺตา วิดขึ้นอยู่ มหาสมุทฺทํ ซึ่งมหาสมุทร มุขตุณฺฑเกหิ ด้วยจะงอยแห่งปาก ท. กิลมึสุ ลำบากแล้ว ปุพฺเพปิ แม้ในกาลก่อน อิติ ดังนี้ อาหริตฺวา ทรงนำมาแล้ว อตีตํ วตฺถุํ ซึ่งเรื่องอันล่วงไปแล้ว กากชาตกํ ยังชาดกอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยกา อิมํ นี้ว่า

อปิ นุ เออก็ หนุกา อ. คาง (โน) ของเรา ท.
สนฺตา ล้าแล้ว จ อนึ่ง มุขํ อ. ปาก ปริสุสฺ-
สติ ย่อมซูบซีด มยํ อ. เรา ท. โอรมาม จงงด
น ปาเรม จะไม่วิด (หิ) เพราะว่า มโหทธี
อ. ห้วงน้ำอันใหญ่ปูรติเอว เต็มอยู่นั่นเทียว อิติ
ดังนี้

วิตฺถาเรตฺวา ทรงให้พิสดารแล้ว อามนฺเตตฺวา ทรงเรียกแล้ว เต ภิกฺขู ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. อิทํ ทุกฺขํ อ. ทุกข์นี้ ตุมฺเหหิ อันเธอ ท. นิสฺสาย อาศัยแล้ว ราคโทสโมหวนํ ซึ่งป่าคือราคะและโทสะและโมหะ ปตฺตํ ถึงแล้ว (ตุมฺเหหิ) ตํ วนํ ฉินฺทิตุํ อ. อันเธอ ท. ตัด ซึ่งป่านั้น วฏฺฏติ ย่อมควร ตุมฺเห อ. เธอ ท. นิทฺทุกฺขา จักเป็นผู้มีทุกข์ออกแล้ว ภวิสฺสถ จักเป็น เอวํ ด้วยอาการอย่างนี้ อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

ตุมฺเห อ. ท่าน ท. ฉินฺทถ จงตัด วนํ ซึ่งกิเลส ชาติเพียงดังว่าป่า มา (ฉินฺทถ) จงอย่าตัด รุกฺขํ ซึ่งต้นไม้ ภยํ อ. ภัย ชายเต ย่อมเกิด วนโต จากกิเลสชาติเพียงดังว่าป่า ภิกฺขโว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. ท่าน ท. เฉตฺวา ครั้นตัดแล้ว วนํ จ ซึ่งกิเลสชาติเพียงดังว่าป่าด้วย วนฏฺฐํ จ ซึ่งกิเลส ชาติเพียงดังว่าต้นไม้อันตั้งอยู่ในป่าด้วย นิพฺพนา จงเป็นผู้มีกิเลสชาติเพียงดังว่าป่าออกแล้ว โหถ จงเป็นเถิด หิ เพราะว่า วนฏฺโฐ อ. กิเลสเพียง ดังว่าต้นไม้อันตั้งอยู่ในป่า อณุมตฺโตปิ แม้อันมี ประมาณน้อย นรสฺส ของนระ น ฉิชฺชติ ย่อม ไม่ขาด นารีสุ ในนารี ท. ยาว เพียงใด โส นโร อ. นระนั้น ปฏิพทฺธมโน ว เป็นผู้มีใจอันเนื่องเฉพาะ แล้วเทียว (โหติ) ย่อมเป็น วจฺโฉ อิว ราวกะ อ. ลูกโค ขีรปโก ตัวดื่มซึ่งน้ำนม (ปฏิพทฺธ- มโน) เป็นสัตว์มีใจเนื่องเฉพาะแล้ว มาตริ ในแม่ (โหนฺโต) เป็นอยู่ ตาว เพียงนั้น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ ก็ (วจเน) ครั้นเมื่อพระดำรัสว่า ตุมฺเห อ. ท่าน ท. ฉินฺทถ จงตัด วนํ ซึ่งกิเลสเพียงดังว่าป่าเถิด อิติ ดังนี้ สตฺถารา อันพระศาสดา วุตฺเต ตรัสแล้ว ฉินฺทิตุกามตา- จิตฺตํ อ. จิตในความเป็นแห่งบุคคลผู้ใคร่เพื่ออันตัด รุกฺขํ ซึ่งต้นไม้ว่า

สตฺถา อ. พระศาสดา อมฺเห ยังเรา ท. คเหตฺวา ถือเอาแล้ว วาสี- อาทีนิ วตฺถูนิ ซึ่งวัตถุ ท. มีมีดเป็นต้น ฉินฺทาเปติ ทรงได้ตัดอยู่ วนํ ซึ่งป่า อิติ ดังนี้ อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น เตสํ ภิกฺขูนํ แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น อจิรปฺปพฺพชิตานํ ผู้บวชแล้วสิ้นกาลไม่นาน อถ ครั้น เมื่อความเป็นอย่างนั้น (สนฺเต) มีอยู่ (สตฺถา) อ. พระศาสดา ปฏิเสเธนฺโต เมื่อจะทรงห้าม เน ภิกฺขู ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้นว่า เอตํ วจนํ อ. คำนั่น มยา อันเรา วุตฺตํ กล่าวแล้ว สนฺธาย หมายเอา ราคาทิกิเลสวนํ ซึ่งป่าคือกิเลสมีราคะเป็นต้น (เอตํ วจนํ) อ. คำนั่น (มยา) อันเรา น วตฺตํ ป ไม่กล่าวแล้ว (สนฺธาย) หมายเอา รุกฺเข ซึ่งต้นไม้ ท. อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้วว่า ตุมฺเห อ. ท่าน ท. มา ฉินฺทถ จงอย่าตัด รุกฺขํ ซึ่งต้นไม้ อิติ ดังนี้ (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า มา รุกฺขํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สีหาทิภยํ อ. ภัยแต่สัตว์มีสีหะเป็นต้น ชายติ ย่อมเกิด ปกติวนโต จากป่าตามปกติ ยถา ฉันใด ชาติอาทิ- ภยํปิ แม้ อ. ภัยแต่ทุกข์มีชาติเป็นต้น ชายติ ย่อมเถิด กิเลสวนโต จากป่าคือกิเลส เอวํ ฉันนั้น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า วนโต อิติ ดังนี้ ฯ

(วินิจฺฉโย) อ. อันวินิจฉัย เอตฺถ ปททฺวเย ในหมวดสองแห่ง บทนี้ว่า วนํ วนฏฺฐญฺจ อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิ- ตพฺโพ) พึงทราบ ฯ รุกฺขา อ. ต้นไม้ ท. มหนฺตา ต้นใหญ่ วนํ

นาม ชื่อว่าป่า ขุทฺทกา รุกฺขา อ. ต้นไม้ ท. ต้นเล็ก ฐิตา อันตั้งอยู่แล้ว ตสฺมึ วเน ในป่านั้น วนฏฺฐา นาม ชื่อว่าต้นไม้อันตั้งอยู่ในป่า วา อีกอย่างหนึ่ง รุกฺขา อ. ต้นไม้ ท. ปุพฺพุปฺปตฺติกา อันเกิดขึ้นในก่อน วนํ นาม ชื่อว่าป่า อปราปรุปฺปตฺติกา รุกฺขา อ. ต้นไม้ ท. อันเกิดขึ้นต่อมา ๆ วนฏฺฐา นาม ชื่อว่าต้นไม้อันตั้งอยู่ในป่า (ยถา) ฉันใด กิเลสา อ. กิเลส ท. มหนฺตมหนฺตา ทั้งใหญ่ ภวกฑฺฒนกา อันคร่ามาซึ่งภพ วนํ นาม ชื่อว่ากิเลสเพียงดังว่าป่า วิปากทายกา กิเลสา อ. กิเลส ท. อันให้ซึ่งผล ปวตฺติยํ ในกาลเป็นที่เป็นไป วนฏฺฐา นาม ชื่อว่ากิเลสเพียงดังว่าต้นไม้อันตั้งอยู่ในป่า วา อีกอย่างหนึ่ง ปุพฺพุปฺปตฺติกา กิเลสา อ. กิเลส ท. อันเกิดขึ้นในก่อน วนํ นาม ชื่อว่ากิเลสเพียงดังว่าป่า อปราปรุปฺปตฺติกา กิเลสา อ. กิเลส ท. อันเกิดขึ้นต่อมา วนฏฺฐา นาม ชื่อว่ากิเลสเพียงดังว่าต้นไม้อันตั้งอยู่ในป่า เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว ปน ก็ ตํ อุภยํปิ กิเลสชาตํ อ. กิเลสชาติแม้ทั้งสองนั้น (โยคินา) อันพระโยคี ฉินฺทิตพฺพํ พึงตัด จตุตฺถมคฺคญาเณน ด้วยญาณอันประกอบแล้วด้วยมรรคที่ ๔ เตน การเณน เพราะเหตุนั้น (สตฺถา) อ. พระศาสดา อาห ตรัสแล้วว่า เฉตฺวา จงตัดแล้ว วนํ จ ซึ่งกิเลสเพียงดังว่าป่าด้วย วนฏฺฐํ จ ซึ่งกิเลสเพียงดังว่าต้นไม้อันตั้งอยู่ในป่าด้วย อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตุมฺเห อ. ท่าน ท. นิกฺกิเลสา จงเป็นผู้มีกิเลสออกแล้ว โหถ จงเป็นเถิด (อิติ) ดังนี้ (ทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า นิพฺพนา โหถ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า กิเลสวนฏฺโฐ อ. ต้นไม้อันตั้งอยู่ในป่าคือกิเลส เอโส นั่น อณุมตฺโตปิ แม้อันมีประมาณน้อย นรสฺส ของนระ น ฉิชฺชติ ย่อมไม่ขาด นารีสุ ในนารี ท. ยาว เพียงใด โส นโร อ. นระนั้น ปฏิพทฺธมโน เป็นผู้มีใจอันเนื่องเฉพาะแล้ว คือว่า ลคฺคจิตฺโต ว เป็นผู้มีจิตอันข้องแล้วเทียว โหติ ย่อมเป็น ขีรปโก วจฺโฉ มาตริ (ปฏิพทฺธมโน โหนฺโต) วิย ราวกะ อ. ลูกโค ตัวดื่มซึ่งน้ำนม เป็นสัตว์มีใจอันเนื่องเฉพาะแล้ว ในแม่ เป็นอยู่ ตาวเพียงนั้น อิติ ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ยาวญฺหิ วนฏฺโฐ อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องมหาธนวาณิช

๒๑. ๘๓/๔ ตั้งแต่ โส กิร พาราณสิโต กุสุมฺภรตฺตานํ เป็นต้นไป.

กิร ได้ยินว่า โส วาณิโช อ. พ่อค้านั้น สกฏสตานิ ยังร้อยแห่งเกวียน ท. ปญฺจ ๕ ปูเรตฺวา ให้เต็มแล้ว วตฺถานํ ด้วยผ้า ท. กุสุมฺภรตฺตานํ อันบุคคลย้อมแล้วด้วยดอกคำ อาคโต มาแล้ว พาราณสิโต จากเมืองพาราณสี สาวตฺถึ สู่เมืองสาวัตถี วณิชฺชาย เพื่อค้าขาย ฯ โส วาณิชฺโช อ. พ่อค้านั้น ปตฺวา ถึงแล้ว นทีตีรํ ซึ่งฝั่งแห่งแม่น้ำ (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า อหํ อ. เรา อุตฺตริสฺสามิ จักข้ามขึ้น นทึ ซึ่งแม่น้ำ เสฺว วันพรุ่ง อิติ ดังนี้ โมเจตฺวา แก้แล้ว สกฏานิ ซึ่งเกวียน ท. วสิ อยู่แล้ว ตตฺถเอว ฐาเน ในที่นั้นนั่นเทียว ฯ

มหาเมโฆ อ. เมฆก้อนใหญ่ อุฏฺฐหิตฺวา ตั้งขึ้นแล้ว รตฺตึ ในราตรี วสฺสิ ยังฝนให้ตกแล้ว ฯ นที อ. แม่น้ำ ปูรา อันเต็ม อุทกสฺส ด้วยน้ำ อฏฺฐาสิ ได้ตั้งอยู่แล้ว สตฺตาหํ ตลอดวัน ๗ ฯ (ชนา) อ. ชน ท. กีฬึสุ เล่นแล้ว นกฺขตฺตํ ซึ่งนักษัตร นครเรปิ แม้ในพระนคร สตฺตาหํ ตลอดวัน ๗ ฯ กิจฺจํ อ. กิจ กุสุมฺภรตฺเตหิ วตฺเถหิ ด้วยผ้า ท. อันบุคลย้อมแล้วด้วยดอกคำ นตฺถิ ย่อมไม่มี ฯ วาณิโช อ. พ่อค้า

จินฺเตสิ คิดแล้วว่า อหํ อ. เรา อาคโต เป็นผู้มาแล้ว ทูรํ สู่ที่ไกล (อมฺหิ) ย่อมเป็น สเจ ถ้าว่า อหํ อ. เรา คมิสฺสามิ จักไป ปุน อีกไซร้ ปปญฺโจ อ. ความเนิ่นช้า ภวิสฺสติ จักมี อหํ อ. เรา กโรนฺโต กระทำอยู่ กมฺมํ ซึ่งการงาน มม ของเรา อิธเอว ฐาเน ในที่นี้นั่นเทียว วสิตฺวา จักอยู่แล้ว วสฺสํ จ ตลอดกาลฝนด้วย เหมนฺตํ จ ตลอดฤดูหนาวด้วย คิมฺหํ จ ตลอดฤดูร้อนด้วย วิกฺกีณิสฺสามิ จักขาย อิมานิ วตฺถานิ ซึ่งผ้า ท. เหล่านี้ อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา จรนฺโต เสด็จเที่ยวไปอยู่ นคเร ในพระนคร ปิณฺฑาย เพื่อบิณฑบาต ญตฺวา ทรงทราบแล้ว จิตฺตํ ซึ่งจิต ตสฺส วาณิชสฺส ของพ่อค้านั้น ปาตุกริตฺวา ทรงกระทำให้ปรากฏแล้ว สิตํ ซึ่งอันยิ้มแย้ม อานนฺทตฺเถเรน สิตการณํ ปุฏฺโฐ ผู้อันพระเถระชื่อว่าอานนท์ทูลถามแล้ว ซึ่งเหตุแห่งอันยิ้มแย้ม อาห ตรัสแล้วว่า อานนฺท ดูก่อนอานนท์ มหาธนวาณิโช อ. พ่อค้าผู้มีทรัพย์อันมาก เต อันเธอ ทิฏฺโฐ เห็นแล้วหรือ อิติ ดังนี้ ฯ (อานนฺโท) อ. พระเถระชื่อว่าอานนท์ (อาห) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาม พระเจ้าข้า (มหาธนวาณิโช) อ. พ่อค้าผู้มีทรัพย์อันมาก (เม) อันข้าพระองค์ (ทิฏฺโฐ) เห็นแล้ว อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา (อาห) ตรัสแล้วว่า โส มหาธนวาณิโช อ. พ่อค้าผู้มีทรัพย์อันมากนั้น อชานิตฺวา ไม่รู้แล้ว ชีวิตนฺตรายํ ซึ่งอันตรายแห่งชีวิต อตฺตโน ของตน อกาสิ ได้กระทำแล้ว

จิตฺตํ วึ่งจิตต อิมํ สํวจฺฉรํ อิธเอว ฐาเน วสิตฺวา ภณฺฑํ วิกฺกีณิตุํ เพื่ออันอยู่ ในที่นี้นั่นเทียว แล้วขาย ซึ่งสิ่งของ ตลอดปีนี้ อิติ ดังนี้ ฯ (อานนฺโท) อ. พระเถระชื่อว่าอานนท์ (ปุจฺฉิ) ทูลถาม แล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปน ก็ อนฺตราโย อ. อันตราย ภวิสฺสติ จักมี อสฺส มหาธนวาณิชสฺส แก่พ่อค้าผู้มีทรัพย์อันมากนั้น กึ หรือ อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า อานนฺท ดูก่อน อานนท์ อาม เออ โส มหาธนวาณิโช อ. พ่อค้าผู้มีทรัพย์อันมาก นั้น ชีวิตฺวา จักเป็นอยู่แล้ว สตฺตาหํเอว สิ้นวัน ๗ นั่นเทียว ปติฏฺฐ-หิสฺสติ จักตั้งอยู่เฉพาะ มจฺจุมุเข ในปากแห่งความตาย อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

อาตปฺปํ อ. ความเพียรเป็นเครื่องยังกิเลสให้เร่าร้อน
(ปุคฺคเลน) อันบุคคล กิจฺจํ ควรกระทำ อชฺชเอว
ในวันนี้นั่นเทียว โก อ. ใคร ชญฺญา พึงรู้ว่า
มรณํ อ. ความตาย (ภวิสฺสติ) จักมี สุเว ในวัน
พรุ่ง (อิติ) ดังนี้ หิ เพราะว่า สงฺครํ อ. ความ
ผัดเพี้ยน มจฺจุนา ด้วยความตาย มหาเสเนน อัน
มีเสนาหมู่ใหญ่ เตน นั้น (อตฺถิ) ย่อมมี น
หามิได้ โน แก่เรา ท. มุนิ อ. มุนี สนฺโต ผู้
สงบแล้ว อาจิกฺขเต ย่อมเรียก ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคล

วิหารึ ผู้มีปกติอยู่ เอวํ ด้วยอาการอย่างนี้ อาตาปี ผู้มีความเพียรเป็นเครื่องยังกิเลสให้เร่าร้อน อตนฺทิตํ ผู้ไม่เกียจคร้านแล้ว อโหรตฺตํ ตลอดกลางวัน และกลางคืน ตํ เว นั้นแลว่าภทฺเทกรตฺโต เป็น ผู้มีราตรีเดียวอันเจริญ อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องนางกิสาโคตมี

๒๒. ๘๕/๑๒ ตั้งแต่ วตฺถุ สหสฺสวคฺเต โย จ วสฺสสตํ เป็นต้นไป.

วตฺถุ อ. เรื่อง (มยา) อันข้าพเจ้า วิตฺถาเรตฺวา กถิตํ กล่าวให้พิสดารแล้ว คาถาวณฺณนาย ในการพรรณนาซึ่งพระคาถาว่า

จ ก็ โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด อปสฺสํ ไม่เห็น
อยู่ ปทํ ซึ่งบท อมตํ อันไม่ตายแล้ว ชีเว พึง
เป็นอยู่ วสฺสสตํ สิ้นร้อยแห่งปี ชีวิตํ อ. ความ
เป็นอยู่ เอกาหํ สิ้นวันหนึ่ง (ปุคฺคลสฺส) แห่ง
บุคคล ปสฺสโต ผู้เห็นอยู่ ปทํ ซึ่งบท อมตํ
อันไม่ตายแล้ว เสยฺโย เป็นธรรมชาติประเสริฐกว่า
(ตโต ตสฺส ปุคฺคลสฺส วสฺสสตํ ชีวิตโต) กว่า
ความเป็นอยู่ ตลอดร้อยแห่งปี แห่งบุคคลนั้น
(โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้

สหสฺสวคฺเค ในสหัสสวรรค ฯ

หิ ก็ ตทา ในกาลนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา อาห ตรัสแล้วว่า กิสาโคตมิ ดูก่อนกิสาโคตมี สิทฺธตฺถกา อ. เมล็ดผักกาด ท. เอกจฺฉรมตฺตา อันมีซองมือหนึ่งเป็นประมาณ เต อันเธอ ลทฺธา ได้

แล้วหรือ อิติ ดังนี้ ฯ (กิสาโคตมิ) อ. นางกิสาโคตมี (อาห) กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (สิทฺธตฺถกา) อ. เมล็ดผักกาด ท. (เอกจฺฉรมตฺตา) อันมีซองมือหนึ่งเป็นประมาณ (เม) อันหม่อมฉัน น ลทฺธา ไม่ได้แล้ว มตกา ว ชนา อ. ชน ท. ผู้ตายแล้วเทียว พหุตรา เป็นผู้มากกว่า ชีวนฺเตหิ ชเนหิ กว่าชน ท. ผู้ยังเป็นอยู่ สกลคาเม ในบ้านทั้งสิ้น (โหนฺติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ตฺวํ อ. เธอ สลฺลกฺเขสิ กำหนดแล้วว่า ปุตฺโต อ. บุตร มมเอว ของเรานั่นเทียว มโต ตายแล้ว อิติ ดังนี้ เอโส มรณภาโว อ. ความเป็นคืออันตายนั่น ธุวธมฺโม เป็นสภาพมีความยั่งยืนเป็นธรรม สพฺพสตฺตานํ แห่งสัตว์ทั้งปวง ท. (โหติ) ย่อมเป็น หิ เพราะว่า มจฺจุราชา อ. มัจจุผู้พระราชา ปริกฑฺฒมาโน คร่าไปรอบอยู่ สพฺพสตฺเต ซึ่งสัตว์ทั้งปวง ท. อปริปุณฺณชฺฌาสเยเอว ผู้มีอัธยาศัยอันไม่เต็มรอบแล้ว 'นั่นเทียว ปกฺขิปติ ย่อมเหวี่ยงไป อปายสมุทฺเท ในสมุทรคืออบาย มโหโฆ วิย ราวกะ อ. ห้วงน้ำอันใหญ่ อิติ ดังนี้ นํ กิสาโคตมีกะนางกิสาโคตมีนั้น เทเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

มจฺจุ อ. มัจจุ อาทาย พาเอาแล้ว ตํ นรํ ซึ่ง
นระนั้น ปุตฺตปสุสมฺมตฺตํ ผู้มัวเมาด้วยดีแล้ว
ด้วยบุตรและสัตว์ของเลี้ยง พฺยาสตฺตมนสํ ผู้มีใจ

อันข้องแล้วในอารมณ์อันมีอย่างต่าง ๆ คจฺฉติ ย่อมไป มโนโฆ อิว ราวกะ อ. ห้วงน้ำอันใหญ่ (อาทาย) พาเอาแล้ว คามํ ซึ่งชาวบ้าน สุตฺตํ ผู้หลับแล้ว (คจฺฉนฺโต) ไปอยู่ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตํ นรํ ซึ่งนระนั้น รูปพลาทิสมฺปนฺเน ปุตฺเต จ ปสู จ ลภิตฺวา สมฺมตฺตํ ปมตฺตํ ผู้ได้แล้ว ซึ่งบุตร ท. ด้วย ซึ่งสัตว์ของเลี้ยง ท. ด้วย ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยคุณมีรูปและกำลังเป็นต้น มัวเมาด้วยดีแล้ว คือว่า ประมาทแล้ว ปุตฺเตหิ จ ด้วยบุตร ท. ด้วย ปสูหิ จ ด้วยสัตว์ของเลี้ยง ท. ด้วย เอวํ อย่างนี้ว่า ปุตฺตา อ. บุตร ท. มม ของเรา อภิรูปา เป็นผู้มีรูปงาม พลสมฺปนฺนา เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยกำลัง ปณฺฑิตา เป็นผู้ฉลาด สพฺพกิจฺจสมตฺถา เป็นผู้สามารถในกิจทั้งปวง (โหนฺติ) ย่อมเป็น โคโณ อ. โค มม ของเรา อภิรูโป เป็นสัตว์มีรูปงาม อโรโค เป็นสัตว์ไม่มีโรค มหาภารสโห เป็นสัตว์สามารถในการนำไปซึ่งภาระอันใหญ่ (โหติ) ย่อมเป็น คาวี อ. แม่โค มม ของเรา พหุขีรา เป็นสัตว์มีน้ำนมมาก (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อาสตฺตมานสํ ชื่อว่าผู้มีใจอันข้องแล้ว หิริญฺญสุวณฺณาทีสุ วตฺถูสุ วา ปตฺตจีวราทีสุ สมณปริกฺ-

ขาเรสุ วา กิญฺจิเอว วตฺถุํ ลภิตฺวา ตโต อตฺตนา ลทฺธวตฺถุโต อุตฺตริตรํ ปตฺถนตาย เพราะความเป็นคืออันได้ ในวัตถุ ท. มีเงินและทองเป็นต้นหนาหรือ หรือว่า ในสมณบริขาร ท. มีบาตรและจีวรเป็นต้นหนา ซึ่งวัตถุบางอย่างนั่นเทียว แล้วปรารถนา ยิ่งขึ้นไปกว่าวัตถุอันตนได้แล้วนั้น ฯ วา อีกอย่างหนึ่ง พฺยาสตฺตมนสํ ชื่อว่าผู้มีใจอันข้องแล้วในอารมณ์อันมีอย่างต่าง ๆ จกฺขุวิญฺเญยฺยาทีสุ อารมฺมเณสุ วา วุตฺตปฺปกาเรสุ ปริกฺขาเรสุ วา ยํ ยํ วตฺถุ (อตฺตนา) ลทฺธํ โหติ ตตฺถ ตตฺถเอว วตฺถุมฺหิ ลคฺคนตาย เพราะความเป็นคืออันข้อง ในอารมณ์ ท. มีอารมณ์อันบุคคลพึงรู้แจ้งด้วยจักษุเป็นต้นหนาหรือ หรือว่าในบริขาร ท. อันมีประการแห่งคำอันข้าพเจ้ากล่าวแล้วหนา อ. วัตถุใด เป็นวัตถุอันตนได้แล้ว ย่อมเป็น ในวัตถุนั้นนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า พฺยาสตฺตมนสํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สตฺตนิกายํ ซึ่งหมู่แห่งสัตว์ อุปคตํ ผู้เข้าถึงแล้ว นิทฺทํ ซึ่งความหลับ (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า สุตฺตํ คามํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า มหานทีโอโฆ อ. ห้วงน้ำแห่งแม่น้ำอันใหญ่ มหนฺโต อันใหญ่ คมฺภีรวิตฺถโต ทั้งลึกทั้งกว้าง อาทาย พาเอาแล้ว คามํ ซึ่งชาวบ้าน เอวรูปํ ผู้มีรูปอย่างนี้ สพฺพํ ทั้งปวง สุนขํปิ อเสเสตฺวา ไม่ยังแม้สุนัขให้เหลือ อนฺตมโส โดยที่สุด คจฺฉติ ย่อม

ไป ยถา ฉันใด มจฺจุ อ. มัจจุ อาทาย พาเอาแล้ว นรํ ซึ่งนระ วุตฺตปฺปาการํ ผู้มีประการแห่งคำอันข้าพเจ้ากล่าวแล้ว คจฺฉติ ย่อมไป เอวํ ฉันนั้น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า มโหโฆ อิติ ดังนี้ เป็นต้น ฯ

เรื่องนางปฏาจารา

๒๓. ๘๗/๔ ตั้งแต่ วตฺถุ สหสฺสวคฺเค โย จ วสฺสสตํ เป็นต้นไป.

วตฺถุ อ. เรื่อง (มยา) อันข้าพเจ้า วิตฺถาเรตฺวา กถิตํ กล่าวให้พิสดารแล้ว คาถาวณฺณนาย ในการพรรณนาซึ่งพระคาถาว่า

จ ก็ โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด อปสฺสํ ไม่เห็น
อยู่ อุทยพฺพยํ ซึ่งความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป
ชีเว พึงเป็นอยู่ วสฺสสตํ สิ้นร้อยแห่งปี ชีวิตํ
อ. ความเป็นอยู่ เอกาหํ สิ้นวันหนึ่ง (ปุคฺคลสฺส)
แห่งบุคคล ปสฺสโต ผู้เห็นอยู่ อุทยพฺพยํ ซึ่ง
ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป เสยฺโย เป็นธรรม-
ชาติประเสริฐกว่า (ตโต ตสฺส ปุคฺคลสฺส วสฺสสตํ
ชีวิตโต) กว่าความเป็นอยู่ สิ้นร้อยแห่งปี แห่ง
บุคคลนั้น (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้

สหสฺสวคฺเค ในสหัสสวรรค ฯ

หิ ก็ ตทา ในกาลนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา ญตฺวา ทรงทราบแล้ว ปฏาจารํ ซึ่งนางปฏาจารา ตนุภูตโสกํ ผู้มีความเศร้าโศกอันเป็นสภาพเบาบางเป็นแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า ปฏาจาเร ดูก่อน

ปฏาจารา ปุตฺตาทโย นาม ปิยชนา อ. ปิย ชน ท. ชื่อว่ามีบุตรเป็นต้น น สกฺโกนฺติ ย่อมไม่อาจ ภวิตุํ เพื่ออันเป็น ตาณํ วา เป็นเครื่องต้านทานหรือ เลนํ วา หรือว่าเป็นเครื่องป้องกัน (ปุคฺคลสฺส) ของบุคคล คจฺฉนฺตสฺส ผู้ไปอยู่ ปรโลกํ สู่โลกในเบื้องหน้า ตสฺมา เพราะเหตุนั้น เต ปุตฺตาทิปิยชนา อ. ปิยชนมีบุตรเป็นต้น ท. เหล่านั้น วิชฺชมานาปิ แม้มีอยู่ น สนฺติเอว ชื่อว่าย่อมไม่มีนั่นเทียว ปน ก็ ปณฺฑิเตน สีลํ วิโสเธตฺวา อตฺตโน นิพฺพานคามิมคฺคํเอว โสเธตุํ อ. อันบัณฑิต ยังศีลให้หมดจดวิเศษ แล้วยังหนทางอันมีปกติไปสู่พระนิพพาน นั่นเทียว ให้หมดจด เพื่อตน วฏฺฏติ ย่อมควร อิติ ดังนี้ เทเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

> **ปณฺฑิโต อ. บัณฑิต ญตฺวา ทราบแล้ว อตฺถวสํ**
> **ซึ่งอำนาจแห่งเนื้อความ เอตํ นี้ว่า ปุตฺตา อ. บุตร**
> **ท. น สนฺติ ย่อมไม่มี ตาณาย เพื่ออันต้านทาน**
> **ปิตา อ. บิดา น (อตฺถิ) ย่อมไม่มี (ตาณาย)**
> **เพื่ออันต้านทาน พนฺธวา อ. พวกพ้อง นปิ**
> **(อตฺถิ) แม้ย่อมไม่มี (ตาณาย) เพื่ออันต้าน**
> **ทาน (ปุคฺคลสฺส) เมื่อบุคคล อนฺตเกน มจฺจุนา**
> **อันความตายผู้กระทำซึ่งที่สุด อธิปนฺนสฺส ครอบ-**
> **งำแล้ว ตาณตา อ. ความเป็นคือความต้านทาน**
> **ญาตีสุ ในญาติ ท. นตฺถิ ย่อมไม่มี (อิติ) ดังนี้**

สีลสํวุโต เป็นผู้สำรวมแล้วในศีล (หุตฺวา) เป็น มคฺคํ ยังหนทาง นิพฺพานคมนํ อันเป็นที่ไปสู่พระนิพพาน วิโสธเย พึงให้หมดจดวิเศษ ขิปฺปํเอว พลันนั่นเทียว อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตาณภาวาย เพื่อความเป็นคืออันต้านทาน คือว่า ปติฏฺฐานตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่ที่เป็นที่ตั้งเฉพาะ (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า ตาณาย อิติ ดังนี้ ฯ

ญาติสุหชฺชา อ. ญาติและสหายผู้มีใจดี ท. อวเสสา ผู้เหลือลง ฐเปตฺวา เว้น ปตฺเต จ ซึ่งบุตร ท. ด้วย มาตาปิตโร จ ซึ่งมารดาและบิดา ท. ด้วย พนฺธวา อิติ ชื่อว่าพวกพ้อง ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า มรเณน อันความตาย อภิภูตสฺส ครอบงำแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส อิติ ดังนี้ ฯ

หิ จริงอยู่ ปวตฺติยํ ในกาลเป็นที่เป็นไป ปุตฺตาทโย ปิยชนา อ. ปิยชน ท. มีบุตรเป็นต้น ตาณํ เป็นผู้ต้านทาน อนฺนปานาทิทาเนน จเอว ด้วยการให้ซึ่งวัตถุมีข้าวและน้ำเป็นต้นด้วยนั่นเทียว อุปฺปนฺนกิจฺจนิตฺถรเณน จ ด้วยการช่วยเหลือซึ่งกิจอันเกิดขึ้นแล้วด้วย หุตฺวาปิ แม้เป็น น สนฺติ นาม ชื่อว่าย่อมไม่มี ตาณตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อันต้านทาน คือว่า เลนตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อันป้องกัน (เตสํ

ปุตฺตาทิปิยชนานํ) อสมตฺถตาย เพราะความที่แห่งปิยชนมีบุตรเป็นต้น ท. เหล่านั้น เป็นผู้ไม่สามารถ ปฏิพาหิตุํ เพื่ออันห้าม มรณํ ซึ่งความตาย อุปาเยน ด้วยอุบาย เกนจิ อะไร ๆ มรณกาเล ในกาลอันเป็นที่ตาย เตนเอว การเณน เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า ตาณตา อ. ความเป็นคือความต้านทาน ญาตีสุ ในญาติ ท. นตฺถิ ย่อมไม่มี อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) อันพระศาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปณฺฑิโต อ. บัณฑิต ชานิตฺวา ทราบแล้ว เอตํ การณํ ซึ่งเหตุนั่น คือว่า เตสํ ปุตฺตาทิปิยชนานํ อญฺญมญฺญสฺส ตาณํ ภวิตุํ อสมตฺถภาวสงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความที่แห่งปิยชนมีบุตรเป็นต้น ท. เหล่านั้น เป็นผู้ไม่สามารถ เพื่ออันเป็นผู้ต้านทาน แก่กันและกัน สํวุโต เป็นผู้สำรวมแล้ว คือว่า รกฺขิโต เป็นผู้รักษาแล้ว คือว่า โคปิโต เป็นผู้คุ้มครองแล้ว จตุปาริสุทฺธิสีเลน ด้วยศีลคือความบริสุทธิ์ ๔ หุตฺวา เป็น มคฺคํ ยังหนทาง อฏฺฐงฺคิกํ อันประกอบด้วยองค์ ๘ นิพฺพานคมนํ อันเป็นที่ไปสู่พระนิพพาน วิโสเธยฺย พึงให้หมดจดวิเศษ สีฆํ สีฆํ เร็ว ๆ อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า เอตมตฺถวสํ อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องอัตตโนบุพพกรรม

๒๔. ๙๘/๑๗ ตั้งแต่ สตฺถา อิทํ อตีตํ อาหริตฺวา ตทา เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา อาหริตฺวา ครั้นทรงนำมาแล้ว อตีตํ วตฺถุํ ซึ่งเรื่องอันล่วงไปแล้ว อิทํ นี้ วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตทา ในกาลนั้น อหํ อ. เรา พฺราหฺมโณ เป็นพราหมณ์ สงฺโข ชื่อว่าสังขะ อโหสึ ได้เป็นแล้ว ติณานิ อ. หญ้า ท. เจติยงฺคเณ ที่ลานของพระเจดีย์ ปจฺเจกพุทฺธสฺส ของพระปัจเจกพุทธเจ้า สุสิมสฺส นามว่าสุสิมะ มยา อันเรา อุทฺธฏานิ ถอนขึ้นแล้ว (ชนา) อ. ชน ท. กตฺวา กระทำแล้ว อฏฺฐโยชนมคฺคํ ซึ่งหนทางอันมีโยชน์ ๘ เป็นประมาณ วิหตขาณุกณฺฏกํ ให้เป็นหนทางมีตอและหนามอันนำไปปราศแล้ว กรึสุ กระทำแล้ว สุทฺธํ ให้เป็นหนทางหมดจดแล้ว ตมตลํ ให้เป็นหนทางมีพื้นอันเสมอ นิสฺสนฺเทน ด้วยความหลั่งไหลออก ตสฺส เม กมฺมสฺส แห่งกรรมของเรานั้น วาลุกา อ. ทราย มยา อันเรา โอกิณฺณา เกลี่ยลงแล้ว ตตฺถ สุสิมปจฺเจกพุทฺธเจติยงฺคเณ ที่ลานของพระเจดีย์ ของพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าสุสิมะนั้น (ชนา) อ. ชน ท. โอกิรึสุ เกลี่ยลงแล้ว วาลุกํ ซึ่งทราย อฏฺฐโยชนมคฺเค ในหนทางอันมีโยชน์ ๘ เป็นประมาณ นิสฺสนฺเทน ด้วยความหลั่งไหลออก ตสฺส เม กมฺมสฺส แห่งกรรมของเรานั้น ปูชา อ. การบูชา วนกุสุเมหิ ด้วยดอกคำในป่า ท. มยา อันเรา กตา กรทำแล้ว ตตฺถ สุสิมปจฺเจกพุทฺธเจติเย ที่พระเจดีย์ของพระปัจเจก-

พุทธเจ้านามว่าสุสิมะนั้น ปุปฺผานิ อ. ดอกไม้ ท. นานาวณฺณานิ อัน
มีสีต่าง ๆ (ชเนหิ) อันชน ท. โอกิณฺณานิ โปรยแล้ว อฏฺจโยชน-
มคเค ในหนทางอันมีโยชน์ ๘ เป็นประมาณ อุทกํ อ. น้ำ คงฺคาย
ในแม่น้ำชื่อว่าคงคา เอกโยชฏฺฐาเน ในที่อันมีโยชน์หนึ่งเป็นประมาณ
สญฺฉนฺนํ ดาดาษแล้ว ปทุเมหิ ด้วยดอกปทุม ท. มญฺจวณฺเณหิ
อันมีสี ๕ สี นิสฺสนฺเทน ด้วยความหลั่งไหลออก ตสฺส เม กมฺมสฺส
แห่งกรรมของเรานั้น ภูมิ อ. ภาคพื้น ตตฺถ สุสิมปจฺเจกพุทฺธเจติยงฺคเณ
ที่ลานของพระเจดีย์ ของพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าสุสิมะนั้น มยา
อันเรา ปริปฺโผสิตา ประพรมแล้ว กมณฺฑลูทเกน ด้วยน้ำในลักจั่น
โปกฺขรวสฺสํ อ. ฝนโบกขรพรรณ วสฺสิ ตกแล้ว เวสาลิยํ ในเมือง
ไพศาลี นิสฺสนฺเทน ด้วยความหลั่งไหลออก ตสฺส เม กมฺมสฺส
แห่งกรรมของเรานั้น มยา ตตฺถ สุสิมปจฺเจกพุทฺธเจติเย ปตากา
อาโรปิตา จ อ. ธงแห่งผ้า ท. อันเรา ยกขึ้นแล้ว ที่พระเจดีย์
ของพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าสุสิมะนั้นด้วย (มยา ตตฺถ สุสิมปจฺแจก-
พุทฺธเจติเย) ฉตฺตํ พทฺธํ จ อ. ฉัตร อันเรา ผูกไว้แล้ว ที่พระเจดีย์
ของพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าสุสิมะนั้นด้วย สกลจกฺกวาฬคพฺภํ อ. ห้อง
แห่งจักรวาลทั้งสิ้น เอกุสฺเสวํ วิย เป็นเพียงดังว่ามีมหรสพอันเดียวกัน
ธชปตากจฺฉตฺตาติฉตฺตาทีหิ วตฺถูหิ ด้วยวัตถุ ท. มีธงชัยและธงแผ่นผ้า
และฉัตรอันยิ่งด้วยฉัตรเป็นต้น ยาว เพียงใด อกนิฏฺจภวนา แต่ภพชื่อ
ว่าอกนิฏฐ์ ชาตํ เกิดแล้ว นิสฺสนฺเทน ด้วยความหลั่งไหลออก ตฺสส
เม กมฺมสฺส แห่งกรรมของเรานั้น ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. อิติ โข

เพราะเหตุนั้นแล เอโส ปูชาสกฺกาโร อ. การบูชาและสักการะนั่น มยฺหํ นเอว พุทฺธานุภาเวน นิพฺพตฺโต ไม่บังเกิดแล้ว แก่เรา ด้วยอานุภาพของพระพุทธเจ้า นั่นเทียว น (นิพฺพตฺโต) ไม่บังเกิดแล้ว นาคเทวพฺรหฺมานุภาเวน ด้วยอานุภาพของนาคและเทพและพรหม ปน แต่ว่า (เอโส ปูชาสกฺกาโร) อ. การบูชาและสักการะนั่น (นิพฺพตฺโต) บังเกิดแล้ว อปฺปมตฺตกปริจฺจาคานุภาเวน ด้วยอานุภาพของการบริจาคอันมีประมาณอันน้อย อตีเต กาเล ในกาลอันล่วงไปแล้ว อิติ ดังนี้ เทเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

เจ หากว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล อสฺเส พึงเห็น
สุขํ ซึ่งความสุข วิปุลํ อันไพบูล มตฺตาสุขปริจฺจาคา
เพราะการสละรอบซึ่งความสุขโดยประมาณไซร้
ธีโร อ. นักปราชญ์ สมฺปสฺสํ เมื่อเห็นด้วยดี สุขํ
ซึ่งความสุข วิปุลํ อันไพบูลย์ จเช พึงสละ
มตฺตาสุขํ ซึ่งความสุขโดยประมาณ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปริตฺตสุขํ อ. ความสุขอันนิดหน่อย ปมาณยุตฺตกํ อันควรแล้วแก่ประมาณ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุจฺจติ ย่อมตรัสเรียกว่า มตฺตาสุขํ อิติ ดังนี้ ปริจฺจาเคน เพราะอันสละรอบ ตสฺส มตฺตาสุขสฺส ซึ่งความสุขโดยประมาณนั้น (อิติ)

ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า มตฺตาสุขปริจฺจาคา อิติ ดังนี้ ฯ

สุขํ อ. ความสุข อุฬารํ อันอุฬาร คือว่า นิพฺพานสุขํ อ. ความสุขคือพระนิพพาน (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุจฺจติ ย่อมตรัสเรียกว่า สุขํ ซึ่งความสุข วิปุลํ อันไพบูลย์ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. เนื้อความว่า เจ หากว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล ปสฺเสยฺย พึงเห็น ตํ วิปุลสุขํ ซึ่งความสุขอันไพบูลย์นั้นไซร้ อิติ ดังนี้ ฯ

อิทํ อตฺถรูปํ อ. อรรถรูปนี้ว่า หิ ก็ มตฺตาสุขํ นาม ชื่อ อ. ความสุขโดยประมาณ อุปฺปชฺชติ ย่อมเกิดขึ้น (ปคฺคลสฺส) แก่บุคคล เอกํ โภชนปาตึ สชฺชาเปตฺวา ภุญฺชนฺตสฺส ผู้ยังบุคคลให้จัดแจงแล้ว ซึ่งถาดแห่งโภชนะ ถาดหนึ่ง บริโภคอยู่ ปน ส่วนว่า นิพฺพานสุขํ นาม ชื่อ อ. ความสุขคือพระนิพพาน วิปุลํ อันไพบูลย์ คือว่า อุฬารํ อันอุฬาร นิพฺพตฺตติ ย่อมบังเกิด (ปุคฺคลสฺส) แก่บุคคล ตํ มตฺตาสุขํ ปริจฺจชิตฺวา อุโปสถํ กโรนฺตสฺส วา ผู้สละรอบแล้ว ซึ่งความสุขโดยประมาณนั้น กระทำอยู่ ซึ่งอุโบสถหรือ ทานํ เทนฺตสฺส วา หรือว่าผู้ถวายอยู่ ซึ่งทาน ตสฺมา เพราะเหตุนั้น สเจ ถ้าว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล ปสฺสติ ย่อมเห็น สุขํ ซึ่งความสุข วิปุลํ อันไพบูลย์ ปริจฺจาคา เพราะอันสละรอบ ตสฺส มตฺตาสุขสฺส ซึ่งความสุขโดยประมาณนั้น เอวํ อย่างนี้ไซร้ อถ ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น (สนฺเต) มีอยู่ ปณฺฑิโต อ. บัณฑิต ปสฺสนฺโต เมื่อเห็น เอตํ วิปุลํ สุขํ ซึ่งความสุขอันไพบูลย์นั่น สมฺมา โดยชอบ จเชยฺย พึงสละ ตํ มตฺตาสุขํ ซึ่ง

ความสุขโดยประมาณนั้น อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) วุตฺตํ เป็นอรรถรูป
อันพระศาสดาตรัสแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ

เรื่องภัททิยภิกษุ

๒๕.๑๐๒/๑๓ ตั้งแต่ สตฺถา เต ภิกฺขู คหิตฺวา ภิกฺขเว เป็นต้นไป.

สตฺถา อ. พระศาสดา ครหิตฺวา ทรงติเตียนแล้ว เต ภิกฺขู ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. อรคนฺตฺวา มาแล้ว อญฺเญน กิจฺเจน ด้วยกิจอื่น อุยฺยุตฺตา เป็นผู้ขวนขวายแล้ว อญฺญสฺมึเอว กิจฺเจ ในกิจอื่นนั่นเทียว (อตฺถ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ เทเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อภาสิ ไดทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

หิ ก็ ยํ กิจฺจํ อ. กิจใด (อตฺตนา) อันตน กิจฺจํ ควรกระทำ ตํ กิจฺจํ อ. กิจนั้น (ภิกฺขูหิ) อัน ภิกษุ ท. อปวิทฺธํ ทอดทิ้งแล้ว ปน แต่ว่า อกิจฺจํ อ. กิจอันตนไม่พึงกระทำ (ภิกฺขูหิ) อันภิกษุ ท. กยีรติ ย่อมกระทำ อาสวา อ. อาสวะ ท. วฑฺฒนฺติ ย่อมเจริญ เตสํ ภิกฺขูนํ แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น อุนฺนฬานํ ผู้มีมานะเพียงดังว่าไม้อ้ออันยกขึ้นแล้ว ปมตฺตานํ ผู้ประมาทแล้ว จ ส่วนว่า สติ อ. สติ กายคตา อันไปแล้วในกาย นิจฺจํ เป็นนิจ เยสํ ภิกฺขูนํ อันภิกษุ ท. เหล่าใด สุสมารทฺธา ปรารภ พร้อมด้วยดีแล้ว เต ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น สาตจฺจการิโน ผู้มีปกติกระทำโดยความติดต่อ

กิจฺเจ ในกิจอันตนควรกระทำ น เสวนฺติ ย่อมไม่เสพ อกิจฺจํ ซึ่งกิจอันตนไม่พึงกระทำ อาสวา อ. อาสวะ ท. (เตสํ ภิกฺขูนํ) ของภิกษุ ท. เหล่านั้น สตานํ ผู้มีสติ สมฺปชานานํ ผู้รู้ทั่วโดยชอบ คจฺฉนฺติ ย่อมถึง อตฺถํ ซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ ก็ อาทิ กมฺมํ อ. กรรมอันเป็นต้น เอวํ อย่างนี้ อิติ คือ อปริมาณสีลกฺขนฺธโคปนํ อ. การคุ้มครองซึ่งกองแห่งศีลอันไม่มีประมาณ อรญฺญวาโส อ. การอยู่ในป่า ธูตงฺคปริหรณํ อ. การบริหารซึ่งองค์เป็นเครื่องขจัดซึ่งกิเลส ภาวนารามตา อ. ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีภาวนาเป็นที่มายินดี กิจฺจํ นาม ชื่อว่ากิจอันตนควรกระทำ ภิกฺขุโน ของภิกษุ (อตฺตโน) ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย จำเดิมแต่กาลแห่งตนบวชแล้ว ปน แต่ว่า ยํ กิจฺจํ อ. กิจใด อตฺตโน อันตนกิจฺจํ ควรกระทำ ตํ กิจฺจํ อ. กิจนั้น อิเมหิ ภิกฺขูหิ อันภิกษุ ท. เหล่านี้ อปวิทฺธํ ทอดทิ้งแล้ว คือว่า ฉฑฺฑิตํ ละทิ้งแล้ว (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ยํ หิ กิจฺจํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน ก็ ฉตฺตมณฺฑนํ อ. การประดับซึ่งร่ม อุปาหนมณฺฑนํ อ. การประดับซึ่งรองเท้า ปาทุกปตฺตถาลกธมกรกกายพนฺธนมณฺฑนํ อ. การประดับซึ่งเขียงเท้าและบาตรและโอและธมกรกและประคตเอวและผ้าอังสะ อกิจฺจํ นาม ชื่อว่ากิจอันตน

ไม่ควรกระทำ ภิกฺขุโน แห่งภิกษุ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อกิจฺจํ อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า ตํ กิจฺจํ อ. กิจนั้น เยหิ ภิกฺขูหิ อันภิกษุ ท. เหล่าใด กยีรติ ย่อมกระทำ อาสวา อ. อาสวะ ท. จตฺตาโรปิ แม้ ๔ วฑฺฒนฺติ ย่อมเจริญ เตสํ ภิกฺขูนํ แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น อุนฺนฬานํ ผู้ชื่อว่ามีมานะเพียงดังว่าไม้อ้ออันยกขึ้นแล้ว มานนฬํ อุกฺขิปิตฺวา จรเณน เพราะอันยกขึ้น ซึ่งมานะเพียงดังว่าไม้อ้อ แล้วเที่ยวไป ปมตฺตานํ ผู้ชื่อว่าประมาทแล้ว สติโวสฺสคฺเคน เพราะอันสละลงซึ่งสติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สุปคฺคหิตา ประคองด้วยดีแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สุสมารทฺธา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า กายานุปสฺสนาภาวนา อ. ภาวนาอันเป็นเครื่องตามเห็นซึ่งกาย (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า กายคตา สติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เต ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น น เสวนฺติ ย่อมไม่เสพ คือว่า น กโรนฺติ ย่อมไม่กระทำ อกิจฺจํ ซึ่งกิจอันตนไม่ควรกระทำ เอตํ นั่น ฉตฺตมณฺฑนาทิกํ มีการประดับซึ่งร่มเป็นต้น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อกิจฺจํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (กิจฺเจ) ในกิจ กตฺตพฺเพ อันตนพึงกระทำ คือว่า กรณีเย อันตนควรกระทำ อปริมาณสีลกฺขนฺธโคปนาทิเก มีการคุ้มครองซึ่งกองแห่งศีลอันไม่ประมาณเป็นต้น ปฏฺฐาย จำเดิม (อตฺตโน) ปพฺพชิตกาลโต แต่กาลแห่งตนบวชแล้ว (อิติ) ดังนี้

(ปทสฺส) แห่งบทว่า กิจฺเจ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า การิโน ผู้มีปกติกระทำ สสตํ เนือง ๆ คือว่า อฏฺฐิตการิโน ผู้มีปกติกระทำอันไม่ตั้งอยู่แล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สาตจฺจการิโน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า อาสวา อ. อาสวะ ท. จตฺตาโรปิ แม้ ๔ เตสํ ภิกฺขูนํ ของภิกษุ ท. เหล่านั้น สตานํ ผู้ชื่อว่ามีสติ อวิปฺปวาเสน เพราะการไม่อยู่ปราศ สติยา จากสติ สมฺปชานานํ ผู้ชื่อว่ารู้ทั่วโดยชอบ สมฺปชญฺเญหิ เพราะความรู้ทั่วโดยชอบ ท. จตูหิ ๔ อิติ คือ สาตฺถกสมฺปชญฺญํ อ. ความรู้ทั่วโดยชอบซึ่งธรรมอันเป็นไปกับด้วยอรรถ สปฺปายสมฺปชญฺญํ อ. ความรู้ทั่วโดยชอบซึ่งธรรมเป็นที่สบาย โคจรสมฺปชญฺญํ อ. ความรู้ทั่วโดยชอบซึ่งธรรมเป็นอารมณ์ อสมฺโมหสมฺปชญฺญํ อ. ความรู้ทั่วโดยชอบซึ่งความไม่หลงด้วยดี คจฺฉนฺติ ย่อมถึง อตฺถํ ซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้ คือว่า คจฺฉนฺติ ย่อมถึง ปริกฺขยํ ซึ่งความสิ้นไปรอบ คือว่า อภาวํ ซึ่งความไม่มี อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องลกุณฏกภัททิยเถระ

๒๖. ๑๐๔/๘ ตั้งแต่ เอกทิวสํ หิ สมฺพหุลา อาคนฺตุกา เป็นต้นไป.

หิ ความพิสดารว่า เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. อาคนฺตุกา ผู้อาคันตุกะ สมฺพหุลา ผู้มากพร้อม อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปเฝ้าแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา นิสินฺนํ ผู้ประทับนั่งแล้ว ทิวาฏฺฐาเน ในที่เป็นที่พักในกลางวัน วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว นิสีทึสุ นั่งแล้ว เอกมนฺตํ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง ฯ ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น ลกุณฺฏกภทฺทิยตฺเถโร อ. พระเถระชื่อว่าลกุณฏกภัททิยะ อติกฺกมติ ย่อมก้าวล่วงไป อวิทูเร ในที่ไม่ไกล ภควโต แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา ญตฺวา ทรงทราบแล้ว จิตฺตวารํ ซึ่งวาระแห่งจิต เตสํ ภิกฺขูนํ ของภิกษุ ท. เหล่านั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. ปสฺสถ จงดู อยํ ภิกฺขุ อ. ภิกษุนี้ หนิตฺวา ฆ่าแล้ว มาตาปิตโร ซึ่งมารดาและบิดา ท. นิทฺทุกฺโข เป็นผู้มีทุกข์อันออกแล้ว หุตฺวา เป็น ยาติ ไปอยู่ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า ตุมฺเห อ. พระองค์ ท. วทถ ย่อมตรัส เอตํ วตฺถุํ ซึ่งเรื่องนั่น กึ นาม ชื่ออะไร อิติ ดังนี้ เตหิ ภิกฺขูหิ อันภิกษุ ท. เหล่านั้น อญฺญมญฺญํ มุขานิ โอโลเกตฺวา สํสยํ ปกฺขนฺเตหิ ผู้แลดูแล้ว ซึ่งหน้า ท. กะกันและกันแล่นไปแล้ว สู่ความสงสัยว่า สตฺถา อ. พระศาสดา วทติ ย่อมตรัส กึ นุ โข วตฺถุํ ซึ่งเรื่องอะไรหนอแล อิติ ดังนี้ วุตฺเต กราบทูลแล้ว เทเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม เตสํ ภิกฺขูนํ

แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

(ปุคฺคโล) อ. บุคคล มาตรํ (หนฺตฺวา) จ ฆ่าแล้ว ซึ่งมารดาด้วย ปิตรํ หนฺตฺวา จ ฆ่าแล้ว ซึ่งบิดาด้วย ราชาโน เทฺว ขตฺติเย (หนฺตฺวา) จ ฆ่าแล้ว ซึ่งพระราชา ท. ๒ ผู้เป็นกษัตริย์ด้วย รฏฺฐํ สานุจรํ หนฺตฺวา จ ฆ่าแล้ว ซึ่งชาวแว่นแคว้นอันเป็นไปกับด้วยบุคคลผู้เที่ยวไปตามด้วย พฺราหฺมโณ เป็นพราหมณ์ อนีโฆ ผู้ไม่มีทุกข์ (หุตฺวา) เป็น ยาติ ย่อมไป อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สหิตํ อันไปแล้วกับ อายสาธเกน ด้วยบุคคลผู้ยังส่วยให้สำเร็จ คือว่า อายุตฺตเกน ด้วยนายเสมียน (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า สานุจรํ อิติ ดังนี้ ฯ

หิ ก็ (วินิจฺฉโย) อ. วินิจฉัย เอตฺถ คาถายํ ในพระคาถานี้ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) พึงทราบ ฯ ตณฺหา อ. ตัณหา มาตา นาม ชื่อว่ามารดา สตฺตานํ ชนนโต เพราะอันยังสัตว์ ท. ให้เกิด ตีสุ ภเวสุ ในภพ ท. ๓ วจนโต เพราะพระดำรัสว่า ตณฺหา อ. ตัณหา ปุริสํ ยังบุรุษ ชเนติ ย่อมให้เกิด อิติ ดังนี้ ฯ อสฺมิมาโน อ. อัสมิมานะ ปิตา นาม ชื่อว่าบิดา ปิตรํ นิสฺสาย อสฺมิมานสฺส อุปฺปชฺชนโต เพราะอันอาศัย ซึ่งบิดา แล้วเกิดขึ้น แห่งอัสมิมานะว่า

อหํ อ. เรา อสุกสฺส นาม รญฺโญ (ปุตฺโต) วา เป็นพระโอรส ของพระราชาชื่อโน้นหรือ (อสุกสฺส นาม) ราชมหมตฺตสฺส ปุตฺโต วา หรือว่า เป็นบุตร ของมหาอำมาตย์ของพระราชาชื่อโน้น (อมฺหิ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐิโย อ. สัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ ท. เทฺว ๒ ภชนฺติ ย่อมคบ ทิฏฺฐิคตานิ ซึ่งทิฏฐิ ท. สพฺพานิ ทั้งปวง โลโก วิย ราวกะ อ. ชาวโลก (ภชนฺโต) คบอยู่ ราชานํ ซึ่งพระราชา ยสฺมา เหตุใด ตสฺมา เพราะเหตุนั้น สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐิโย อ. สัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ ท. เทฺว ขตฺติยราชาโน นาม ชื่อว่าพระราชาผู้เป็นกษัตริย์สอง ฯ ทฺวาทสายตนานิ อ. อายตนะ ๑๒ ท. รฏฺฐํ นาม ชื่อว่าแว่นแคว้น (เตสํ ทฺวาทสายตนานํ) รฏฺฐสทิสตฺตา เพราะความที่แห่งอายตนะ ๑๒ ท. เหล่านั้น เป็นเช่นกับด้วยแว่นแคว้น วิตฺถตตฺเถน โดยอรรถว่ากว้างขวาง ฯ นนฺทิราโค อ. ความกำหนัดด้วยอำนาจแห่งความเพลิดเพลิน นิสฺสิโต อันอาศัยแล้ว ตํ อายตนํ ซึ่งอายตนะนั้น อายุตฺตกปุริโส วิย ราวกะ อ. บุรุษผู้เป็นนายเสมียน อายสาธโก ผู้ยังส่วนให้สำเร็จ อ นุจโร นาม ชื่อว่าบุคคลผู้เที่ยวไปตาม ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า นิทฺทุกฺโข เป็นผู้มีทุกข์อันออกแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อนีโฆ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ขีณาสโว ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า พฺราหฺมโณ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบาย เอตฺถ คาถายํ ในพระคาถานี้ อยํ นี้ว่า ขีณาสโว ชื่อว่าผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว เอเตสํ ตณฺหาทีนํ กิเลสานํ อรหตฺต-

มคฺคญาณาสินา (อตฺตนา) หตตฺตา เพราะความที่แห่งกิเลส ท. มีตัณหาเป็นต้นเหล่านั่น เป็นกิเลสอันตนละได้แล้ว ด้วยดาบคือญาณอันประกอบพร้อมแล้วด้วยอรหัตมรรค นิทฺทุกฺโข เป็นผู้มีทุกข์อันออกแล้ว หุตฺวา เป็น ยาติ ย่อมไป อิติ ดังนี้ ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา เต ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น ปติฏฺฐหึสุ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว อรหตฺเต ในความเป็นแห่งพระอรหันต์ ฯ

วตฺถุ อ. เรื่อง ทุติยคาถายปิ แม้ในพระคาถาที่สอง ปุริมสทิสํเอว เป็นเรื่องเช่นกับด้วยเรื่องอันมีในก่อนนั่นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น ฯ ตทาปิ แม้ในกาลนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา อารพฺภ ทรงพระปรารภลกุณฺฏกภทฺทิยตฺเถรํเอว ซึ่งพระเถระชื่อว่าลกุณฏกภัททิยะนั่นเทียว เทเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม เตสํ ภิกฺขูนํแก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น อาห ตรัสแล้วคาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

(ปุคฺคโล) อ. บุคคล มาตรํ (หนฺตฺวา) จ ฆ่าแล้วซึ่งมารดาด้วย ปิตรํ หนฺตฺวา จ ฆ่าแล้ว ซึ่งบิดาด้วย ราชาโน เทฺว โสตฺถิเย (หนฺตฺวา) จ ฆ่าแล้ว ซึ่งพระราชา ท. ๒ ผู้เป็นพราหมณ์ด้วย เวยฺยคฺฆปญฺจมํ หนฺตฺวา จ ฆ่าแล้ว ซึ่งหมวดห้าแห่งนิวรณ์มีวิจิกิจฉานิวรณ์ เช่นกับด้วยหนทางอันเสือโคร่งเที่ยวไปตามแล้วเป็นที่ห้าด้วย พฺราหฺมโณ

เป็นพราหมณ์ อนีโฆ ผู้ไม่มีทุกข์ (หุตฺวา) เป็น ยาติ ย่อมไป อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เทฺว พฺราหฺมเณ จ ผู้เป็นพราหมณ์สอง ด้วย (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า เทฺว จ โสตฺถิเย อิติ ดังนี้ ฯ

หิ ก็ สตฺถา อ. พระศาสดา กเถสิ ตรัสแล้ว สสฺสตุจฺเฉททิฏฺฐิโย ซึ่งสัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ ท. กตฺวา กระทำ เทฺว พฺราหฺมณราชาโน ให้เป็นพระราชาผู้เป็นพราหมณ์สอง อิมิสฺสา คาถาย ในพระคาถานี้ อตฺตโน ธมฺมิสฺสรตาย จ เพราะความที่แห่งพระองค์ เป็นผู้ทรงเป็นใหญ่ในธรรมด้วย (อตฺตโน) เทสนาวิธิกุสลตาย จ เพราะความที่แห่งพระองค์ เป็นผู้ทรงฉลาดในวิธีแห่งเทศนาด้วย ฯ

(วิคฺคโห) อ. วิเคราะห์ว่า มคฺโค อ. หนทาง พฺยคฺฆานุจริโต อันเสือโคร่งเที่ยวไปตามแล้ว สปฺปฏิภโย อันเป็นไปกับด้วยภัยเฉพาะ ทุปฺปฏิปนฺโน อันบุคคลดำเนินไปแล้วโดยยาก เวยฺยคฺโฆ นาม ชื่อว่าหนทางอันเสือโคร่งเที่ยวไปตามแล้ว วิจิกิจฺฉานีวรณํปิ แม้ อ. วิจิกิจฉานิวรณ์ เวยฺยคฺฆํ นาม ชื่อว่าเป็นเพียงดังว่า หนทาง อันเสือโคร่งเที่ยวไปตามแล้ว (ตสฺส วิจิกิจฺฉานีวรณสฺส) สทิสตาย เพราะความที่แห่งวิจิกิจฉานิวรณ์นั้นเป็นเช่นกับ เตน เวยฺยคฺเฆน ด้วย หนทางอันเสือโคร่งเที่ยวไปตามแล้วนั้น ตํ เวยฺยคฺฆํ อ. วิจิกิจฉา-นิวรณ์เช่นกับด้วยหนทางอันเสือโคร่งเที่ยวไปตามแล้วนั้น ปญฺจมํ เป็น ที่ห้า อสฺสส นีวรณปญฺจกสฺส แห่งหมวดห้าแห่งนิวรณ์นั้น อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ) นีวรณปญฺจกํ อ. หมวดห้าแห่งนิวรณ์นั้น เวยฺจคฺฆ-

ปญฺจมํ นาม ชื่อว่ามีวิจิกิจฉานิวรณ์อันเช่นกับด้วยหนทางอันเสือโคร่ง เที่ยวไปตามแล้วเป็นที่ห้า (อิติ) ดังนี้ เอตฺถ ปเท ในบทนี้ว่า เวยฺยคฺฆปญฺจมํ อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (กาตพฺโพ) พึงกระทำ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบาย เอตฺถ คาถายํ ในพระคาถานี้ อยํ นี้ว่า จ ก็ (ปุคฺคโล) อ. บุคคล หนฺตฺวา ฆ่าแล้ว อิทํ เวยฺยคฺฆปญฺจมํ ซึ่งนิวรณ์มีวิจิกิจฉานิวรณ์อันเช่นกับด้วยหนทางอันเสือโคร่งเที่ยวไปตามแล้วที่ห้านี้ อรหตฺตมคฺคญฺญาณาสินา ด้วยดาบคือญาณอันประกอบพร้อมแล้วด้วยอรหตมรรค พฺราหฺมโณ เป็นพราหมณ์ อนีโฆ ผู้ไม่มีทุกข์ (หุตฺวา) เป็น ยาติ ย่อมไป อิติ ดังนี้ (ปณฺฑิเตน) อัน บัณฑิต (เวทิตพฺโพ พึงทราบ ฯ

เสสํ ปทํ อ. บทอันเหลือ ปุริมสทิสํเอว เป็นบทเช่นกับด้วย บทอันมีในก่อนนั่นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้แล ฯ

เรื่องนายทารุสากฏิกะ

๒๗. ๑๐๘/๗ ตั้งแต่ อถสฺส สตฺถา มหาราช น เกวลํ เป็นต้นไป.

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า มหาราช ดูก่อนมหาบพิตร พุทฺธานุสฺสติเอว อ.การตามระลึกถึงซึ่งพระพุทธเจ้านั่นเทียว รกฺขา เป็นคุณชาติเครื่องรักษา (โหติ) ย่อมเป็น เกวลํ อย่างเดียว น หามิได้ ปน ก็ จิตฺตํ อ. จิต เยสํ ชนานํ อันชน ท. เหล่าใด สุภาวิตํ ให้เป็นดีแล้ว ฉพฺพิเธน ฐาเนน โดยฐานะอันมีอย่าง ๖ กิจฺจํ อ. กิจ อญฺเญน รกฺขาวรเณน วา ด้วยอันรักษาและอันป้องกันอย่างอื่น หรือ มนฺโตสเธหิ วา หรือว่า ด้วยมนต์และโอสถ ท. นตฺถิ ย่อมไม่มี เตสํ ชนานํ แก่ชน ท. เหล่านั้น อิติ ดังนี้ อสฺส รญฺโญ แก่พระราชานั้น ทสฺเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ฉฏฺฐานานิ ซึ่งฐาน ๖ ท. อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

สติ อ. สติ เยสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่าใด
พุทฺธคตา เป็นคุณชาติไปแล้วในพระพุทธเจ้า นิจฺจํ
เป็นนิจ ทิวา จ ในกลางวันด้วย รตฺโต จ ใน
กลางคืนด้วย (โหติ) ย่อมเป็น (เต ชนา) อ. ชน
ท. เหล่านั้น โคตมสาวกา เป็นสาวกของพระโคดม
(หุตฺวา) เป็น ปพุชฺฌนฺติ ตื่นอยู่ สุปฺปพุทฺธํ
ตื่นแล้วด้วยดี สทา ในกาลทุกเมื่อ จ อนึ่ง สติ
อ. สติ เยสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่าใด ธมฺมคตา
เป็นคุณชาติไปแล้วในพระธรรม นิจฺจํ เป็นนิจ ทิวา

จ ในกลางวันด้วย รตฺโต จ ในกลางคืนด้วย (โหติ) ย่อมเป็น (เต ชนา) อ. ชน ท. เหล่านั้น โคตมสาวกา เป็นสาวกของพระโคดม (หุตฺวา) เป็น ปพุชฺฌนฺติ ตื่นอยู่ สุปฺปพุทฺธํ ตื่นแล้วด้วยดี สทา ในกาลทุกเมื่อ สติ อ. สติ เยสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่าใด สงฺฆคตา เป็นคุณชาติไปแล้วในพระสงฆ์ นิจฺจํ เป็นนิจ ทิวา จ ในกลางวันด้วย รตฺโต จ ในกลางคืนด้วย (โหติ) ย่อมเป็น (เต ชนา) อ. ชน ท. เหล่านั้น โคตมสาวกา เป็นสาวกของพระโคดม (หุตฺวา) เป็น ปพุชฺฌนฺติ ตื่นอยู่ สุปฺปพุทฺธํ ตื่นแล้วด้วยดี สทา ในกาลทุกเมื่อ จ อนึ่ง สติ อ. สติ เยสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่าใด กายคตา เป็นคุณชาติไปแล้วในกาย นิจฺจํ เป็นนิจ ทิวา จ ในกลางวันด้วย รตฺโต จ ในกลางคืนด้วย (โหติ) ย่อมเป็น (เต ชนา) อ. ชน ท. เหล่านั้น โคตมสาวกา เป็นสาวกของพระโคดม (หุตฺวา) เป็น ปพุชฺฌนฺติ ตื่นอยู่ สุปฺปพุทิธํ ตื่นแล้วด้วยดี สทา ในกาลทุกเมื่อ มโน อ. ใจ เยสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่าใด รโต ยินดีแล้ว อหึสาย ในการไม่เบียดเบียน ทิวา จ ยินดีแล้ว อหึสาย ในการไม่เบียดเบียน ทิวา จ ในกลางวันด้วย รตฺโต จ ในกลาง คืนด้วย (เต

ชนา) อ. ชน ท. เหล่านั้น โคตมสาวกา เป็น
สาวกของพระโคดม (หุตฺวา) เป็น ปพุชฺฌนฺติ
ตื่นอยู่ สุปฺปพุทฺธํ ตื่นแล้วด้วยดี สทา ในกาล
ทุกเมื่อ มโน อ. ใจ เยสํ ชนานํ ของชน ท.
เหล่าใด รโต ยินดีแล้ว ภาวนาย ในภาวนา ทิวา
จ ในกลางวันด้วย รตฺโต จ ในกลางคืนด้วย
(เต ชนา) อ. ชน ท. เหล่านั้น โคตมสาวกา
เป็นสาวกของพระโคดม (หุตฺวา) เป็น ปพุชฺฌนฺติ
ตื่นอยู่ สุปฺปพุทฺธํ ตื่นแล้วด้วยดี สทา ในกาล
ทุกเมื่อ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (เต ชนา) อ. ชน ท. เหล่านั้น คเหตฺวา ยึดเอาแล้ว สตึ ซึ่งสติ พุทฺธคตํ อันไปแล้วในพระพุทธเจ้า สุปนฺตาเอว หลับอยู่นั่นเทียว ปพุชฺฌนฺตา เมื่อตื่น ปพุชฺฌนฺติ นาม ชื่อว่าตื่นอยู่ สุปฺปพุทฺธํ ตื่นแล้วด้วยดี (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้น หนา (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โคตมสาวกา ชื่อว่าเป็นสาวกของพระ-โคดม (อตฺตโน) ชาตตฺตา เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้เกิดแล้ว สวนนฺเต ในที่สุดแห่งการฟัง พุทฺธสฺส ต่อพระพุทธเจ้า โคตมโคตฺตสฺส ผู้เป็นโคตมโคตร อนุสาสนีสวนตาย เพราะความเป็นคืออันฟังซึ่ง อนุสาสนี ตสฺสเอว พุทฺธสฺสส ของพระพุทธเจ้า พระองค์นั้นนั่นเทียว

(อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า สทา โคตม-
สาวกา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สติ อ. สติ เยสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่าใด อารพฺภ ปรารภ พุทฺธคุเณ ซึ่งคุณของพระพุทธเจ้า ท. อิติปิ โส ภควา อิติอาทิปฺปเภเท อันต่างด้วยพระคุณอันมีคำว่า อิติปิ โส ภควา ดังนี้ เป็นต้น อุปฺปชฺชมานา เกิดขึ้นอยู่ อตฺถิ มีอยู่ นิจฺจกาลํ ตลอดกาล เป็นนิจ เต ชนา อ. ชน ท. เหล่านั้น ปพุชฺฌนฺติ ชื่อว่าตื่นอยู่ สุปฺปพุทฺธํ ตื่นแล้วด้วยดี สทาปิ แม้ในกาลทุกเมื่อ อิติ ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า พุทฺธคตา สติ อิติ ดังนี้ ฯ

ปน ก็ (เต ชนา) อ. ชน ท. เหล่านั้น อสกฺโกนฺตา เมื่อไม่ อาจ ตถา เหมือนอย่างนั้น มนสิกโรนฺตา กระทำไว้ในใจอยู่ พุทฺธานุสฺสตึ ซึ่งการตามระลึกถึงซึ่งพระพุทธเจ้า เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง ตีสุ กาเลสุ ในกาล ท. ๓ ทฺวีสุ กาเลสุ ในกาล ท. ๒ เอกสฺมึปิ กาเล ในกาล แม้อันหนึ่ง สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติเอว นาม ชื่อว่าตื่นอยู่ ตื่นแล้วด้วยดี นั่นเทียว ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สติ อ. สติ อารพฺภ ปรารภ ธมฺมคุเณ ซึ่งคุณของพระธรรม ท. สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม อิติอาทิปฺปเภเท อันต่างด้วยคุณมีคำว่า สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม ดังนี้เป็นต้น อุปฺปชฺชมานา เกิดขึ้นอยู่ (อิติ) ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสอง แห่งบทว่า ธมฺมตา สติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สติ อ. สติ อารพฺภ ปรารภ สงฺฆคุเณ

ซึ่งคุณของพระสงฆ์ ท. สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อิติอาทิปฺปเภท อันต่างด้วยคุณมีคำว่า สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ดังนี้เป็นต้น อุปฺปชฺชมานา เกิดขึ้นอยู่ (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสอง แห่งบทว่า สงฺฆคตา สติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สติ อ. สติ อุปฺปชฺชมานา เกิดขึ้นอยู่ ทฺวตฺตึสาการวเสน วา ด้วยอำนาจแห่งอาการ ๓๒ หรือ นวสิวฏฺฐิกาวเสน วา หรือว่า ด้วยอำนาจแห่งการอยู่ในป่าช้า ๙ จตุธาตุววฏฺฐานวเสน วา ด้วยอำนาจแห่งการกำหนดซึ่งธาตุ ๔ หรือ อชฺฌตฺตนีลกสิณาทิ-รูปชฺฌานวเสน วา หรือว่า ด้วยอำนาจแห่งรูปฌานมีนีลกสิณอันเป็นไปในภายในเป็นต้น (อิติ) ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า กายคตา สติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า รโต ยินดีแล้ว กรุณาภวนาย ในกรุณาภาวนา วุตฺตาย อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว เอวํ อย่างนี้ว่า โส ภิกฺขุ อ. ภิกษุนั้น เจตสา มีใจ กรุณาสหคเตน อันไปแล้วกับด้วยกรุณา ผริตฺวา แผ่ไปแล้ว เอกํ ทิสํ ตลอดทิศหนึ่ง วิหรติ อยู่ อิติ ดังนี้ (อิติ) ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า อหึสาย รโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เมตฺตาภาวนาย ในเมตตาภาวนา (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ภาวนาย อิติ ดังนี้ ฯ

ภควนา อ. ภาวนา อวเสสา อันเหลือลง สพฺพาปิ แม้ทั้งปวง (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า (อธิปฺเปตา) ทรงพระประสงค์

เอาแล้ว อิธ ปเท ในบทนี้ว่า (ภาวนาย อิติ) ดังนี้ กรุณาภาวนาย (อตฺตนา) วุตฺตตฺตา เพราะความที่แห่งกรุณาภาวนา เป็นคุณชาติอัน พระองค์ตรัสแล้ว เหฏฺฐา ในภายใต้ กิญฺจาปิ แม้ก็จริง ปน ถึงอย่างนั้น เมตฺตาภาวนา ว อ. เมตตาภาวนาเทียว (ภควตา) อันพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า อธิปฺเปตา ทรงพระประสงค์เอาแล้ว อิธ ภาวนาย อิติ ปเท ในบทว่า ภาวนาย ดังนี้ ฯ

เสสํ ปทํ อ. บทอันเหลือ (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต เวทิตพฺพํ พึงทราบ ปฐมคาถายํ วุตฺตนเยนเอว ตามนัยแห่งคำอันข้าพเจ้ากล่าว แล้ว ในพระคาถาที่หนึ่งนั่นเทียว ฯ

เรื่องวัชชีปุตตกภิกษุ

๒๘. ๑๑๐/๑๘ ตั้งแต่ โส กิร วชฺชีรฏฺเจ ราชปุตฺโต เป็นต้นไป.

กิร ได้ยินว่า โส ภิกฺขุ อ. ภิกษุนั้น ราชปุตฺโต เป็นโอรส ของพระราชา วชฺชีรฏฺเจ ในแว่นแคว้นชื่อว่าวัชชี (หุตฺวา) เป็น ปหาย ละแล้ว รชฺชํ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา สมฺปตฺตํ อันถึง พร้อมแล้ว วาเรน ตามวาระ ปพฺพชิโต บวชแล้ว สกลนคเร ครั้นเมื่อ พระนครทั้งสิ้น (ชเนหิ) อันชน ท. ปฏิมณฺฑิเต ประดับแล้ว ธชปตากาทีหิ วตฺถูหิ ด้วยวัตถุ ท. มีธงชัยและธงแผ่นผ้าเป็นต้น กตฺวา กระทำ เอกาพทฺธํ ให้เนื่องแล้วโดยความเป็นอันเดียวกัน สทฺธึ กับ จาตุมฺมหาราชิเกหิ ด้วยภพอันเป็นที่อยู่แห่งท้าวมหาราช ๔ ท. เวสาลิยํ ในเมืองไพศาลี ฉณวาเร ครั้นเมื่อวาระแห่งมหรสพ วตฺตมาเน เป็นไปอยู่ สพฺพรตฺตึ ตลอดราตรีทั้งปวง ปุณฺณมาย ติถิยา ในดิถี อันเต็มแล้ว โกมุทิยา แห่งดอกโกมุท สุตฺวา ฟังแล้ว เภริอาทีนํ ตุริยานํ ตาฬิตานํ นิคฺโฆสํ จ ซึ่งความกึกก้อง แห่งดนตรี ท. มีกลองเป็นต้น อันบุคคลตีแล้วด้วย วีณาทีนํ ตุริยานํ วาทิตานํ สทฺทํ จ ซึ่งเสียง แห่งดนตรี ท. มีพิณเป็นต้น อันบุคคลประโคมแล้วด้วย สตฺต ราชสหสฺสานิ จ อ. พันแห่งพระราชา ท. ๗ ด้วย สตฺต ราชสตานิ จ อ. ร้อยแห่งพระราชา ท. ๗ ด้วย สตฺต ราชาโน จ

อ. พระราชา ท. ๗ ด้วย ยานิ เหล่าใด ตตฺตกาเอว เสนํ ราชูนํ อุปราชเสนาปติอาทโย อิสฺสรชนา จ อ. อิสรชน ท. มีอุปราชและเสนาบดีเป็นต้น ของพระราชา ท. เหล่านั้น ผู้มีประมาณเท่านั้นนั่นเทียวด้วย (อตฺถิ) มีอยู่ เวสาลิยํ ในเมืองไพศาลี เตสุ ราชอุปราชเสนาปติอาทีสุ อิสฺสรชเนสุ ครั้นเมื่ออิสรชน ท. มีพระราชาและอุปราชและเสนาบดีเป็นต้นเหล่านั้น อลงฺกตปฏิยตฺเตสุ ผู้ประดับแล้วและตกแต่งแล้ว โอติณฺเณสุ ข้ามลงแล้ว วีถึ สู่ถนน นกฺขตฺตกีฬนตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อันเล่นซึ่งนักษัตร จงฺกมมาโน จงกรมอยู่ มหาจงฺกเม บนที่เป็นที่จงกรมอันใหญ่ สกฺจิหตฺเถ อันมีศอก ๖๐ เป็นประมาณ ทฺสิวา เห็นแล้ว ปุณฺณจนฺทํซึ่งพระจันทร์อันเต็มแล้ว ฐิตํ อันตั้งอยู่แล้ว คคณมชฺเฌ ในท่ามกลางแห่งท้องฟ้า นิสฺสาย ฐิโต ยืนอาศัยแล้ว ผลกํ ซึ่งแฟ่นกระดาน จงฺกมโกฏิยํ ในที่สุดแห่งที่เป็นที่จงกรม โอโลเกตฺวา แลดูแล้ว อตฺตภาวํ ซึ่งอัตภาพ ฉฑฺฑิตทารุกํ วิย อันเพียงดังว่าฟืนอันบุคคลทิ้งแล้ว วเน ในป่า (อตฺตโน) เวฐนาลงฺการวิรหิตตฺตา เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้เว้นแล้วจากผ้าเป็นเครื่องโพกและเครื่องประดับ จินฺเตนฺโต คิดอยู่ว่าา อญฺโญ ปุคฺคโล อ. บุคคลอื่น ลามกตโร ผู้ลามกกว่า อมฺเหหิ กว่าเรา ท. อตฺถิ นุ โข มีอยู่หรือหนอแล อิติ ดังนี้ อารญฺญกาทิคุณยุตฺโนปิ ผู้แม้ประกอบแล้วด้วยคุณมีอันอยู่ในป่าเป็นต้น ปกติยา ตามปกติ อนภิรติยา ปีฬิโต ผู้อันความไม่ยินดียิ่งบีบคั้นแล้ว ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น อาห กล่าวแล้ว เอวํ อย่างนี้ ฯ

โส ภิกฺขุ อ. ภิกษุนั้น สุตฺวา ฟังแล้ว อิมํ คาถ ซึ่งคาถานี้ว่า

ตฺวํ อ. ท่าน เอกโก ผู้เดียว วิหรสิ อยู่
อรญฺเญ ในป่า ทารุกํ เอว ราวกะ อ. ฟืน อปวิทฺธํ
อันบุคคลทิ้งแล้ว วนสฺมึ ในป่า พหุกา ชนา
อ. ชน ท. มาก ปิหยนฺติ ย่อมกระหยิ่ม ตสฺส
เต ต่อท่านนั้น เนรยิกา วิย ราวกะ อ. สัตว์ผู้
เกิดในนรก ท. (ปิหยนฺตา) กระหยิ่มอยู่ สคฺคคามินํ
ชนานํ ต่อชน ท. ผู้มีปกติไปสู่สวรรค์ อิติ ดังนี้

ตสฺมึ วนสณฺเฑ อธิวตฺถาย เทวตาย วุตฺตํ อันเทวดา ผู้อยู่ทับแล้ว ในชัฏแห่งป่านั้นกล่าวแล้ว อธิปฺปาเยน ด้วยความประสงค์ว่า อหํ อ. เรา อิมํ ภิกฺขุํ ยังภิกษุนี้ สํเวเชสฺสามิ จักให้สังเวช อิติ ดังนี้ อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปเฝ้าแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา ปุนทิวเส ในวันใหม่ วนฺทิตฺวา ถวายบังคมแล้ว นิสีทิ นั่งแล้ว ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา ญตฺวา ทรงทราบแล้ว ตํ ปวตฺตึ ซึ่งความเป็นไปนั้น ปกาเสตุกาโม เป็นผู้ทรงใคร่เพื่ออันทรงประกาศ ฆราวาสสฺส ทุกฺขตํ ซึ่งความที่แห่งการอยู่ครองซึ่งเรือน เป็นเหตุเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ (หุตฺวา) เป็น ทุกฺขานิ ยังทุกข์ ท. ปญฺจ ๕ สมธาเนตฺวา ทรงให้ตั้งลงพร้อมแล้ว อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

ทุปฺปพฺพชฺชํ อ. อันบรรพชาได้โดยยาก (ทุกฺขํ) เป็นเหตุเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ (โหติ) ย่อมเป็น ทุรภิรมํ อ. อันยินดียิ่งได้โดยยาก (ทุกฺขํ) เป็นเหตุเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ (โหติ) ย่อมเป็น ฆรา อ. เรือน ท. ทุราวาสา อันเป็นที่อันบุคคลอยู่ครองได้โดยยาก ทุกฺขา เป็นเหตุเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ (โหนฺติ) ย่อมเป็น สมานสํวาโส อ. การอยู่กับด้วยบุคคลผู้เสมอกัน ทุกฺโข เป็นอาการเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ (โหติ) ย่อมเป็น อทฺธคู ปุคฺคโล อ. บุคคลผู้มีปกติไปสู่ทางไกลยืดยาว ทุกฺขานุปติโต เป็นผู้อันทุกข์ตกไปตามแล้ว (โหติ) ย่อมเป็น ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (ปุคฺคโล) อ. บุคคล น อทฺธคู สิยา จ ไม่พึงเป็น เป็นผู้มีปกติไปสู่ทางไกลยืดยาวด้วย น ทุกฺขานุปติโต สิยา จ ไม่พึงเป็น เป็นผู้อันทุกข์ตกไปตามแล้วด้วย อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อปฺปํ วา มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ จเอว ญาติปริวฏฺฏํ จ ปหาย อิมสฺมึ สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชฺชํ นาม ชื่อ อ. อันละ ซึ่งกองแห่งโภคะ อันน้อยหรือ หรือว่าอันมาก ด้วยนั่นเทียว ซึ่งความเป็นไปรอบแห่งญาติด้วย แล้วบวชถวาย ซึ่งอก ในพระศาสนานี้ ทุกฺขํ เป็นเหตุเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ (โหติ) ย่อมเป็น

(อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า ทุปฺปพฺพชฺชํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เอวํ ปพฺพชิเตนอปิ กุลปุตฺเตน ภิกฺขาจริยาย ชีวิตวุตฺตึ ฆฏฺเฏนฺเตน อปริมาณสีลกฺขนฺธโคปนธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติปูรณ-วเสน อภิรมิตุํ อ. อันกุลบุตร ผู้แม้บวชแล้ว อย่างนี้ ผู้สืบต่ออยู่ ซึ่งความเป็นไปแห่งชีวิต ด้วยการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ยินดียิ่งด้วยอำนาจแห่งการคุ้มครองซึ่งกองแห่งศีลอันไม่มีประมาณ และการยังการปฏิบัติซึ่งธรรมอันสมควรแก่ธรรมให้เต็ม ทุกฺขํ เป็นเหตุเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ทุรภิรมํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน ก็ ราชกิจฺจํ อ. พระราชกิจ ราชูนํ ของพระราชา ท. อิสฺสรกิจฺจํ อ. อิสรกิจ อิสฺสรานํ ของอิสรชน ท. (กุลปุตฺเตน) อันกุลบุตร อาวสนฺเตน ผู้อยู่ครองอยู่ ฆรํ ซึ่งเรือน วหิตพฺพํ พึงนำไป ปริชโน จเอว อ. ชนโดยรอบด้วยนั่นเทียว ธมฺมิกา สมณพฺราหฺมณา จ อ. สมณะและพราหมณ์ ท. ผู้ตั้งอยู่ในธรรมด้วย (กุลปุตฺเตน) อันกุลบุตร (อาวสนฺเตน) ผู้อยู่ครองอยู่ (ฆรํ) ซึ่งเรือน สงฺคหิตพฺพา พึงสงเคราะห์ เอวํ ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนี้ สนฺเตปิ แม้มีอยู่ ฆราวาโส อ. การอยู่ครองซึ่งเรือน ทุปฺปูโร เป็นอาการเต็มได้โดยยาก ฉิทฺทฆโฏ วิย จ ราวกะ อ. หม้ออันทะลุด้วย มหาสมุทฺโท วิย จ ราวกะ อ. มหาสมุทรด้วย (โหติ) ย่อมเป็น

ยสฺมา เหตุใด ตสฺมา เพราะเหตุนั้น ฆรา นาม ชื่อ อ. เรือน ท. เอเต เหล่านั่น ทุราวาสา อันเป็นที่อันบุคคลอยู่ครองโดยยาก ทุกฺขา เป็นเหตุเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ คือว่า ทุกฺขา เป็นเหตุเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ อาวสิตุํ เพื่ออันอยู่ครอง เตนเอว การเณน เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว (โหนฺติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ทุราวาสา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ ก็ เย ชนา อ. ชน ท. เหล่าใด คิหิโน ผู้เป็นคฤหัสถ์ (สมานาปิ) แม้เป็นผู้เสมอกัน ชาติโคตฺตกุลโภเคหิ ด้วยชาติและโคตรและตระกูลและโภคะ ท. (หุตฺวา) เป็น วา อีกอย่างหนึ่ง ปพฺพชิตา ผู้เป็นบรรพชิต สมานาปิ แม้เป็นผู้เสมอกัน สีลาจารพาหุสจฺจาทีหิ คุเณหิ ด้วยคุณ ท. มีศีลและอาจาระและพาหุสัจจะเป็นต้น หุตฺวา เป็น วตฺวา กล่าวแล้ว (วจนานิ) ซึ่งคำ ท. อันมีคำว่า ตฺวํ อ. ท่าน โก เป็นใคร อสิ ย่อมเป็น อหํ อ. เรา โก เป็นใคร (อมฺหิ) ย่อมเป็น อิติอาทีนิ ดังนี้เป็นต้น อธิกรณปฺปสุตา เป็นผู้ขวนขวายแล้วในอธิกรณ์ โหนฺติ ย่อมเป็น เต ชนา อ. ชน ท. เหล่านั้น อสมานา นาม ชื่อว่าเป็นผู้ไม่เสมอกัน (โหนฺติ) ย่อมเป็น สํวาโส นาม ชื่อ อ. การอยู่ร่วมกัน สทฺธึ กับ เตหิ ชเนหิ ด้วยชน ท. เหล่านั้น ทุกฺโข เป็นอาการเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ทุกฺโข สมานสํวาโส อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เย ชนา อ. ชน ท. เหล่าใด อทฺธคู

ชื่อว่าเป็นผู้มีปกติไปสู่ทางไกลยืดยาว (อตฺตโน) ปฏิปนฺนตฺตา เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้ดำเนินไปแล้ว อทฺธานํ สู่ทางไกลยืดยาว วกฺฏสงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าวัฏฏะ (โหนฺติ) ย่อมเป็น เต ชนา อ. ชน ท. เหล่านั้น ทุกฺเขน อนุปติตา ว เป็นผู้อันทุกข์ตกไปตามแล้วเทียว (โหนฺติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ทุกฺขานุปติตทฺธคู อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ทุกฺขานุปติตภาโวปิ แม้ อ. ความเป็นแห่งบุคคลผู้อันทุกข์ตกไปตามแล้ว ทุกฺโข เป็นอาการเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ (โหติ) ย่อมเป็น อทฺธคูภาโวปิ แม้ อ. ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีปกติไปสู่ทางไกลยืดยาว ทุกฺโข เป็นอาการเครื่องนำมาซึ่งทุกข์ (โหติ) ย่อมเป็น ยสฺมา เหตุใด ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (ปุคฺคโล) อ. บุคคล อทฺธคูปิ น ภเวยฺย ไม่พึงเป็น แม้เป็นผู้ชื่อว่ามีปกติไปสู่ทางไกลยืดยาว คมนตาย เพราะความเป็นคืออันไป อทฺธานํ สู่ทางไกลยืดยาว วฏฺฏสงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าวัฏฏะ วุตฺตปฺปกาเรน ทุกฺเขน อนุปติโตปิ น ภเวยฺย ไม่พึงเป็น แม้เป็นอันทุกข์ อันมีประการแห่งคำอันข้าพเจ้ากล่าวแล้ว ตกไปตามแล้ว อิติ ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ตสฺมา น จทฺธคู อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องนางจูฬสุภัททา

๒๙. ๑๑๖/๑๔ ตั้งแต่ โส อยํ มม สมเณ อหิริกาติ เป็นต้นไป.

โส เกฏฺฐี อ. เศรษฐีนั้น อาโรเจสิ บอกแล้ว ภริยาย แก่ภรรยาว่า อยํ สุณิสา อ. หญิงสะใภ้นี้ น วนฺทติ ย่อมไม่ไหว้ สมเณ ซึ่งสมณะ ท. มม ของเรา (สญฺญาย) ด้วยความหมายรู้ว่า (อิเม สมณา) อ. สมณะ ท. เหล่านี้ อหิริกา เป็นผู้ไม่ละอาย (โหนฺติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ สา เสฏฺฐิภริยา อ. ภรรยาของเศรษฐีนั้น (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า สมณา อ. สมณะ ท. อิมิสฺสา สุณิสาย ของหญิงสะใภ้นี้ กีทิสา นุ โข เป็นผู้เช่นไป หนอแล (โหนฺติ) ย่อมเป็น (อยํ สุณิสา) อ. หญิงสะใภ้นี้ ปสํสติ ย่อมสรรเสริญ เต สมเณ ซึ่งสมณะ ท. เหล่านั้น อติวิย เกินเปรียบ อิติ ดังนี้ ปกฺโกสาเปตฺวา ยังบุคคลให้ร้องเรียกมาแล้ว ตํ จูฬสุภทฺทํ ซึ่งนางจูฬสุภัททานั้น อาห กล่าวแล้วว่า

สมณา อ. สมณะ ท. ตุยฺหํ ของเธอ กีทิสา
เป็นผู้เช่นไร (โหนฺติ) ย่อมเป็น ตฺวํ อ. เธอ
ปสํสสิ ย่อมสรรเสริญ พาฬฺหํ โข อย่างมั่นแล
เน สมเณ ซึ่งสมณะ ท. เหล่านั้น (เต สมณา)
อ. สมณะ ท. เหล่านั้น กีสีลา เป็นผู้มีปกติอย่างไร

กึสมาจารา เป็นผู้มีสมาจารอย่างไร (โหนฺติ)
ย่อมเป็น ตฺวํ อ. เธอ เม ปุจฺฉิตา ผู้อันเราถามแล้ว
อกฺขาหิ จงบอก ตํ วตฺถุํ ซึ่งเรื่องนั้น เม แก่เรา
อิติ ดังนี้ ฯ

อถ ครั้งนั้น สุภทฺทา อ. นางสุภัททา ปกาเสนฺตี เมื่อจะประกาศ คุเณ ซึ่งคุณ ท. พุทฺธานํ จเอว ของพระพุทธเจ้า ท. ด้วยนั่นเทียว พุทฺธสาวกานํ จ ของสาวกของพระพุทธเจ้า ท. ด้วย อสฺสา สสฺสุยา แก่แม่ผัวนั้น สสฺสุํ ยังแม่ผัว โตเสสิ ให้ยินดีแล้ว วจเนหิ ด้วยคำ ท. อาทีหิ อันเป็นต้น เอวํ อย่างนี้ว่า

(สมณา) อ. สมณะ ท. สนฺตินฺทฺริยา เป็นผู้มี
อินทรีย์อันสงบแล้ว สนฺตมานสา เป็นผู้มีฉันทะ
อันมีในใจอันสงบแล้ว (โหนฺติ) ย่อมเป็น คตํ
อ. การไป ฐิตํ อ. การยืน เตสํ สมณานํ แห่ง
สมณะ ท. เหล่านั้น สนฺตํ เป็นธรรมชาติสงบ
แล้ว (โหติ) ย่อมเป็น (สมณา) อ. สมณะ ท.
โอกฺขิตฺตจกฺขู เป็นผู้มีจักษุอันทอดลงแล้ว
มิตภาณี เป็นผู้มีปกติกล่าวซึ่งคำอันบุคคลนับได้
แล้ว (โหนฺติ) ย่อมเป็น สมณา อ. สมณะ ท.
มม ของดิฉัน ตาทิสา เป็นผู้เช่นกับด้วยสมณะ
นั้น (โหนฺติ) ย่อมเป็น กายกมฺมํ อ. กายกรรม
เตสํ สมณานํ ของสมณะ ท. เหล่านั้น สุจิ เป็น

กรรมสะอาด (โหติ) ย่อมเป็น วาจากมฺมํ อ. วาจา กรรม (เตสํ สมณานํ) ของสมณะ ท. เหล่านั้น อนาวิลํ เป็นกรรมไม่ขุ่นมัว (โหติ) ย่อมเป็น มโนกมฺมํ อ. มโนกรรม (เตสํ สมณานํ) ของสมณะ ท. เหล่านั้น สุวิสุทฺธํ เป็นกรรมหมดจดวิเศษด้วยดี แล้ว (โหติ) ย่อมเป็น สมณา อ. สมณะ ท. มม ของดิฉัน ตาทิสา เป็นผู้เช่นกับด้วยสมณะนั้น (โหนฺติ) ย่อมเป็น (สมณา) อ. สมณะ ท. วิมลา เป็นผู้มีมลทินไปปราศแล้ว สงฺขมุตฺตาภา เป็นผู้มี รัศมีเพียงดังว่ารัศมีของสังข์และแก้วมุกดา สุทฺธา เป็นผู้หมดจดแล้ว อนฺตรพาหิรา ในภายในและภาย นอก ปุณฺณา เป็นผู้เต็มแล้ว ธมฺเมหิ ด้วยธรรม ท. สุทฺเธหิ อันหมดจดแล้ว (โหนฺติ) ย่อมเป็น สมณา อ. สมณะ ท. มม ของดิฉัน ตาทิสา เป็นผู้เช่น กับด้วยสมณะนั้น (โหนฺติ) ย่อมเป็น โลโก อ. โลก ลาเภน อุนฺนโต จ ฟูขึ้นแล้ว เพราะ ลาภด้วย อลาเภท โอนโต จ ฟุบลงแล้ว เพราะ สภาพมิใช่ลาภด้วย (สมณา) อ. สมณะ ท. เอกฏฺฐา เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมอันเดียว ลาภาลาเภน เพราะลาภและสภาพมิใช่ลาภ (โหนฺติ) ย่อมเป็น สมณา อ. สมณะ ท. มม ของดิฉัน ตาทิสา

เป็นผู้เช่นกับด้วยสมณะนั้น (โหนฺติ) ย่อมเป็น โลโก อ. โลก ยเสน อุนฺนโต จ ฟูขึ้นแล้ว เพราะยศด้วย อยเสน โอนโต จ ฟุบลงแล้ว เพราะโทษมิใช่ยศด้วย (สมณา) อ. สมณะ ท. เอกฏฺฐา เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมอันเดียว ยสายเสน เพราะยศและโทษมิใช่ยศ (โหนฺติ) ย่อมเป็น

เพราะยศและโทษมิใช่ยศ (โหนฺติ) ย่อมเป็น

สมณา อ. สมณะ ท. มม ของดิฉัน ตาทิสา เป็นผู้เช่นกับด้วยสมณะนั้น (โหนฺติ) ย่อมเป็น โลโก อ. โลก ปสํสาย อุนฺนโต จ ฟูขึ้นแล้ว เพราะความสรรเสริญด้วย นินฺทายปิ โอนโต จ ฟุบลงแล้ว แม้เพราะความนินทาด้วย (สมณา) อ. สมณะ ท. สมา เป็นผู้เสมอ นินฺทาปสํสาสุ ในเพราะการนินทาและการสรรเสริญ ท. (โหนฺติ) ย่อมเป็น สมณา อ. สมณะ ท. มม ของดิฉัน ตาทิสา เป็นผู้เช่นกับด้วยสมณะนั้น (โหนฺติ) ย่อมเป็น โลโก อ. โลก สุเขน อุนฺนโต จ ฟูขึ้นแล้ว เพราะสุขด้วย ทุกฺเขนอปิ โอนโต จ ฟุบลงแล้ว แม้เพราะทุกข์ด้วย (สมณา) อ. สมณะ ท. อกมฺปา เป็นผู้ไม่หวั่นไหว สุขทุกฺเขสุ ในเพราะสุขและทุกข์ ท. (โหนฺติ) ย่อมเป็น สมณา อ. สมณะ ท.

มม ของดิฉัน ตาทิสา เป็นผู้เช่นกับด้วย
สมณะนั้น (โหนฺติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

๓๐. ๑๑๘/๗ ตั้งแต่ ตสฺมึ ขเณ อนาถปิณฺฑิโกปิ ธมฺมกถํ เป็นต้นไป.

ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น อนาถปิณฺฑิโกปิ แม้ อ. เศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิก สุตฺวา ฟังแล้ว ธมฺมกถํ ซึ่งพระธรรมกถา นิมนฺเตสิ ทูลนิมนต์แล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา สฺวาตนาย เพื่ออันเสวยในวันพรุ่ง ฯ สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า คหปติ ดูก่อนคฤหบดี ภตฺตํ อ. ภัต สฺวาตนาย เพื่ออันฉันในวันพรุ่ง มยา อันเรา อธิวุตฺถํ อยู่ทับแล้ว อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (ปุคฺคโล) อ. บุคคล อาคโต ผู้มาแล้ว ปุเรตรํ ก่อนกว่า มยา กว่าข้าพระองค์ นตฺถิ ย่อมไม่มี (ภตฺตํ) อ. ภัต กสฺส นุ โข ของใครหนอแล โว อันพระองค์ ท. อธิวุตฺถํ อยู่ทับแล้ว อิติ ดังนี้ (อนาถปิณฺฑิเกน) อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิก วุตฺเต กราบทูลแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า คหปติ ดูก่อนคฤหบดี (อหํ) อ. เรา จูฬสุภทฺทาย นิมนฺติโต เป็นผู้อันนางจูฬสุภัททานิมนต์แล้ว (อมฺหิ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า

ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สุภทฺทา อ. นางสุภัททา วสติ ย่อมอยู่ ทูเร ในที่ไกล วีสติโยชนสตมตฺถเก ในที่สุดแห่งร้อยแห่งโยชน์ ๒๐ อิโต ฐานโต แต่ที่นี้ นนุ มิใช่หรือ อิติ ดังนี้ (อนาถปิณฺฑิเกน) อันเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิก วุตฺเต กราบทูลแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า คหปติ ดูก่อนคฤหบดี อาม เออ หิ ก็ สปฺปุริสา อ. สัตบุรุษ ท. วสนฺตาปิ แม้อยู่ ทูเร ในที่ไกล ปกาเสนฺติ ย่อมปรากฏ ฐิตา วิย เพียงดังว่ายืนอยู่แล้ว อภิมุเข ในที่มีหน้าเฉพาะ อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

สนฺโต อ. สัตบุรุษ ท. ปกาเสนฺติ ย่อมปรากฏ
ทูเร ในที่ไกล หิมวนฺโต ปพฺพโต อิว ราวกะ
อ. ภูเขาชื่อว่าหิมวันต์ (ปากเสนฺโต) ปรากฏอยู่
(ทูเร) ในที่ไกล อสนฺโต อ. อสัตบุรุษ ท. น
ทิสฺสนฺติ ย่อมไม่ปรากฏ เอตฺถ ฐาเน ในที่นี้
รตฺตึ ขิตฺตา สรา ยถา ราวกะ อ. ลูกศร ท.
อันบุคคลยิงไปแล้ว ในราตรี (อิทสฺสนฺตา)
ไม่ปรากฏอยู่ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า พุทฺธาทโย ธีรา อ. นักปราชญ์ ท. มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น สนฺโต นาม ชื่อว่าสัตบุรุษ ราคาทีนํ กิเลสานํ สนฺตตาย เพราะความที่แห่งกิเลส ท. มีราคะเป็นต้นเป็นสภาพสงบแล้ว ปน แต่ว่า สตฺตา อ. สัตว์ ท. กตาธิการา ผู้มีการกระทำอันยิ่งอันตน

กระทำแล้ว ปุพพพุทฺเธสุ ในพระพุทธเจ้าในกาลก่อน ท. อุสฺสนฺนกุสลมูลา ผู้มีมูลแห่งกุสลอันหนาขึ้นแล้ว ภาวิตภาวนา ผู้มีภาวนาอันให้เป็นแล้ว (สตฺถารา) อันพระศาสดา อธิปฺเปตา ทรงพระประสงค์เอาแล้วว่า สนฺโต อ. สัตบุรุษ ท. อิติ ดังนี้ อิธ ฐาเน ในที่นี้ (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่าา สนฺโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ฐิตาปิ ผู้แม้ยืนอยู่แล้ว ทูเร ในที่ไกล อาคจฺฉนฺตา เมื่อมา ญาณปถํ สู่คลองแห่งพระญาณ ปากฏา ชื่อว่า เป็นผู้ปรากฏแล้ว โหนฺติ ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่ง บทว่า ปกาเสนฺติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ เหมือนอย่างว่า หิมวนฺตปพฺพโต อ. ภูเขาชื่อว่าหิมวันต์ ติโยชนสหสฺสวิตฺถโต อันกว้างโดยพันแห่งโยชน์ สาม ปญฺจโยชนสตุพฺเพโธ อันสูงโดยร้อยแห่งโยชน์ห้า ปฏิมณฺฑิโต อันประดับแล้ว กูฏสหสฺเสหิ ด้วยพันแห่งยอด ท. จตุราสีติยา ๘๔ ปกาเสติ ย่อมปรากฏ ฐิตานํปิ ชนานํ แก่ชน ท. ผู้แม้ยืนอยู่แล้ว ทูเร ในที่ไกล ฐิโต วิย เพียงดังว่าตั้งอยู่แล้ว อภิมุเข ในที่มีหน้า เฉพาะ ยถา ฉันใด (สนฺโต) อ. สัตบุรุษ ท. ปกาเสนฺติ ย่อมปรากฏ เอวํ ฉันนั้น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า หิมวนฺโตว อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า พาลปุคฺคลา อ. บุคคลผู้เขลา ท. ทิฏฺฐธมฺมครุกา ผู้หนักในธรรมอันตนเห็นแล้ว วิติณฺณปรโลกา ผู้มี

โลกในเบื้องหน้าอันข้ามวิเศษแล้ว อามิสจกฺขุกา ผู้เห็นแก่อามิส ปพฺพชิตา ผู้บวชแล้ว ชีวิตตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตต อสนฺโต นาม ชื่อว่าอสัตบุรุษ เต อสนฺโต อ. อสัตบุรุษ ท. เหล่านั้น นิสินฺนาปิ ผู้แม้นั่งแล้ว เอตฺถ ฐาเน ในที่นี้ คือว่า สนฺติเก ในที่ใกล้ ชานุมณฺฑลสฺส แห่งมณฑลแห่งพระชานุ ทกฺขิณสฺส เบื้องขวา พุทฺธานํ ของพระ-พุทธเจ้า ท. น ทิสฺสนฺติ ย่อมไม่ปรากฏ คือว่า น ปญฺญายนฺติ ย่อมไม่ทราบ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อสนฺเตตฺถ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สรา วิย ราวกะ อ. ลูกศร ท. ขิตฺตา อันบุคคลยิงไปแล้ว รตฺตึ ในราตรี คือว่า อนฺธกาเร ในที่มืด จตุรงฺคสมนฺนาคเต อันมาตามพร้อมแล้วด้วยองค์ ๔ (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า รตฺตึ ขิตฺตา อิติ ดังนี้ ฯ อตฺโถ อ. อธิบายว่า (เต อสนฺโต) อ. อสัตบุรุษ ท. เหล่านั้น น ปญฺญายนฺติ ชื่อว่าย่อมไม่ปรากฏ อภาเวน เพราะความไม่มี ปุพฺพเหตุโน แห่งเหตุในกาลก่อน อุปนิสฺสยภูตสฺส อันเป็นอุปนิสัยเป็นแล้ว ตาถรูปสฺส อันมีรูปอย่างนั้น อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องเอกวิหารีเถระ

๓๑. ๑๒๐/๗ ตั้งแต่ โส กิร เถโร เอโก ว นิสีทติ เป็นต้นไป.

กิร ได้ยินว่า โส เถโร อ. พระเถระนั้น ปากโฏ เป็นผู้ปรากฏแล้ว จตุปริสนฺตเร ในระหว่างแห่งบริษัท ๔ วา เอโก ว เถโร อ. พระเถระผู้เดียวเทียว นิสีทติ ย่อมนั่ง เอโก ว เถโร อ. พระเถระ ผู้เดียวเทียว จงฺกมติ ย่อมจงกรม เอโก ว เถโร อ. พระเถระผู้เดียวเทียว ติฏฺฐติ ย่อมยืนอยู่ อิติ ดังนี้ อโหสิ ได้เป็นแล้ว ฯ อถ ครั้งนั้น ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. อาโรเจสุํ กราบทูลแล้ว นํ เถรํ ซึ่งพระเถระนั้น ตถาคตสฺส แก่พระตถาคตว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อยํ เถโร อ. พระเถระนี้ เอวรูโป นาม ชื่อว่าเป็นผู้มีรูปอย่างนี้ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา ทตฺวา ทรงประทานแล้ว สาธุการํ ซึ่งอันสาธุการว่า สาธุ อ. ดีละ สาธุ อ. ดีละ อิติ ดังนี้ (วตฺวา) ตรัสแล้วว่า ภิกฺขุนา นาม ชื่ออันภิกษุ วิวิตฺเตน พึงเป็นผู้สงัดแล้ว ภวิตพฺพํ พึงเป็นอิติ ดังนี้ กเถตฺวา ตรัสแล้ว อานิสํสํ ซึ่งอานิสงส์ วิเวเก ในความสงัด อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

(ภิกฺขุ) อ. ภิกษุ (ภเชถ) พึงคบ เอกาสนํ ซึ่งที่เป็นที่นั่งแห่งบุคคลคนเดียว เอกเสยฺยํ ซึ่งที่

เป็นที่นอนแห่งบุคคลคนเดียว เอโก เป็นผู้เดียว
อตนฺทิโต เป็นผู้ไม่เกียจคร้านแล้ว (หุตฺวา) เป็น
จรํ เที่ยวไปอยู่ เอโก เป็นผู้เดียว (หุตฺวา) เป็น
มยํ ทรมานอยู่ อตฺตานํ ซึ่งตน รมิโต พึงเป็น
ผู้ยินดีแล้ว วนนฺเต ในที่สุดแห่งป่า สิยา พึงเป็น
อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อาสนํ อ. ที่เป็นที่นั่ง (ภิกฺขุโน) แห่งภิกษุ ภิกฺขุสหสฺสมชฺเฌปิ มูลกมฺมฏฺฐานํ อวิชหิตฺวา เตนเอว มนสิกาเรน นิสินฺนสฺส ผู้ไม่ละ ซึ่งกรรมฐานอันเป็นมูล แล้วนั่งแล้ว แม้ใน ท่ามกลางแห่งพันแห่งภิกษุ ด้วยการกระทำไว้ในใจนั้นนั่นเทียว เอกาสนํ นาม ชื่อว่าที่เป็นที่นั่งแห่งบุคคลคนเดียว ฯ เสยฺยา อ. ที่เป็นที่นอน ภิกฺขุโน แห่งภิกษุ โลหปาสาทสทิเสปิ ปาสาเท จ ภิกฺขุสหสฺมชฺเฌปิ จ ปญฺญตฺเต วิจิตฺรปจฺจตฺถรณูปธาเน มหารเห สยเน สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา ทกฺขิเณน ปสฺเสน มูลกมฺมฏฺฐานมนสิกาเรน นิปนฺนสฺส ผู้เข้าไปตั้ง ไว้แล้ว ซึ่งสติ นอนแล้ว เหนือที่เป็นที่นอน อันบุคคลปูลาดแล้ว ในปราสาท แม้อันเช่นกับด้วยโลหปราสาทด้วย แม้ในท่ามกลางแห่ง พันแห่งภิกษุด้วย อันเป็นที่รองรับซึ่งผ้าเป็นเครื่องปูลาดอันวิจิตร อันควรแก่ค่ามาก โดยข้างเบื้องขวา ด้วยการกระทำไว้ในใจในกรรมฐาน อันเป็นมูล เอกเสยฺยา นาม ชื่อว่าที่เป็นที่นอนแห่งบุคคลคนเดียว ฯ (ภิกฺขุ) อ. ภิกษุ ภเชถ พึงคบ เอกาสนํ จ ซึ่งเป็นที่นั่งแห่งบุคคล คนเดียวด้วย เอกเสยฺยํ จ ซึ่งที่เป็นที่นอนแห่งบุคคลคนเดียวด้วย

เอวรูปํ อันมีรูปอย่างนี้ อิติ ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า เอกาสนํ เอกเสยฺยํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อกุสีโต ชื่อว่าเป็นผู้ไม่เกียจคร้านแล้ว ชงฺฆพลํ นิสฺสาย ชีวิตํ กปฺเปนน เพราะอันอาศัย ซึ่งกำลังแห่งแข้ง แล้วสำเร็จ ซึ่งชีวิต หุตฺวา เป็น เอโก ว ผู้เดียวเทียว จรนฺโต เที่ยวไปอยู่ สพฺพิริยาปเถสุ ในอิริยาบถทั้งปวง ท. อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อตนฺทิโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เอกโก ว เป็นผู้เดียวเทียว หุตฺวา เป็น ทเมนฺโต มรทานอยู่ อตฺตานํ ซึ่งตน รตฺติฏฺฐานาทีสุ ฐาเนสุ กมฺมฏฺฐานํ อนุยุญฺชิตฺวา มคฺคผลาธิคมนวเสน ด้วยอำนาจแห่งอันตามประกอบ ซึ่งกรรมฐาน ในที่ ท. มีที่เป็นที่พักในกลางคืนเป็นต้น แล้วถึงทับ ซึ่งมรรคและผล อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า เอโก ทมยมตฺตานํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ อรรถว่า (ภิกฺขุ) อ. ภิกษุ ทเมนฺโต เมื่อทรมาน อตฺตานํ ซึ่งตน เอวํ อย่างนี้ อภิรโต ชื่อว่าพึงเป็นผู้ยินดียิ่งแล้ว อิตฺถีปุริสสทฺทาทีหิ สทฺเทหิ วิวิตฺตวนสณฺเฑเอว ในชัฏแห่งป่าอันสงัด แล้ว จากเสียง ท. มีเสียงของหญิงและบุรุษเป็นต้นนั่นเทียว ภเวยฺย พึงเป็น หิ เพราะว่า อากิณฺณวิหารินา ภิกฺขุนา อันภิกษุผู้ปกติอยู่

อันเกลื่อนกล่นแล้ว น สกฺกา ไม่อาจ ทเมตุํ เพื่ออันทรมาน
อตฺตานํ ซึ่งตน เอวํ อย่างนี้ได้ อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่ง
บาทแห่งพระคาถาว่า วนนฺเต รมิโต สิยา อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องนางสุนทรีปริพพาชิกา

๓๒. ๑๒๓/๑๔ ตั้งแต่ ตโต ติตฺถิยา สุนฺทรี น ปสฺสามาติ เป็นต้นไป.

ตโต ลำดับนั้น ติตฺถิยา อ. เดียรถีย์ ท. กตฺวา กระทำแล้ว โกลาหลํ ซึ่งความโกลาหลว่า มยํ อ. เรา ท. น ปสฺสาม ย่อมไม่เห็น สุนฺทรึ ซึ่งนางสุนทรี อิติ ดังนี้ อาโรเจตฺวา กราบทูลแล้ว รญฺโญ แก่พระราชา (รญฺญา) วุตฺตา ผู้อันพระราชาตรัสแล้วว่า อาสงฺกา อ. ความรังเกียจ โว แห่งท่าน ท. กหํ ฐาเน ณ ที่ไหน (อตฺถิ) มีอยู่ อิติ ดังนี้ วตฺวา ทูลแล้วว่า (สุนฺทรี) อ. นางสุนทรี วสติ ย่อมอยู่ เชตวเน ในพระเชตวัน อิเม อิวเส สิ้นวัน ท. เหล่านี้ มยํ อ. อาตมภาพ ท. น ชานาม ย่อมไม่ทราบ ปวตฺตึ ซึ่งความเป็นไป อสฺสา สุนฺทริยา แห่งนางสุนทรีนั้น ตตฺร เชตวเน ในพระเชตวันนั้น อิติ ดังนี้ รญฺญา อนุญฺญาตา ผู้อันพระราชาทรงพระอนุญาตแล้วว่า เตนหิ ถ้าอย่างนั้น ตุมฺเห อ. ท่าน ท. คจฺฉถ จงไป วิจินถ จงค้นดู นํ เชตวนํ ซึ่งพระเชตวันนั้นเถิด อิติ ดังนี้ คเหตฺวา พาเอาแล้ว อุปฏฺฐาเก ซึ่งอุปัฏฐาก ท. อตฺตโน ของตน คนฺตฺวา ไปแล้ว เชตวนํ สู่พระเชตวัน ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ สุนฺทรึ ซึ่งนางสุนทรีย์ มาลากจวรนฺตเร ในระหว่างแห่งหยากเยื่อคือดอกไม้ อาโรเปตฺวา ยกขึ้นแล้ว มญฺจกํ ซึ่งเตียง ปวิสิตฺวา เข้าไปแล้ว นครํ

สู่พระนคร อาโรเจสุํ กราบทูลแล้ว รญฺโญ แก่พระราชาว่า สาวกา อ. สาวก ท. สมณสฺส ของพระสมณะ โคตมสฺส ผู้โคดม สุนฺทรึ ยังนางสุนทรี มาเรตฺวา ให้ตายแล้ว นิกฺขิปึสุ โยนไปแล้ว มาลา-กจวรนฺตเร ในระหว่างแห่งหยากเยื่อคือดอกไม้ (จินฺตเนน) ด้วยอันคิดว่า มยํ อ. เรา ท. ปฏิจฺฉาเทสฺสาม จักปกปิด ปาปกมฺมํ ซึ่งกรรมอันลามก สตฺถารา กตํ อันพระศาสดา ทรงกระทำแล้ว อิติ ดังนี้ ฯ

ราชา อ. พระราชา อาห ตรัสแล้วว่า เตนหิ ถ้าอย่างนั้น ตุมฺเห อ. ท่าน ท. คจฺฉถ จงไปเถิด อาหิณฺฑถ จงเที่ยวไป นครํ ตลอดพระนคร อิติ ดังนี้ ฯ เต ติตฺถิยา อ. เดียรถีย์ ท. เหล่านั้น วตฺวา กล่าวแล้ว (วจนานิ) ซึ่งคำ ท. อันมีคำว่า ตุมฺเห อ. ท่าน ท. ปสฺสถ จงดู กมฺมํ ซึ่งกรรม สมณานํ ของสมณะ ท. สกฺยปุตฺติยานํ ผู้เป็นเหล่ากอของพระศักยบุตรเถิด อิติอาทีนิ ดังนี้เป็นต้น นครวีถีสุ ในถนนในพระนคร ท. อคมํสุ ได้ไปแล้ว นิเวสนทฺวารํ สู่ประตูแห่งพระราชนิเวศน์ รญฺโญ ของพระราชา ปุน อีก ฯ ราชา อ. พระราชา อาโรเปตฺวา ทรงยังราชาบุรุษให้ยกขึ้นแล้ว สรีรํ ซึ่งสรีระ สุนฺทริยา ของนางสุนทรี อฏฺฏกํ สู่แคร่ อามกสุสาเน ในป่าช้าแห่งผีดิบ รกฺขาเปสิ ทรงยังบุคคลให้รักษาแล้ว ฯ

สาวตฺถีวาสิโน ชนา อ. ชน ท. ผู้มีปกติอยู่ในเมืองสาวัตถี เสสา ผู้เหลือ ฐเปตฺวา เว้น อริยสาวเก ซึ่งอริยสาวก ท. วตฺวา

กล่าวแล้ว (วจนานิ) ซึ่งคำ ท. อันมีคำว่า ตุมฺเห อ. ท่าน ท. ปสฺสถ จงดู กมฺมํ ซึ่งกรรม สมณานํ ของสมณะ ท. สกฺยปุตฺติยานํ ผู้เป็นเหล่ากอของศักยบุตรเถิด อิติอาทีนิ ดังนี้เป็นต้น เยภุยฺเยน โดยมาก อกฺโกสนฺตา วิจรนฺติ ย่อมเที่ยวไปด่าอยู่ ภิกฺขู ซึ่งภิกษุ ท. อนฺโตนคเรปิ ในภายในแห่งพระนครบ้าง พหินคเรปิ ในภายนอกแห่งพระนครบ้าง อรญฺเญสุปิ ในป่า ท. บ้าง ฯ ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. อาโรเจสุํ กราบทูลแล้ว ตํ ปวตฺตึ ซึ่งความเป็นไปนั้น ตถาคตสฺส แก่พระตถาคต ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า เตนหิ ถ้าอย่างนั้น ตุมฺเหปิ แม้ อ. เธอ ท. ปฏิโจเทถ จงโจทก์ตอบ เอวํ อย่างนี้ เต มนุสฺเส กะมนุษย์ ท. เหล่านั้น อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

อภูตวาที ปุคฺคโล อ. บุคคล ผู้มีปกติกล่าวซึ่งคำ
อันไม่มีแล้ว อุเปติ ย่อมเข้าถึง นิรยํ ซึ่งนรก
วาปิ แม้หรือว่า โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด กตฺวา
กระทำแล้ว อาห กล่าวแล้วว่า อหํ อ. เรา น
กโรมิ ย่อมไม่กระทำ อิติ ดังนี้ เต ชนา อ. ชน
ท. เหล่านั้น อุโภปิ แม้ทั้งสอง มนุชา ผู้เกิด
แต่มนู นิหีนกมฺมา ผู้มีกรรมอันทราม เปจฺจ
ละไปแล้ว ปรตฺถ โลเก ในโลกอื่น สมา เป็น
ผู้เสมอกัน ภวนฺติ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปรสฺส ปุคฺคลสฺส โทสํ อทิสฺวา ว ไม่เห็นแล้ว ซึ่งโทษ ของบุคคลอื่นเทียว กตฺวา กระทำแล้ว มุสาวาทํ ซึ่งการกล่าวเท็จ อพฺภาจิกฺขนฺโต ตู่อยู่ ปรํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลอื่น ตุจฺเฉน วจเนน ด้วยคำอันเปล่า (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า กฎูตวาที อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า วา ปน ก็หรือว่า โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด กตฺวา กระทำแล้ว ปาปกมฺมํ ซึ่งกรรมอันลามก อาห กล่าวแล้วว่า อหํ อ. เรา น กโรมิ ย่อมไม่กระทำ เอตํ ปาปกมฺ ซึ่งกรรมอันลามกนั่น อิติ ดังนี้ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า กตฺวา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า เต อุโภปิ ชนา อ. ชน ท. แม้ทั้งสองเหล่านั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว ปรโลกํ สู่โลกอื่น สมา ชื่อว่าเป็นผู้เสมอกัน คติยา โดยคติ อุปคมเนน เพราะอันเข้าถึง นิรยํ ซึ่งนรก ภวนฺติ ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทานํ) แห่งบท ท. ว่า เปจฺจ สมา ภวนฺติ อิติ ดังนี้ ฯ

เนสํ ชนานํ คติเอว อ. คติ ของชน ท. เหล่านั้นนั่นเทียว (พุทฺธญาเณน) อันพระพุทธญาณ ปริจฺฉินฺนา กำหนดแล้ว ปน แต่ว่า อายุ อ. อายุ เนสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่านั้น (พุทฺธญาเณน) อันพระพุทธญาณ น ปริจฺฉินฺนํ ไม่กำหนดแล้ว หิ เพราะว่า (ชนา) อ. ชน ท. กตฺวา กระทำแล้ว ปาปกมฺมํ ซึ่งกรรมอันลามก พหุํ มาก ปจฺจนฺติ ย่อมไหม้ นิรเย ในนรก จิรํ สิ้นกาลนาน (ชนา)

อ. ชน ท. กตฺวา กระทำแล้ว ปริตฺตํ ปาปกมฺมํ ซึ่งกรรมอันลามก อันนิดหน่อย (ปจฺจนฺติ) ย่อมไหม้ (นิรเย) ในนรก กาลํ สิ้นกาล อปฺปมตฺตกํเอว อันมีประมาณอันน้อยนั่นเทียว ปน ก็ กมฺมํ อ. กรรม ลามกํเอว อันลามกนั่นเทียว เตสํ ชนานํ ของชน ท. เหล่านั้น อุภินฺนํปิ แม้ทั้งสอง (การณํ) เป็นเหตุ (โหติ) ย่อมเป็น ยสฺมา เหตุใด เตน การเณน เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า นิหีกมฺมา มนุชา ปรตฺถ อิติ ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ

ปน ก็ สมฺพนฺโธ อ. การสัมพันธ์ ปทสฺส ซึ่งบทว่า ปรตฺถ อิติ ดังนี้ เปจฺจปเทน ด้วยบทว่าเปจฺจ ปรโต ข้างหน้า (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (กาตพฺโพ) พึงกระทำ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า เต ชนา อ. ชน ท. เหล่านั้น นิหีนกมฺมา ผู้มีกรรมอันทราม เปจฺจ ละไปแล้ว ปรตฺถ โลเก ในโลกอื่น คือว่า คนฺตฺวา ไปแล้ว อิโต โลกโต จากโลกนี้ สมา เป็นผู้เสมอกัน ปรโลเก ในโลกอื่น ภวนฺติ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องเศรษฐีบุตรชื่อเขมกะ

๓๓. ๑๒๘/๑๖ ตั้งแต่ มหาเสฏฺฐี ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ตํ เป็นต้นไป.

มหาเสฏฺฐี อ. มหาเศรษฐี สุตฺวา ฟังแล้ว ตํ ปวตฺตึ ซึ่งความเป็นไปนั้น อาทาย พาเอาแล้ว ตํ เขมกํ ซึ่งนายเขมกะนั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก สตฺถุ ของพระศาสดา อาโรเจตฺวา กราบทูลแล้ว ตํ ปวตฺตึ ซึ่งความเป็นไปนั้น อาห กราบทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตุมฺเห อ. พระองค์ ท. เทเสถ จงทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อิมสฺส เขมกสฺส แก่นายเขมกะนี้เถิด อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา กเถตฺวา ตรัสแล้ว สํเวคกถํ ซึ่งกถาอันแสดงซึ่งความสังเวช ตสฺส เขมกสฺส แก่นายเขมกะนั้น ทสฺเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง โทสํ ซึ่งโทษ ปรทารเสวนาย ในการเสพซึ่งทาระของบุคคลอื่น อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

นโร อ. นระ ปมตฺโต ผู้ประมาทแล้ว ปรทารูปเสวี
ผู้มีปกติเข้าไปเสพซึ่งทาระของบุรุษอื่น อาปชฺชติ
ย่อมถึงทั่ว ธานานิ ซึ่งฐานะ ท. จตฺตาริ ๔ อปุญฺญ-
ลาภํ คือ ซึ่งการได้ซึ่งเหตุมิใช่บุญ (ปฐมํ)

อันเป็นที่หนึ่ง นนิกามเสยฺยํ คือ ซึ่งการนอนอัน ไม่เป็นที่ใคร่ (ทุติยํ) อันเป็นที่สอง นินฺทํ คือ ซึ่งการนินทา ตติยํ อันเป็นที่สาม นิรยํ คือ ซึ่ง นรก จตุตฺถํ อันเป็นที่สี่ อปุญฺญลาโภ จ อ. การ ได้ซึ่งเหตุมิใช่บุญด้วย คตี ปาปิกา จ อ. คติอัน ลามกด้วย ภีตสฺส ปุริสสฺส ภีตาย อิตฺถิยา รตี โถกิกา จ อ. ความยินดี แห่งบุรุษผู้กลัวแล้ว ด้วย หญิงผู้กลัวแล้วอันมีประมาณหน่อยหนึ่งด้วย ราชา ทณฺฑํ ครุกํ ปเณติ จ อ. พระราชา ย่อมทรงลง ซึ่งอาชญา อันหนักด้วย ตสฺมา เพราะเหตุนั้น นโร อ. นระ น เสเว ไม่พึงเสพ ปรทารํ ซึ่ง ทาระของบุรุษอื่น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ทุกฺขการณานิ ซึ่งเหตุแห่งทุกข์ ท. (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า ฐานานิ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สมนฺนาคโต ผู้มาตามพร้อมแล้ว สติโวสฺสคฺเคน ด้วยการปล่อยลงแห่งสติ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปมตฺโต อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปาปุณาติ ย่อมถึง (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อาปชฺชติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อุปเสวนฺโต เข้าไปเสพอยู่ ทารํ ซึ่งทาระ ปรสฺส ปุริสสฺส ของบุรุษอื่น อุปฺปถจารี ชื่อว่าผู้มีปกติประพฤตินอกทาง (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปรทารูปเสวี อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อกุสลลาภํ คือ ซึ่งการได้ซึ่งอกุศล (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อปุญฺญลาภํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (อตฺตา) อ. ตน อิจฺฉติ ย่อมปรารถนา ยถา โดยประการใด (โส นโร) อ. นระนั้น อลภิตฺวา ไม่ได้แล้ว เสยฺยํ ซึ่งการนอน เอวํ โดยประการนั้น ลภติ ย่อมได้ เสยฺยํ ซึ่งการนอน กาลํ ตลอดกาล ปริตฺตกํเอว อันนิดหน่อยนั่นเทียว อนิจฺฉิตํ อันตนไม่ปรารถนาแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า นนิกามเสยฺยํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อยํ อปุญฺญลาโภ จ อ. การได้ซึ่งเหตุมิใช่บุญนี้ด้วย เตน อปุญฺเญน นิรยสงฺขาตา ปาปิกา คติ จ อ. คติอันลามกอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่านรก เพราะเหตุมิใช่บุญนั้นด้วย โหติ ย่อมมี ตสฺส นรสฺส แก่นระนั้น เอวํ อย่างนี้ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อปุญฺญลาโภ จ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า รติ อ. ความยินดี สทฺธึ กับ อตฺถิยา ด้วยหญิง ภีตาย ผู้กลัวแล้ว ตสฺส ปุริสสฺส แห่งบุรุษนั้น ภีตสฺ ผู้กลัวแล้ว ยา ใด สาปิ รติ อ. ความยินดีแม้นั้น โถกิกา เป็น

ธรรมชาติมีประมาณหน่อยหนึ่ง คือว่า ปริตฺตา เป็นธรรมชาตินิดหน่อย โหติ ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า รตี จ โถกิกา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า จ อนึ่ง ราชา อ. พระราชา ปเณติ ย่อทรงลง ทณฺฑํ ซึ่งอาชญา ครุกํ อันหนัก หตฺถจฺเฉทาทิวเสน ด้วยอำนาจแห่งทุกข์มีการตัดซึ่งมือเป็นต้น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ครุกํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (นโร) อ. นระ เสวนฺโต เสพอยู่ ปรทารํ ซึ่งทาระของบุรุษอื่น ปาปุณาติ ย่อมถึง อปุญฺญาทีนิ จานานิ ซึ่งฐานะ ท. มีเหตุมิใช่บุญเป็นต้น เอตานิ เหล่านั่น ยสฺมา เหตุใด ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (นโร) อ. นระ ปรทารํ นน เสเวยฺย ไม่พึงเสพ ซึ่งทาระของบุรุษอื่น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ตสฺมา อิติ ดังนี้ เป็นต้น ฯ

เรื่องทุพพจภิกษุ

๓๔. ๑๓๐/๑๙ ตั้งแต่ สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ อเนกปริยาเยน เป็นต้นไป.

(สตฺถา) อ. พระศาสดา วิครหิตฺวา ทรงติเตียนแล้ว ตํ ภิกฺขุํ ซึ่งภิกษุนั้น อเนกปริยาเยน โดยปริยายมิใช่หนึ่ง เทเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

กุโส อ. หญ้าคา ทุคฺคหิโต อันบุคคลจับชั่วแล้ว
อนุกนฺตติ ย่อมตามบาด หตฺถํเอว ซึ่งมือนั่นเทียว
ยถา ฉันใด สามญฺญํ อ. คุณเครื่องความเป็นแห่ง
สมณะ ทุปฺปรามฏฺฐํ อันบุคคลลูบคลำแล้วชั่ว
อุปกฑฺฒติ ย่อมคร่าเข้าไป นิรยาย เพื่อนรก
(เอวํ) ฉันนั้น ยงฺกิญฺจิ กมฺมํ สิถิลํ (โหติ) จ
อ. กรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นกรรมหย่อน ย่อม
เป็นด้วย สงฺกิลิฏฺฐํ ยํ วตํ จ อ. วัตรใด เศร้า-
หมองแล้วด้วย สงฺกสฺสรํ พฺรหฺมจริยํ (โหติ) จ
อ. พรหมจรรย์ เป็นคุณชาติอันบุคคลระลึกด้วย
ความรังเกียจ ย่อมเป็นด้วย ตํ ติวิธกมฺมํ อ. กรรม

อันมีอย่างสามนั้น มหปฺผลํ เป็นกรรมมีผลมาก
โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ เจ หากว่า (ปุคฺคโล)
อ. บุคคล กยิรา พึงกระทำ (ยํ กมฺมํ) ซึ่ง
ธรรมใด กยิราถ พึงกระทำ เอนํ กมฺมํ ซึ่งกรรม
นั้น ทฬฺหํ ให้มั่น หิ เพราะว่า ปริพฺพาโช อ.
สมณธรรมเป็นเครื่องเว้นรอบ สิถิโล อันหย่อน
อากิรเต ย่อมเกลี่ย รชํ ซึ่งธุลี ภิยฺโย ยิ่ง อิติ
ดังนี้ ฯ

ติณํ อ. หญ้า ติขิณธารํ อันมีคมกล้า ยงฺกิญฺจิ ชนิดใดชนิดหนึ่ง ตาลปณฺณํปิ แม้ อ. ใบแห่งตาล อนฺตมโส โดยที่สุด กุโส อิติ ชื่อว่าหญ้าคา ตตฺถ คาถายํ ในพระคาถานั้น ฯ

โส กุโส อ. หญ้าคานั้น เยน ปุคฺคเลน ทุคฺคหิโต อันบุคคลใดจับชั่วแล้ว อนุกนฺตติ ย่อมตามบาด คือว่า ผาเลติ ย่อมผ่า หตฺถํ ซึ่งมือ ตสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคลนั้น ยถา ฉันใด สามญฺญํปิ แม้ อ. คุณเครื่องความเป็นแห่งสมณะ สมณธมฺมสงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าสมณธรรม ทุปฺปรามฏฺฐํ ชื่อว่าอันบุคคลลูบคลำแล้วชั่ว ขณฺฑสีลาทิตาย เพราะความเป็นแห่งบุคคลมีบุคคลผู้มีศีลเป็นท่อนเป็นต้น เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า นิพฺพตฺตาเปติ ย่อมยังบุคคลให้บังเกิด นิรเย ในนรก อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า

นิรยายูปกฑฺฒติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า กมฺมํ อ. กรรม กิญฺจิ อะไร ๆ กตํ อันบุคคลกระทำแล้ว กตฺวา กระทำ สีถิลคฺคาหํ ให้เป็นการถือเอาอย่างหย่อน โอหียิตฺวา กรเณน โดยอันละลงแล้วกระทำ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สิถิลํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อติโถ) อ. อรรถว่า สงฺกิลิฏฺฐํ ชื่อว่าเศร้าหมองแล้ว จรเณน เพราะอันเที่ยวไป อโคจเรสุ ในอโคจร ท. เวสิยาทิเกสุ มีหญิงแพศยาเป็นต้น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สงฺกิลิฏฺฐํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สริตพฺพํ อันบุคคลพึงระลึก สงฺกาหิ ด้วยความสงสัย ท. คือว่า ทิสฺวา เห็นแล้ว สงฺฆํ ซึ่งสงฆ์ สนฺนิปติตํปิ แม้ผู้ประชุมกันแล้ว อุโปสถกิจฺจาทีสุ กิจฺเจสุ ในกิจ ท. มีกิจด้วยอุโบสถเป็นต้นหนา อญฺญตเรน กิจฺเจน ด้วยกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง สริตํ ระลึกแล้ว อาสงฺกาหิ ด้วยความสงสัย ท. อตฺตโน ของตน คือว่า อุสฺสงฺกิตํ รังเกียจแล้ว คือว่า ปริสงฺกิตํ ระแวงแล้ว เอวํ อย่างนี้ว่า อิเม ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านี้ ญตฺวา ทราบแล้ว จริยํ ซึ่งความประพฤติ มม ของเรา อุกฺขิปิตุกามา เป็นผู้ใคร่เพื่ออันยกขึ้น มํ ซึ่งเรา (หุตฺวา) เป็น สนฺนิปติตา ประชุมกันแล้ว อทฺธา แน่แท้ อิติ ดังนี้ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สงฺกสฺสรํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า พฺรหฺมจรยํ อ. พรหมจรรย์ สมณธมฺมสงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าสมณธรรม ตํ นั้น คือว่า เอวรูปํ

อันมีรูปอย่างนี้ มหปฺผลํ เป็นคุณชาติมีผลอันใหญ่ ตสฺส ปุคฺคลสฺส แก่บุคคลนั้น โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ มหปฺผลํ เป็นคุณชาติมีผลอันใหญ่ (ชานํ) แก่ชน ท. ภิกฺขาทายกานํปิ ผู้แม้ถวายซึ่งภิกษุ อสฺส ปุคฺคลสฺส แก่บุคคลนั้น โหติ ย่อมเป็น น หามิได้ อมหปฺ-ผลภาเวน เพราะความเป็นแห่งคุณชาติไม่มีผลอันใหญ่ ตสฺส ปุคฺคลสฺส แก่บุคคลนั้น อิติ ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า น ตํ โหติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตสฺมา เพราะเหตุนั้น (ปุคฺคโล) อ. บุคคล กเรยฺย พึงกระทำ ยํ กมฺมํ ซึ่งกรรมใด ตํ กมฺมํ กโรตุเอว จงกระทำ ซึ่งกรรมนั้นนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า กยิรา เจ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า กตฺวา กระทำแล้ว เอตํ กมฺมํ ซึ่งกรรมนั่น ถิรกตํ ให้เป็นกรมอันตนกระทำแล้วให้มั่นคง คือว่า อวฏฺฐิตสมาทาโน เป็นผู้มีการสมาทานอันตั้งลงแล้ว หุตฺวา เป็น กยิรา พึงกระทำ เอตํ กมฺมํ ซึ่งกรรมนั่น (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ทฬฺหเมนํ ปรกฺกเม อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สมณธมฺโม อ. สมณธรรม กโต อันบุคคลกระทำแล้ว สิถิลคฺคาเหน ด้วยการถือเอาอย่างหย่อน ชณฺฑาทิ-ภาวปฺปตฺโต อันถึงแล้วซึ่งภาวะมีความเป็นท่อนเป็นต้น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปริพฺพาโช อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สมณธมฺโม อ. สมณธรรม เอวรูโป อัน มีรูปอย่างนี้ น สกฺโกติ ย่อมไม่อาจ อปเนตุํ เพื่ออันนำไปปราศ ราครชาทึ รชํ ซึ่งธลีมีธุลีคือราคะเป็นต้น วิชฺชมานํ อันมีอยู่ อพฺภนฺตเร ในภายใน อถโข ทีแท้ อากิรติ ย่อมเกลี่ย ราครชาทึ รชํ ซึ่งธุลีมีธุลีคือราคะเป็นต้น อาปรํปิ แม้อื่นอีก อุปริ ในเบื้องบน ตสฺส ปุคฺคลสฺส ของบุคคลนั้น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ภิยฺโย อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องอาคันตุกภิกษุ

๓๕. ๑๓๔/๑๐ ตั้งแต่ สตฺถา เตหิ สทฺธึ กตปฺปฏิสนฺถาโร เป็นต้นไป.

(สตฺถา) อ. พระศาสดา กตปฏิสนฺถาโร ผู้มีปฏิสันถารอันทรงกระทำแล้ว สทฺธึ กับ เตหิ ภิกฺขูหิ ด้วยภิกษุ ท. เหล่านั้น ปุจฺฉิตฺวา ตรัสถามแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตุมฺเห อ. เธอ ท. วสิตฺถ อยู่แล้ว สุขํ เป็นสุข กึ หรือ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มยํ อ. ข้าพระองค์ ท. วสิมฺหา อยู่แล้ว สุขํ เป็นสุข ปฐมมาสํเอว ตลอดเดือนที่หนึ่งนั่นเทียว มชฺฌิมมาเส ในเดือนอันมีในท่ามกลาง โจรา อ. โจร ท. ปหรึสุ ปล้นแล้ว คามํ ซึ่งชาวบ้าน มนุสฺสา อ. มนุษย์ ท. อภิสงฺขโรนฺตา ซ่อมแซมอยู่ นครํ ซึ่งพระนคร น ลภึสุ ไม่ได้แล้ว โอกาสํ ซึ่งโอกาส อุปฏฺฐาตุํ เพื่ออันบำรุง สกฺกจฺจํ โดยเคารพ ปฏฺฐาย จำเดิม ตโต กาลโต แต่กาลนั้น ตสฺมา เพราะเหตุนั้น มยํ อ. ข้าพระองค์ ท. วสิมฺหา อยู่แล้ว วสฺสํ ตลอดพรรษา อผาสุกํ อันไม่ผาสุก อิติ ดังนี้ (เตหิ ภิกฺขูหิ) อันภิกษุ ท. เหล่านั้น วุตฺเต กราบทูลแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. อลํ อ. พอละ ตุมฺเห อ. เธอ ท. มา จินฺตยิตฺถ อย่าคิดแล้ว ผาสุวิหาโร นาม ชื่อ อ. การอยู่

อย่างสำราญ ทุลฺลโภ เป็นอาการอันบุคคลได้โดยยาก นิจฺจกาลํ ตลอดกาลเป็นนิจ (โหติ) ย่อมเป็น มนุสฺสา อ. มนุษย์ ท. เต เหล่านั้น โคปยึสุ คุ้มครองแล้ว นครํ ซึ่งนคร ยถา ฉันใด ภิกฺขุนา นาม อตฺตภาวํเอว โคปยิตุํ อ. อันชื่ออันภิกษุคุ้มครอง ซึ่งภัตภาพนั่นเทียว เอวํ ฉันนั้น วฏฺฏติ ย่อมควร อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

นครํ อ. นคร ปจฺจนิตํ ชื่อว่าปจจันตะ (มนุสฺเสหิ) อันมนุษย์ ท. คุตฺตํ คุ้มครองแล้ว (กตฺวา) กระทำ สนฺตรพาหิรํ ให้เป็นไปในภายในและภายนอก ยถา ฉันใด ตุมฺเห อ. ท่าน ท. โคเปถ จงคุ้มครอง อตฺตานํ ซึ่งตน เอวํ ฉันนั้น ขโณ อ. ขณะ มา อุปจฺจคา อย่าเข้าล่วงแล้ว โว ซึ่งท่าน ท. หิ เพราะว่า ขณาตีตา ชนา อ. ชน ท. ผู้ล่วงไปแล้วซึ่งขณะ สมปฺปิตา เป็นผู้เพรียบพร้อมแล้ว นิรยมฺหิ ในนรก (หุตฺวา) เป็น โสจนฺติ ย่อมเศร้าโศก อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. ตํ ปจฺจนฺตนครํ อ. นครชื่อว่าปัจจันตะนั้น เตหิ มนุสฺเสหิ อันมนุษย์ ท. เหล่านั้น กโรนฺเตหิ ผู้กระทำอยู่ ถิรานิ ซึ่งที่มั่น ท. ทฺวารปาการาทีนิ มีประตู

และกำแพงเป็นต้น (คุตฺตํ) ชื่อว่าคุ้มครองแล้ว คือว่า (กตํ) ชื่อว่ากระทำแล้ว สอนฺตรํ ให้เป็นไปในภายใน (ตํ ปจฺจนฺตนครํ) อ. นครชื่อว่าปัจจันตะนั้น (เตหิ มนุสฺเสหิ) อันมนุษย์ ท. เหล่านั้น กโรนฺเตหิ ผู้กระทำอยู่ ถิรานิ ซึ่งที่มั่น ท. อฏฺฏาลกปริขาทีนํ มีป้อมและคูเป็นต้น (คุตฺตํ) ชื่อว่าคุ้มครองแล้ว คือว่า (กตํ) ชื่อว่ากระทำแล้ว สพาหิรํ ให้เป็นไปในภายนอก อิติ เพราะเหตุนั้น (ตํ ปจฺจนฺตนครํ) อ. นครชื่อว่าปัจจันตะนั้น (เตหิ มนุสฺเสหิ) อันมนุษย์ ท. เหล่านั้น คุตฺตํ ชื่อว่าคุ้มครองแล้ว คือว่า กตํ ชื่อว่ากระทำแล้ว สนฺตรพาหิรํ ให้เป็นไปในภายในและภายนอก ยถา ฉันใด หิ ก็ ตุมฺเห อ. ท่าน ท. สตึ ยังสติ อุปฏฺฐาเปตฺวา จงให้เข้าไปตั้งไว้แล้ว ปิทหิตฺวา จงปิดแล้ว ทฺวารานิ ซึ่งทวาร ท. ฉ ๖ อชฺฌตฺติกานิ อันเป็นไปในภายใน อวิสฺสชฺเชตฺวา จงไม่ปล่อยแล้ว สตึ ซึ่งสติ ทฺวรรกฺขิก อันเป็นเครื่องรักษาซึ่งทวาร อายตนานิ อ. อายตนะ ท. ฉ ๖ พาหิรานิ อันเป็นไปในภายนอก คยฺหมานานิ อันบุคคลยึดถืออยู่ สํวตฺตนฺติ ย่อมเป็นไปพร้อม อุปฆาตาย เพื่ออันเข้าไปฆ่า อชฺฌตฺติกานํ อายตนานํ ซึ่งอายตนะ ท. อันเป็นไปในภายใน ยถา โดยประการใด กตฺวา จงกระทำแล้ว ตานิ ฉ อชฺฌตฺติกายตนานิ ซึ่งอายตนะอันเป็นไปในภายใน ท. ๖ เหล่านั้น ถิรานิ ให้มั่น อคฺคหเณน ด้วยการไม่ถือเอา ตถา โดยประการนั้น อปฺปหาย ไม่ละแล้ว สตึ ซึ่งสติ ทฺวารรกฺขิกํ อันเป็นเครื่องรักษาซึ่งทวาร อปฺป-

เวสาย เพื่ออันไม่เข้าไป เตสํ พาหิรายตนานํ แห่งอายตนะอันเป็นไปในภายนอก ท. เหล่านั้น วิจรนฺตา ประพฤติอยู่ โคเปถ ชื่อว่าจงคุ้มครอง อตฺตานํ ซึ่งตน เอวํ ฉันนั้น อติ ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า สนฺตรพาหิรํ อติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ ก็ โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด น โคเปติ ย่อมไม่คุ้มครอง อตฺตานํ ซึ่งตน เอวํ อย่างนี้ ขโณ อ. ขณะ อยํ นี้ สพฺโพปิ แม้ทั้งปวง อิติ คือ พุทฺธุปฺปาทกฺขโณ อ. ขณะคือความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า อยํ นี้ อุปฺปตฺติกฺขโณ อ. ชณะแห่งการเกิดขึ้น มชฺฌิมปเทเส ในประเทศอันมีในท่ามกลาง สมฺมาทิฏฺฐิยา (อตฺตนา) ปฏิลทฺธกฺขโณ อ. ขณะแห่งความเห็นโดยชอบอันตนได้เฉพาะแล้ว อเวกลฺลกฺขโณ อ. ขณะคือความไม่ขาดแคลน อายตนานํ แห่งอายตนะ ท. ฉนฺนํ ๖ อติกฺกมติ ย่อมก้าวล่วง ตํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลนั้น โส ขโณ อ. ขณะนั้น มา อติกฺกมตุ จงอย่าก้าวล่วง ตุมฺเห ซึ่งท่าน ท. (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า ขโณ โว มา อุปจฺจคา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ เพราะว่า เย ชนา อ. ชน ท. เหล่าใด อตีตา เป็นไปล่วงแล้ว ตํ ขณํ ซึ่งขณะนั้น จ อนึ่ง โส ขโณ อ. ขณะนั้น อตีโต เป็นไปล่วงแล้ว เต ปุคฺคเล ซึ่งบุคคล ท. เหล่านั้น เต ปุคฺคลา อ. บุคคล ท. เหล่านั้น สมปฺปิตา เป็นผู้เพรียบ-

พร้อมแล้ว นิรยมฺหิ ในนรก หุตฺวา เป็นแล้ว คือว่า นิพฺพตฺติตฺวา บังเกิดแล้ว ตตฺถ นิรเย ในนรกนั้น โสจนฺติ เศร้าโศกอยู่ อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ขณาตีตา อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

เรื่องนิครนถ์

๓๖. ๑๓๖/๔ ตั้งแต่ เอกสฺมึ หิ ทิวเส ภิกฺขู นิคฺคณฺเจ เป็นต้นไป.

หิ ความพิสดารว่า เอกสฺมึ ทิวเส ในวันหนึ่ง ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. ทิสฺวา เห็นแล้ว นิคฺคณฺเจ ซึ่งนิครนถ์ ท. กถํ ยังถ้อยคำว่า อาวุโส แน่ะผู้มีอายุ นิคฺครฺฐา อ. นิครนถ์ ท. อิเม เหล่านี้ วรตรา เป็นผู้ประเสริฐกว่า อเจลเกหิ กว่าชีเปลือย ท. อปฺปฏิจฺฉนฺเนหิ ผู้ไม่ปกปิดแล้ว สพฺพโส โดยประการทั้งปวง (โหนฺติ) ย่อมเป็น เย นิคฺคณฺฐา อ. นิครนถ์ ท. เหล่าใด ปฏิจฺฉเทนฺติ ย่อมปกปิด ปุริมปสฺสํปิ แม้ซึ่งข้างอันมีในเบื้องหน้า เอกํ ข้างหนึ่ง ตาว ก่อน เอเต นิคฺคณฺฐา อ. นิครนถ์ ท. เหล่านั่น สหิริกา มญฺเญ เห็นจะเป็นผู้เป็นไปกับด้วยความละอาย (โหนฺติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ สมุฏฺฐาเปสุํ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ฯ

นิคฺคณฺฐา อ. นิครนถ์ ท. สุตฺวา ฟังแล้ว ตํ วจนํ ซึ่งคำนั้น วตฺวา กล่าวแล้วว่า มยํ อ. เรา ท. น ปฏิจฺฉาเทม ย่อมไม่ปกปิด เอเตน การเณน เพราะเหตุนั่น มยํ อ. เรา ท. ปฏิจฺฉาเทม ย่อมปกปิด อิมินา การเณน เพราะเหตุนี้ อิติ คือ ปน ก็ ปํสุรชาทโย รชา อ. ธุลี ท. มีธุลีจากฝุ่นเป็นต้น ชีวิตินฺทฺริยปฺปฏิพทฺธา เป็นของ

เนื่องเฉพาะแล้วด้วยอินทรีย์คือชีวิต ปุคฺคลาเอว คือ อ. บุคคล ท. นั่นเทียว (โหนฺติ) ย่อมเป็น เอวํ ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนี้ (สนฺเต) มีอยู่ ปํสุรชาทโย รชา อ. ธุลี ท. มีธุลีจากฝุ่นเป็นต้น เอเต เหล่านั่น มา ปตึสุ อย่าตกแล้ว ภิกฺขาภาชเนสุ ในภาชนะแห่งภิกษุ ท. ใน ของเรา ท. อิติ ดังนี้ กรึสุ กระทำแล้ว กถํ ซึ่งถ้อยคำ พหุํ มาก สทฺธึ กับ เตหิ ภิกฺขูหิ ด้วยภิกษุ ท. เหล่านั้น วาทปฺปฏิวาทวเสนด้วยอำนาจแห่งการกล่าวและการกล่าวตอบ ฯ ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปเฝ้าแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา อาโรเจสุํ กราบทูลแล้ว ตํ ปวตฺตึ ซึ่งความเป็นไปนั้น (อตฺตโน) นิสินฺนกาเล ในกาลแห่งตนนั่งแล้ว ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. (สตฺตา) อ. สัตว์ ท. อลชฺชิตพฺเพ วตฺถุมฺหิ ลชฺชิตฺวา ลชฺชิตพฺเพ วตฺถุมฺหิ อลชฺชมานา นาม ชื่อว่าผู้ละอายแล้ว ในเพราะเรื่องอันบุคคลไม่พึงละอาย ไม่ละอายอยู่ ในเพราะเรื่องอันบุคคลพึงละอาย ทุคฺคติปรายนา ว เป็นผู้มีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าเทียว โหนฺติ ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ เทเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถาซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

สตฺตา อ. สัตว์ ท. ลชฺชนฺติ ย่อมละอาย อลชฺชิตาเย วติถุมฺหิ ในเพราะวัตถุอันบุคลไม่พึงละอาย น ลชฺชเร ย่อมไม่ละอาย ลชฺชิตาเย วตฺถุมฺหิ ในเพราะ

วัตถุอันบุคคลพึงละอาย มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา เป็น ผู้สมาทานซึ่งความเห็นผิด (หุตฺวา) เป็น คจฺฉนฺติ ย่อมไป ทุคฺคตึ สู่ทุคติ สตฺตา อ. สัตว์ ท. อภเย ภยทสฺสิโย จ ผู้มีปกติเห็นซึ่งวัตถุ อันบุคคลพึง กลัว ในเพราะวัตถุอันบุคคลไม่พึงกลัวด้วย ภเย อภยทสฺสิโน จ ผู้มีปกติเห็นซึ่งวัตถุอันบุคคลไม่พึง กลัว ในเพราะวัตถุอันบุคคลพึงกลัวด้วย มิจฺฉา-ทิฏฺฐิสมาทานา เป็นผู้สมาทานซึ่งความเห็นผิด (หุตฺวา) เป็น คจฺฉนฺติ ย่อมไป ทุคฺคตึ สู่ทุคติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ภิกฺขาภาชเนน เพราะภาชนะแห่งภิกษา อลชฺชิตพฺเพน อันบุคคลไม่พึงละอาย (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า อลชฺชิตาเย อิติ ดังนี้ ฯ

หิ จริงอยู่ ภิกฺขาภาชนํ อ. ภาชนะแห่งภิกษา อลชฺชิตพฺพํ นาม ชื่อว่าเป็นวัตถุอันบุคคลไม่พึงละอาย (โหติ) ย่อมเป็น ฯ ปน ก็ เต สตฺตา อ. สัตว์ ท. เหล่านั้น ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปกปิดแล้ว ตํ ภิกฺขา-ภาชนํ ซึ่งภาชนะแห่งภิกษานั้น วิจรนฺตา เที่ยวไปอยู่ ลชฺชนฺติ นาม ชื่อว่าย่อมละอาย เตน อลชฺชิตพฺพภิกฺขาภาชเนน เพราะภาชนะแห่ง ภิกษุอันบุคคลไม่พึงละอายนั้น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิริโกปีนงฺเคน เพราะองค์เป็นเครื่อง

ยังความละอายให้กำเริบ อปฺปฏิจฺฉนฺเนน อันบุคคลไม่ปกปิดแล้ว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ลชฺชิตาเย อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า หิ จริงอยู่ หิริโกปีนงฺคํ อ. องค์เป็นเครื่องยังความละอายให้กำเริบ ลชฺชิตพฺพํ นาม ชื่อว่าเป็นวัตถุอันบุคคลพึงละอาย (โหติ) ย่อมเป็น ฯ ปน ก็ เต สตฺตา อ. สัตว์ ท. เหล่านั้น อปฺปฏิจฺฉาเทตฺวา ไม่ปกปิดแล้ว ตํ หิริโกปีนงฺคํ ซึ่งองค์เป็นเครื่องยังความละอายให้กำเริบนั้น วิจรนฺตา เที่ยวไปอยู่ น ลชฺชนฺติ นาม ชื่อวาย่อมไม่ละอาย ลชฺชิตาเยในเพราะวัตถุอันบุคคลพึงละอาย ฯ เตน การเรน เพราะเหตุนั้น เตสํ สตฺตานํ เมื่อสัตว์ ท. เหล่านั้น ลชฺชตํ ละอายอยู่ อลชฺชิตพฺเพน เพราะวัตถุอันบุคคลไม่พึงละอาย อลชฺชตํ ไม่ละอายอยู่ ลชฺชิตพฺเพน เพราะวัตถุอันบุคคลพึงละอาย มิจฺฉาทิฏฺจิ อ. ความเห็นผิด ตุจฺฉคฺคหณภาวเน จ เพราะความเป็นคืออันถือเอาอันเปล่าด้วย อญฺญถาคหณภาเวน จ เพราะความเป็นคืออันถือเอาโดยประการอื่นด้วย โหติ ย่อมมี สตฺตา อ. สัตว์ ท. เต เหล่านั้น สมาทยิตฺวา สมาทานแล้ว ตํ มิจฺฉาทิฏฺฐึ ซึ่งความเห็นผิดนั้น วิจรนฺตา เที่ยวไปอยู่ มิจฺฉาทิฏฺจิสมาทานา ชื่อว่าเป็นผู้สมาทานซึ่งความเห็นผิด (หุตฺวา) เป็น คจฺฉนฺติ ย่อมไป ทุคฺคตึ สู่ทุคติ นิรยาทิเภทํ อันต่างอบายมีนรกเป็นต้น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ภิกฺขาภาชนํ อ. ภาชนะแห่งภิกษา อภยํ นาม ชื่อว่าเป็นวัตถุอันบุคคลไม่พึงกลัว อนุปฺปชฺชนโต เพราะอันไม่

เกิดขึ้น ราคโทสโมหมานทิฏฺฐิกิเลสทุจฺจริตภยานํ แห่งกิเลสคือราคะและโทสะและโมหะและมานะและทิฏฐิและภัยคือทุจริต ท. นิสฺสาย เพราะอาศัย ภิกฺขาภาชนํ ซึ่งภาชนะแห่งภิกษา (โหติ) ย่อมเป็น ปน ก็ (สตฺตา) อ. สัตว์ ท. ปฏิจฺฉาเทนฺตา ปกปิดอยู่ ตํ ภิกฺขาภาชนํ ซึ่งภาชนะแห่งภิกษานั่น ภเยน เพราะความกลัว อภเย ภยทสฺสิโนนาม ชื่อว่าผู้มีปกติเห็นซึ่งวัตถุอันบุคคลพึงกลัว ในวัตถุอันบุคลไม่พึงกลัว ฯ ปน ก็ หิริโกปีนงฺคํ อ. องค์อันเป็นเหตุยังความละอายให้กำเริบ ตํ นั้น ภยํ นาม ชื่อว่าเป็นวัตถุอันบุคคลพึงกลัว อุปฺปชฺชนฺโต เพราะอันเกิดขึ้น ราคาทีนํ กิเลสานํ แห่งกิเลส ท. มีราคะเป็นต้น นิสฺสาย เพราะอาศัย หิริโกปีนงฺคํ ซึ่งองค์อันเป็นเหตุยังความละอายให้กำเริบ (โหติ) ย่อมเป็น ฯ ตสฺส หิริโกปีนงฺคสฺส อปฺปฏิจฺฉาทเนน ภเย อภยทสฺสิโน จ ชื่อว่าผู้มีปกติเห็นซึ่งวัตถุอันบุคคลไม่พึงกลัว ในเพราะวัตถุอันบุคคลพึงกลัว เพราะอันไม่ปกปิด ซึ่งองค์อันเป็นเหตุยังความละอายให้กำเริบนั้นด้วย ฯ สตฺตา อ. สัตว์ ท. มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา ชื่อว่าผู้สมาทานซึ่งความเห็นผิด ตสฺส ตุจฺฉคฺคหณสฺส จ อญฺญถาคหณสฺส จ (อตฺตนา) สมาทินฺนตฺตา เพราะความที่แห่งการยึดถืออันเปล่านั้นด้วย แห่งการยึดถือ โดยประการอื่นด้วย เป็นของอันตนสมาทานแล้ว คจฺฉนฺติ ย่อมไป ทุคฺคตึ สู่ทุคติ อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อภเย อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

เรื่องสาวกเดียรถีย์

๓๗. ๑๓๗/๑๑ ตั้งแต่ อถ นํ สตฺถา ตฺวเมว ปานียํ เป็นต้นไป.

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา อาห ตรัสแล้วว่า ตฺวํเอว อ. เจ้านั่นเทียว ปิวิตฺวา ดื่มแล้ว ปานียํ ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม คนฺตฺวา ไปแล้ว เปเสหิ จงส่งไป อิตเรปิ ทารเก ซึ่งเด็ก ท. แม้เหล่านอกนี้ อิธเอว ฐาเน ในที่นี้นั่นเทียว ปิวนตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อันดื่ม ปานียํ ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม อิติ ดังนี้ นํ อุปาสากทารกํ กะเด็กของอุบาสกนั้น ฯ โส ทารโก อ. เด็กนั้น อกาสิ ได้กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น ฯ เต ทารกา อ. เด็ก ท. เหล่านั้น อาคนฺตฺวา มาแล้ว ปิวึสุ ดื่มแล้ว ปานียํ ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา ปกฺโกสาเปตฺวา ทรงยังบุคคลให้ร้องเรียกมาแล้ว เต ทารเก ซึ่งเด็ก ท. เหล่านั้น กเถตฺวา ตรัสแล้ว ธมฺมกถํ ซึ่งพระธรรมกถา สปฺปายํ อันเป็นที่สบาย เตสํ ทารกานํ แก่เด็ก ท. เหล่านั้น กตฺวา ทรงกระทำแล้ว เต ทารเก ซึ่งเด็ก ท. เหล่านั้น อจลสทฺเธ ให้เป็นผู้มีศรัทธาอันไม่หวั่นไหว ปติฏฺฐาเปสิ ทรงยังเด็กให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว สรเณสุ จ ในสรณะ ท. ด้วย สีเลสุ จ ในศีล ท. ด้วย ฯ เต ทารกา อ. เด็ก ท. เหล่านั้น คนฺตฺวา

ไปแล้ว เคหานิ สู่เรือน ท. สกานิ อันเป็นของตน อาโรเจสุํ บอก แล้ว ตํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนั้น มาตาปิตูนํ แก่มารดาและบิดา ท. ฯ

อถ ครั้งนั้น มาตาปิตโร อ. มารดาและบิดา ท. เนสํ ทารกานํ ของเด็ก ท. เหล่านั้น โทมนสฺสปฺปตฺตา ผู้ถึงแล้วซึ่งความโทมนัส ปริเทวึสุ ร่ำไรแล้วว่า ปุตฺตกา อ. บุตรน้อย ท. โน ของเรา ท. วิปนฺนทฏฺจิกา เป็นผู้มีทิฏฐิวิบัติแล้ว ชาตา เกิดแล้ว อิติ ดังนี้ ฯ อถ ครั้งนั้น มนุสฺสา อ. มนุษย์ ท. ปฏิวิสฺสกา ผู้คุ้นเคย เฉกา ผู้เฉียบแหลม อาคนฺตฺวา มาแล้ว กถยึสุ กล่าวแล้ว ธมฺมํ ซึ่งธรรม โทมนสฺสวูปสมตฺถาย เพื่อประโยชน์แก่อันยังความโทมนัสให้เข้าไปสงบวิเศษ เนสํ ชนานํ แก่ชน ท. เหล่านั้น ฯ เต ชนา อ. ชน ท. เหล่านั้น สุตฺวา ฟังแล้ว กถํ ซึ่งถ้อยคำ เตสํ มนุสฺสานํ ของมนุษย์ ท. เหล่านั้น (วตฺวา) กล่าวแล้วว่า มยํ อ. เรา ท. นิยฺยาเทสฺสาม จักมอบถวาย อิเม ทารเก ซึ่งเด็ก ท. เหล่านี้ สมณสฺส แก่พระสมณะ โคตมสฺสเอว ผู้โคดมนั่นเทียว อิติ ดังนี้ นยึสุ นำไปแล้ว วิหารํ สู่วิหาร สทฺธึ พร้อม ญาติคเณน ด้วยหมู่แห่งญาติ มหนฺเตน อันใหญ่ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา โอโลเกตฺวาทรงแลดูแล้ว อาสยํ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องอาศัย เตสํ ชนานํ แห่งชน ท. เหล่านั้น เทเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

สตฺตา อ. สัตว์ ท. วชฺชมติโน ผู้มีปกติรู้ว่ามีโทษ อวชฺเช ในธรรมไม่มีโทษ อวชฺชทสฺสิโน ผู้มีปกติเห็นว่าไม่มีโทษ วชฺเช ในธรรมมีโทษ มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา ผู้สมาทานซึ่งความเห็นผิด คจฺฉนฺติ ย่อมไป ทุคฺคตึ สู่ทุคติ สตฺตา อ. สัตว์ ท. วชฺชํ วชฺชโต ญตฺวา จ ทราบแล้ว ซึ่งธรรมมีโทษ โดยความเป็นธรรมมีโทษด้วย อวชฺชํ อวชฺชโต ญตฺวา จ ทราบแล้ว ซึ่งธรรมไม่มีโทษ โดยความเป็นธรรมไม่มีโทษด้วย สมฺมาทฺฏฺฐิสมาทานา ผู้สมาทานซึ่งความเห็นโดยชอบ คจฺฉนฺติ ย่อมไป สุคฺคตึ สู่สุคติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ทสวตฺถุกาย สมฺมาทิฏฺฐิยา จ ในความเห็นโดยชอบ อันมีวัตถุ ๑๐ ด้วย ตสฺสา สมฺมาทิฏฺฐิยา อุปนิสฺสยภูเต ธมฺเม จ ในธรรม อันเป็นอุปนิสัย แห่งความเห็นโดยชอบนั้น เป็นแล้วด้วย (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า อวชฺเช อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อุปฺปนฺนมติโน ผู้มีความรู้อันเกิดขึ้นแล้วว่า อิทํ วตฺถุ อ. วัตถุนี้ วชฺชํ เป็นของมีโทษ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ปน แต่ว่า (เต สตฺตา) อ. สัตว์ ท. เหล่านั้น อวชฺชทสฺสิโน ผู้มีปกติเห็นว่าไม่มีโทษ วชฺเช ในธรรมมีโทษ ทสวตฺถุก-

มิจฺฉาทิฏฺฐิสงฺขาเต จ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความเห็นผิดอันมีวัตถุ ๑๐ ด้วย ตสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิยา อุปนิสฺสยธมฺมสงฺขาเต จ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าธรรมอันเป็นอุปนิสัย แห่งความเห็นผิดนั้นด้วย (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า วชฺชทสฺสิโน อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า สตฺตา อ. สัตว์ ท. มิจฺฉาทิฏฺฐิสมาทานา ชื่อว่าผู้สมาทานซึ่งความเห็นผิด เอติสฺสา อวชฺชํ วชฺชโต (ญตฺวา) จ วชฺชํ อวชฺชโต ญตฺวา จ คหณสงฺขาตาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา (อตฺตนา) สมาทินฺนตฺตา เพราะความที่แห่งความเห็นผิดอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่า การรู้ ซึ่งธรรมไม่มีโทษ โดยความเป็นธรรมมีโทษด้วย แล้วรู้ ซึ่งธรรมมีโทษ โดยความเป็นธรรมไม่มีโทษด้วย แล้วยึดถือนั่น เป็นธรรมชาติอันตนสมาทานแล้ว คจฺฉนฺติ ย่อมไป ทุคฺคตึ สู่ทุคติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. เนื้อความ ทุติยคาถาย แห่งพระคาถาที่สอง ปณฺฑิเตน อันบัณฑิต เวทิตพฺโพ พึงทราบ วุตฺตวิปริยาเยน โดยปริยายอันผิดตรงกันแล้วจากคำอันข้าพเจ้ากล่าวแล้ว ฯ

เรื่องของพระองค์

๓๘. ๑๔๑/๔ ตั้งแต่ อหํ อานนฺท สงฺคามํ โอติณฺณหตฺถิสทิโส เป็นต้นไป.

(สตฺถา) อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า อานนฺท ดูก่อนอานนท์ อหํ อ. เรา โอติณฺณหตฺถิสทิโส เป็นผู้เช่นกับด้วยช้างตัวข้ามลงแล้ว สงฺคามํ สู่สงคราม (อมฺหิ) ย่อมเป็น หิ ก็ สหิตุํ อ. อันอดทน สเร ซึ่งลูกศร ท. อาคเต อันมาแล้ว ทิสาหิ จากทิศ ท. จตูหิ ๔ ภาโร เป็นภาระ โอติณฺณหตฺถิโน ของช้างตัวข้ามลงแล้ว สงฺคามํ สู่สงคราม (โหติ) ย่อมเป็น (ยถา) ฉันใด สหนํ นาม ชื่อ อ. ความอดทน พหูหิปิ ทุสฺสีเลหิ ชเนหิ กถิตกถานํ ซึ่งถ้อยคำอันชน ท. ผู้มีศีลชั่ว แม้มาก กล่าวแล้ว ท. ภาโร เป็นภาระ มยฺหํ ชองเรา (โหติ) ย่อมเป็น ตถาเอว ฉันนั้นนั่นเทียว อิติ ดังนี้ อารพฺภ ทรงพระปรารภ อตฺตานํ ซึ่งพระองค์ เสเทนฺโต เมื่อจะทรงแสดง ธมฺมํ ซึ่งธรรม อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. นาควคฺเค ในนาควรรค อิมา เหล่านี้ว่า

อหํ อ. เรา ติติกฺขิสฺสํ จักอดกลั้น อติวากฺยํ ซึ่ง
คำอันบุคคลพึงกล่าวล่วงเกิน นาโค อิว ราวกะ
อ. ช้างตัวประเสริฐ (ติติกฺขนฺโต) อดกลั้นอยู่

สรํ ซึ่งลูกศร ปติตํ อันตกแล้ว จาปาโต จากแล่ง
สงฺคาเม ในสงคราม หิ เพราะว่า พหุชฺชโน
อ. ชนมาก ทุสฺสีโล เป็นผู้มีศีลชั่ว (โหติ) ย่อม
เป็น ชนา อ. ชน ท. นยนฺติ ย่อมนำไป ทนฺตํ
วาหนํ ซึ่งพาหนะอันบุคคลฝึกแล้ว สมิตึ สู่ที่เป็น
ที่ประชุม ราชา อ. พระราชา อภิรูหติ ย่อมเสด็จ
ขึ้นเฉพาะ ทนฺตํ วาหนํ สู่พาหนะอันบุคคลฝึก
แล้ว โย ปุคฺคโล อ.บุคคลใด ติติกฺขติ ย่อม
อดกลั้น อติวากฺยํ ซึ่งคำอันบุคคลพึงกล่าวล่วง
เกินได้ (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น ทนฺโต
ผู้ฝึกแล้ว เสฏฺโฐ เป็นผู้ประเสริฐที่สุด มนุสฺเสสุ
ในมนุษย์ ท. (โหติ) ย่อมเป็น อสฺสตวา จ
อ. ม้าอัสดร ท. ด้วย อาชานียา สินฺธวา
จ อ. ม้าสินธพ ท. ตัวอาชาไนย ด้วย
กุญฺชรา มหานาคา จ อ. ช้างตัวประเสริฐเชือก
ใหญ่ ท. ชื่อว่ากุญชรด้วย ทนฺตา ตัวอันบุคคล
ฝึกแล้ว วรํ เป็นสัตว์ประเสริฐ (โหนฺติ) ย่อม
เป็น อตฺตทนฺโต ปุคฺคโล อ. บุคคล ผู้มีตนอัน
ฝึกแล้ว วรํ เป็นผู้ประเสริฐ ตโต อสฺสตาทิ-
วาหนโต กว่าพาหนะมีม้าอัสดรเป็นต้นนั้น
(โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หตฺถี วิย ราวกะ อ. ช้าง (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า นาโคว อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า มุตฺตํ อันพ้นแล้ว ธนุโต จากธนู (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า จาปาโต ปติตํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า วีติกฺกมวจนํ ซึ่งคำอันเป็นเหตุก้าวล่วงวิเศษ ปวตฺตํ อันเป็นไปแล้ว อฏฺฐอนริยโวหารวเสน ด้วยอำนาจแห่งโวหารอันมิใช่ของพระอริยะ ๘ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อติวากฺยํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า มหานาโค อ. ช้างตัวประเสริฐเชือกใหญ่ สุทนฺโต ตัวอันบุคคลฝึกดีแล้ว สงฺคามาวจโร ตัวเที่ยวลงสู่สงคราม ขโม เป็นสัตว์อดทน (หุตฺวา) เป็น อวิหญฺญมาโน ไม่พรั่นพรึงอยู่ สเร ซึ่งลูกสร ท. จาปาโต มุจฺจิตฺวา อตฺตนิ ปติเต อันพ้นแล้วจากแล่ง ตกแล้ว ในตน ติติกฺขติ ชื่อว่าย่อมอดกลั้น สตฺติปฺปหาราทีนํ ปหารานํ ต่อการประหาร ท. มีการประหารด้วยหอกเป็นต้น ยถา ฉันใด อหํ อ. เรา ติติกฺขิสฺสํ จักอดกลั้น คือว่า สหิสฺสามิ จักอดทน อติวากฺยํ ซึ่งคำอันบุคคลพึงกล่าวล่วงเกิน เอวรูปํ อันมีรูปอย่างนี้ เอวํเอว ฉันนั้นนั่นเทียว อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ติติกฺขิสฺสํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ เพราะว่า โลกิยมหาชโน อ. โลกิยมหาชน อยํ นี้ พหุ มาก ทุสฺสีโล เป็นผู้มีศีลชั่ว (หุตฺวา) เป็น

วาจํ นิจฺฉาเรตฺวา ฆฏฺเฏนฺโต วิจรติ ย่อมเที่ยวไป ยังวาจาให้เปล่ง ออกแล้ว เสียดสีอยู่ รุจิวเสน ด้วยอำนาจแห่งความพอใจ อตฺตโน ของตน อธิวาสํ อ. อันยังคำให้อยู่ทับ คือว่า อชฺฌุเปกฺขนํ อ. อัน วางเฉย ตตฺถ วจเน ในคำนั้น ภาโร เป็นภาระ เม ของเรา (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ทุสฺสีโล หิ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ ก็ (ชนา) อ. ชน ท. คจฺฉนฺตา เมื่อจะไป มหาชนมชฺฌํ สู่ท่ามกลางแห่งมหาชน อุยฺยานกีฬามณฺฑลา- ทีสุ สมาคเมสุ ในสมาคม ท. มีอุทยานและมณฑลเป็นที่เล่นเป็นต้น โยเชตฺวา ประกอบแล้ว โคณชาตึ วา ซึ่งชาติแห่งโคหรือ อสฺสชาตึ วา หรือว่า ซึ่งชาติแห่งม้า ทนฺตํเอว อันบุคคลฝึกแล้วนั่นเทียว ยาเน ที่ยาน นยนฺติ ย่อมนำไป (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สมิตึ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ราชาปิ แม้ อ. พระราชา คจฺฉนฺโต เมื่อจะเสด็จไป ฐานานิ สู่ฐานะ ท. ตถารูปานิเอว อันมีรูปอย่างนี้ นั่นเทียว อภิรูหติ ย่อมเสด็จขึ้นเฉพาะ ทนฺตํเอว วาหนํ สู่พาหนะ อันบุคคลฝึกแล้วนั่นเทียว (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ราชา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล ทนฺโต ผู้ฝึก แล้วคือว่า นิพฺพิเสวโน ว ผู้มีความเสพผิดอันออกแล้วเทียว อริย- มคฺเคหิ ด้วยอริยมรรค ท. จตูหิ ๔ เสฏฺโฐ เป็นผู้ประเสริฐที่สุด

มนุสฺเสสุปิ แม้ในมนุษย์ ท. (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า มนุสฺเสสุ อิติ ดังนี้ ฯ

อตฺโถ อ. อรรถว่า โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด ติติกฺขติ ย่อมอดกลั้น คือว่า น ปฏิปฺผรติ ย่อมไม่โต้ตอบ คือว่า น วิหญฺญติ ย่อมไม่พรั่นพรึง อติกฺกมวจนํ ซึ่งคำอันเป็นเหตุก้าวล่วง เอวรูปํ อันมีรูปอย่างนี้ วุจฺจมานํปิ แม้อันบุคคลกล่าวอยู่ ปุนปฺปุนํ บ่อย ๆ (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น เอวรูโป ผู้มีรูปอย่างนี้ ทนฺโต ผู้ฝึกแล้ว เสฏฺโฐ เป็นผู้ประเสริฐที่สุด (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า โยติวากฺยํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อสฺสา) อ. ม้า ท. ชาตา ตัวเกิดแล้ว วฬวาย จากแม่ม้า คทฺรเภน โดยพ่อลา อสฺสตรา อิติ ชื่อว่าม้าอัสดร ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อสฺสทมฺมสารถิ อ. นายสารถีผู้ฝึกซึ่งม้า กาเรติ ยังม้าย่อมให้กระทำ ยํ การณํ ซึ่งเหตุใด ชานนสมตฺถา ตัวสามารถเพื่ออันรู้ ตสฺส การณสฺส ซึ่งเหตุนั้น ขิปฺปํ พลัน (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อาชานียา อิติ ดังนี้ ฯ

อสฺสา อ. ม้า ท. ชาตา ตัวเกิดแล้ว สินฺธวรฏฺเฐ ในแว่นแคว้นของม้าสินธพ สินฺธวา อิติ ชื่อว่าม้าสินธพ ฯ

มหาหตฺถิโน อ. ช้างเชือกใหญ่ ท. กุญฺชรสงฺขาตา ตัวอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่ากุญชร มหานาคา อิติ ชื่อว่ามหานาค ฯ

อตฺโถ อ. อรรถว่า อสฺสตรา วา อ. ม้าอัสดร ท. ก็ดี สินฺธวา

วา อ. ม้าสินธพ ท. ก็ดี กุญฺชรา วา อ. ช้าง ท. ก็ดี เอเต เหล่านั้น ทนฺตา ว ตัวอันบุคคลฝึกแล้วเทียว วรํ เป็นสัตว์ประเสริฐ (โหนฺติ) ย่อมเป็น อทนฺตา ตัวอันบุคคลไม่ฝึกแล้ว (วรํ) เป็นสัตว์ประเสริฐ (โหนฺติ) ย่อมเป็น น หามิได้ ปน แต่ว่า โย ปุคฺคโล อ. บุคคลใด อตฺตทนฺโต ชื่อว่าเป็นผู้มีตนอันฝึกแล้ว คือว่า นิพฺพิเสวโน ชื่อว่าเป็นผู้มีความเสพผิดอันออกแล้ว อตฺตโน ทนฺตตาย เพราะความที่แห่งตนเป็นผู้ฝึกแล้ว อริยมคฺเคหิ ด้วยอริยมรรค ท. จตูหิ ๔ (โหติ) ย่อมเป็น อยํ (โส) ปุคฺคโล อ. บุคคลนี้นั้น วรํ เป็นผู้ประเสริฐ ตโตปิ อสฺสตราทิวาหนโต กว่าพาหนะมีม้าอัสดรเป็นต้นแม้นั้น (โหติ) ย่อมเป็น คือว่า อุตฺตริตโร เป็นผู้ยอดยิ่งกว่า เอเตหิ กสฺสตราทีหิ สตฺเตหิ กว่าสัตว์ ท. มีม้าอัสดรเป็นต้นเหล่านั่น สพฺเพหิปิ แม้ทั้งปวง (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า อตฺตทนฺโต อิติ ดังนี้ เป็นต้น ฯ

เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนายหัตถาจารย์

๓๙. ๑๔๓/๔ ตั้งแต่ โส กิร เอกทิวสํ อจิรวตีนทีตีเร เป็นต้นไป.

กิร ได้ยินว่า เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง โส ภิกฺขุ อ. ภิกษุนั้น ทิสฺวา เห็นแล้ว หตฺถิทมกํ ซึ่งบุคคลผู้ฝึกซึ่งช้าง เอกํ หตฺถึ ทเมสฺสามีติ (จินฺเตตฺวา) อตฺตนา อิจฺฉิตการณํ สิกฺขาเปตุํ อสกฺโกนฺตํ ผู้คิดแล้วว่า อ. เรา จักฝึก ซึ่งช้างเชือกหนึ่ง ดังนี้ ไม่อาจอยู่ เพื่ออันยังช้างให้ศึกษา ซึ่งเหตุอันตนปรารถนาแล้ว อจิรวตีนทีตีเร ที่ฝั่งแห่งแม่น้ำชื่ออจิรวดี อามนฺเตตฺวา เรียกแล้ว ภิกฺขู ซึ่งภิกษุ ท. ฐิเต ผู้ยืนอยู่แล้ว สมีเป ในที่ใกล้ อาห กล่าวแล้วว่าอาวุโส แน่ะผู้มีอายุ สเจ ถ้าว่า อยํ หตฺถาจริโย อ. นายหัตถาจารย์นี้ วิชฺเฌยฺย พึงแทง อิมํ หตฺถึ ซึ่งช้างนี้ อสุกฏฺฐาเนน นาม ชื่อในที่โน้นไซร้ สิกฺขาเปยฺย พึงยังช้างให้ศึกษา อิมํ การณํ ซึ่งเหตุนี้ ขิปฺปํเอว พลันนั่นเทียว อิติ ดังนี้ ฯ โส หตฺถาจริโย อ. นายหัตถาจารย์นั้น สุตฺวา ฟังแล้ว กถํ ซึ่งถ้อยคำ ตสฺส ภิกฺขุโน ของภิกษุนั้น กตฺวา กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น ทเมสิ ฝึกแล้ว ตํ หตฺถึ ซึ่งช้างนั้น (กตฺวา) กระทำ สุทนฺตํ ให้เป็นสัตว์อันตนฝึกดีแล้ว ฯ เต ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. เหล่านั้น อาโรเจสุํ กราบทูลแล้ว ตํ ปวตฺตึ ซึ่งความเป็นไปนั้น สตฺถุ แก่พระศาสดา ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา ปกฺโกสาเปตฺวา ทรงยังบุคลให้ร้องเรียกมาแล้ว ตํ ภิกฺขุํ ซึ่งภิกษุนั้น ปุจฺฉิตฺวา ตรัสถามแล้วว่า กิร ได้ยินว่า เอวํ วจนํ อ. คำอย่างนี้ ตยา อันเธอ วุตฺตํ กล่าวแล้ว สจฺจํ จริงหรือ อิติ ดังนี้ (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (เอวํ จนํ) อ. คำอย่างนี้ (มยา) อันข้าพระองค์ (วุตฺตํ) กล่าวแล้ว สจฺจํ จริง อิติ ดังนี้ (เตน ภิกฺขุนา) อันภิกษุนั้น วุตฺเต กราบทูลแล้ว วิคนหิตฺวา ทรงติเตียนแล้ว ตํ ภิกฺขุํ ซึ่งภิกษุนั้น วตฺวา ตรัสแล้วว่า โมฆปุริส ดูก่อนโมฆบุรุษ กึ ปโยชนํ อ. ประโยชน์อะไร เต ของเธอ หตฺถิยาเนน วา ด้วยยานคือช้างหรือ อญฺเญน ทนฺเตน ยาเนน วา หรือว่า ด้วยยานอื่น อันบุคคลฝึกแล้ว หิ เพราะว่า สมตฺโถ นาม ปุคฺคโล อ. บุคคลชื่อว่าผู้สามารถ คนฺตุํ เพื่ออันไป ฐานํ สู่ฐานะ อคตปุพฺพํ อันตนไม่เคยไปแล้ว เอเตหิ ยาเนหิ ด้วยยาน ท. เหล่านั่น น อตฺถิ ย่อมไม่มี ปน แต่ว่า (ปุคฺคเลน) อันบุคคล อตฺตนา มีตน สุทนฺเตน อันฝึกดีแล้ว สกฺกา อาจ คนฺตุํ เพื่ออันไป ฐานํ สู่ฐานะ อคตปุพฺพํ อันตนไม่เคยไปแล้วได้ ตสฺมา เพราะเหตุนั้น ตฺวํ อ. เธอ ทเมหิ จงฝึก อตฺตานํเอว ซึ่งตนนั่นเทียว กึ ปโยชนํ อ. ประโยชน์อะไร เต ของเธอ ทมเนน ด้วยการฝึก เอเตสํ สตฺตานํ ซึ่งสัตว์ ท. เหล่านั่น อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

(ปุคฺคโล) อ. บุคคล ทนฺโตต ผู้ฝึกแล้ว คจฺฉติ
ย่อมไป (ทิสํ) สู่ทิศ (อคตํ) อันไม่เคยไปแล้ว

อตฺตนา ด้วยตน สุทนฺเตน อันฝึกดีแล้ว ทนฺเตน อันทรมานแล้ว ยถา ฉันใด (ปุคฺคโล) อ. บุคคล คจฺเฉยฺย พึงไป ทิสํ สู่ทิศ อคตํ อันไปเคยไป แล้ว เอเตหิ ยาเนหิ ด้วยยาน ท. เหล่านั่น (เอวํ) ฉันนั้น น หิ หามิได้แล อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. เนื้อความว่า ปุคฺคโล อ. บุคคล ทนฺโต ผู้ฝึกแล้ว คือว่า นิพฺพิเสวโน ผู้มีความเสพผิดอันออกแล้ว สปฺปญฺโญ ผู้เป็นไป กับด้วยปัญญา คจฺฉติ ย่อมไป ทิสํ สู่ทิศ อคตปุพฺพํ อันไม่เคยไปแล้ว ตํ นั้น คือว่า ปาปุณาติ ย่อมถึง ทนฺตภูมึ ซึ่งภูมิอันฝึกแล้ว อตฺตนา ด้วยตน ทนฺเตน อันชื่อว่าฝึกแล้ว อินฺทฺริยทมเนน เพราะการฝึกซึ่ง อินทรีย์ ปุพฺพภาเค ในส่วนเบื้องต้น สุทนฺเตน ชื่อว่าอันทรมานดีแล้ว อริยมคฺคภาวนาย เพราะอันยังอริยมรรคให้เกิดมี อปรภาเค ในกาล เป็นส่วนอื่นอีก ยถา ฉันใด ปุคฺคโล อ. บุคคล โกจิ บางคน คจฺเฉยฺย พึงไป นิพฺพานทิสํ สู่ทิศคือพระนิพพาน สงฺขาตํ อันบัณฑิตนับพร้อม แล้วว่า อคตํ อันไม่เคยไปแล้ว อิติ ดังนี้ (ตสฺสา นิพฺพานทิสาย) อคตปุพฺพตฺตา เพราะความที่แห่งทิศคือพระนิพพานนั้น เป็นทิศอัน ตนไม่เคยไปแล้ว สุปินนฺเตนอปิ แม้โดยส่วนสุดแห่งความฝัน ยานานิ อ. ยาน ท. หตฺถิยานาทีนิ มียานคือช้างเป็นต้น เอตานิ เหล่านั่น ยานิ เหล่าใด เอเตหิ ยาเนหิ ด้วยยาน ท. เหล่านั่น (เอวํ) ฉันนั้น น หิ หามิได้แล ตสฺสา เพราะเหตุนั้น อตฺตทมนํเอว อ. การฝึกซึ่งตนนั่น

เทียว วรํ เป็นคุณชาติประเสริฐ เต แก่เธอ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ตสฺสา คาถาย แห่งพระคาถานั้น (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิ- ตพฺโพ) พึงทราบ ฯ

เรื่องบุตรของพราหมณ์แก่

๔๐. ๑๔๕/๔ ตั้งแต่ ตโตปิ กติปาหจฺจเยน อิมินา ว เป็นต้นไป.

(พฺราหฺมโณ) อ. พราหมณ์ (สุณิสาย) ปลาปิโต ว ผู้อันหญิงสะใภ้ให้หนีไปแล้วเทียว อิมินา ว อุปาเยน โดยอุบายนี้เทียว กติปาหจฺจเยน โดยอันล่วงไปแห่งวันแม้เล็กน้อย ตโตปิ กาลโต แต่กาลแม้นั้น (คนฺตฺวา) ไปแล้ว (ฆรํ) สู่เรือน อญฺญสฺส ปุตฺตสฺส ของบุตรคนอื่น อลภมาโน เมื่อไม่ได้ ปเวสนํ ซึ่งการเข้าไป เอกฆเรปิ แม้ในเรือนหลังหนึ่ง เอวํ อย่างนี้ อิติ ด้วยประการฉะนี้ ปพฺพชิตฺวา บวชแล้ว ปณฺฑรงฺคปพฺพชฺชํ บวชเป็นชีปะขาว จรนฺโต เที่ยวไปอยู่ ภิกฺขาย เพื่อภิกษา ชราชิณฺโณ ผู้ค่ำคร่าแล้วเพราะชรา กาลจฺจเยน โดยอันล่วงไปแห่งกาล มิลาตสรีโร ผู้มีสรีระอันเหี่ยวแห้งแล้ว ทุพฺโภชนทุกฺขเสยฺยาหิ เพราะโภชนะอันชั่วและการนอนอย่างลำบาก ท. จรนฺโต เที่ยวไปอยู่ ภิกฺขาย เพื่อภิกษา อาคมฺม มาแล้ว นิปนฺโน นอนแล้ว ปิฏฺฐิกาย ด้วยหลัง โอกฺกมิตฺวา ก้าวลงแล้ว นิทฺทํ สู่ความหลับ อุฏฺฐาย ลุกขึ้นแล้ว นิสินฺโน นั่งแล้ว โอเลเกตฺวา แลดูแล้ว อตฺตานํ ซึ่งตน ปฏิปสฺสทฺธทรถํ อันมีความกระวนกระวายอันสงบระงับแล้ว อปสฺสนฺโต เมื่อไม่เห็น ปติฏฺฐํ ซึ่งที่เป็นตั้งเฉพาะ อตฺตโน ของตน ปุตฺเตสุ ในบุตร ท. จินฺเตสิ คิดแล้วว่า กิร ได้ยินว่า สมโณ

อ. พระสมณะ โคตโม ผู้โคดม อพฺภากุฏิโก ทรงเป็นผู้มีพระพักตร์ไม่สยิ้ว อุตฺตานมุโข ทรงเป็นผู้มีพระพักตร์อันหงาย สุขสมฺภาโส ทรงเป็นผู้ตรัสซึ่งคำอันนำมาซึ่งความสุข ปฏิสนฺถารกุสโล ทรงเป็นผู้ฉลาดในการปฏิสันถาร (โหติ) ย่อมเป็น (มยา) อันเรา สกฺกา อาจ สมณํ โคตมํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฏิสนฺถารํ ลภิตุํ เพื่ออันเข้าไปเฝ้าซึ่งพระสมณะผู้โคดม แล้วได้ ซึ่งอันปฏิสันถาร อิติ ดังนี้ ฯ

โส พฺราหฺมโร อ. พราหมณ์นั้น สณฺจเปตฺวา ตั้งไว้ด้วยดีแล้ว นิวาสนปารุปนํ ซึ่งผ้าเป็นเครื่องนุ่งและเป็นเครื่องห่ม คเหตฺวา ถือเอาแล้ว ภิกฺขาภาชนํ ซึ่งภาชนะแห่งภิกษา อาทาย ถือเอาแล้ว ทณฺฑํ ซึ่งไม้เท้า อคมาสฺส ได้ไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก ภควโต ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ จ จริงอยู่ เอตํ วจนํ อ. คำนี้ว่า อถโข ครั้งนั้นแล พฺราหฺมณมหาสาโล อ. พราหมณ์ผู้มหาศาล อญฺญตโร คนใดคนหนึ่ง ลูโข ผู้เศร้าหมอง ลูขปาวุรโณ ผู้มีผ้าห่มอันเศร้าหมอง อุปสงฺกมิ เข้าไปเฝ้าแล้ว ภควา อ. พระผู้มีพระภาคเจ้า (วสติ) ย่อมเสด็จประทับอยู่ เยน ทิสาภาเคน โดยส่วนแห่งทิศใด เตน ทิสาภาเตน โดยส่วนแห่งทิศนั้น อิติ ดังนี้ (ธมฺมสงฺคาหกาจริเยน) อันพระธรรมสังคาหกาจารย์ วุตฺตํปิ แม้กล่าวแล้ว ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา กตฺวา ทรงกระทำแล้ว ปฏิสนฺถารํ ซึ่งอันปฏิสันถาร สทฺธึ กับ เตน พฺราหฺมเณน ด้วยพราหมณ์นั้น นิสินฺเนน ผู้นั่งแล้ว เอกมนฺตํ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง อโวจ ได้ตรัสแล้ว เอตํ วจนํ

ซึ่งพระดำรัสนี้ว่า พฺราหฺมณ ดูก่อนพราหมณ์ ตฺวํ อ. ท่าน ลูโข เป็น ผู้เศร้าหมอง ลูขปาวุรโณ เป็นผู้มีผ้าห่มอันเศร้าหมอง อสิ ย่อมเป็น กึ นุ โข เพราะเหตุอะไรหนอแล อิติ ดังนี้ ฯ (พฺราหฺมโณ) อ. พราหมณ์ (อาห) กราบทูลแล้วว่า โคตม ข้าแต่พระโคดม โภ ผู้เจริญ ปุตฺตา อ. บุตร ท. จตฺตาโร ๔ เม ของข้าพระองค์ (อตฺถิ) มีอยู่ อิธ โลเก ในโลกนี้ เต ปุตฺตา อ. บุตร ท. เหล่านั้น ทาเรหิ สํปุจฺฉา ผู้อันภรรยา ท. ยุยงแล้ว มํ ยังข้าพระองค์ นิกฺขาเมนฺติ ย่อมให้ออกไป ฆรา จากเรือน อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา (อาห) ตรัสแล้วว่า พฺราหฺมณ ดูก่อนพราหมณ์ เตนหิ ถ้าอย่างนั้น ตฺวํ อ. ท่าน ปริยาปุณิตฺวา จง เล่าเรียนเอาแล้ว คาถาโย ซึ่งคาถา ท. อิมา เหล่านี้ มหาชนกาเย ครั้นเมื่อหมู่แห่งมหาชน สนฺนิปติเต ประชุมแล้ว สภายํ ในสภา ปุตฺเตสุ ครั้นเมื่อบุตร ท. นิสินฺเนสุ นั่งแล้ว ภาส จงกล่าวว่า

อหํ อ. ข้าพเจ้า เยหิ ชาเตหิ ปุตฺเตหิ นนฺทิสฺสํ จ
จักเพลิดเพลินแล้ว ด้วยบุตร ท. ผู้เกิดแล้ว เหล่าใด
ด้วย เยสํ ปุตฺตานํ ภวํ อิจฺฉิสํ จ จักปรารถนาแล้ว
ซึ่งความเจริญ แก่บุตร ท. เหล่าใดด้วย เต ปุตฺตา
อ. บุตร ท. เหล่านั้น ทาเรหิ สํปุจฺฉา ผู้อันภรรยา
ท. ยุยงแล้ว วาเรนฺติ ย่อมรุกราน มํ ซึ่งข้าพเจ้า
สา อิว ราวกะ อ. สุนัข (วาเรนฺโต) รุกรานอยู่

สูกรํ ซึ่งสุกร กิร ได้ยินว่า (เต ปุตฺตา)
อ. บุตร ท. เหล่านั้น อสนฺตา เป็นผู้มิใช่สัตบุรุษ
ชมฺมา เป็นผู้เลวทราม (หุตฺวา) เป็น ภาสเร
ย่อมเรียก มํ ซึ่งข้าพเจ้าว่า ตาต ข้าแต่คุณพ่อ ตาต
ข้าแต่คุณพ่อ อิติ ดังนี้ เต ปุตฺตา อ. บุตร ท.
เหล่านั้น รกฺขสา เป็นผีเสื้อ (หุตฺวา) เป็น
ปุตฺตรูเปน โดยรูปเพียงดังว่าบุตร ชหนฺติ ย่อม
ละทิ้ง (มํ) ซึ่งข้าพเจ้า วโยคนํ ผู้ถึงแล้วซึ่งความ
เสื่อม ปิตา อ. บิดา พาลานํปิ แม้ของคนเขลา ท.
เถโร เป็นคนแก่ (หุตฺวา) เป็น ภิกฺขติ ย่อมขอ
ปราคาเรสุ ที่เรือนของบุคคลอื่น ท. อสฺโส อิว
ราวกะ อ. ม้า ชิรฺโณ ตัวแก่แล้ว นิพฺโภโค ตัว
มีการใช้สอยออกแล้ว (ปุคฺคเลน) อันบุคคล
อปนียติ นำไปปราศอยู่ ขาทนา จากอาหารเป็น
เครื่องเคี้ยวกิน จ ก็ ปุตฺตา อ. บุตร ท. อนสฺสวา
เป็นผู้ไม่เชื่อฟัง (โหนฺติ) ย่อมเป็น ยํ ใด กิร
ได้ยินว่า ทณฺโฑ ว อ. ไม้เท้าเทียว เม ของ
ข้าพเจ้า เสยฺโย เป็นของประเสริฐกว่า (เตหิ ปุตฺ-
เตหิ) กว่าบุตร ท. เหล่านั้น (โหติ) ย่อมเป็น
(หิ) เพราะว่า (มม ทณฺโฑ) อ. ไม้เท้าของ
ข้าพเจ้า วาเรติ ย่อมห้าม โคณํ ซึ่งโคค จณฺฑํปิ

แม้ตัวดุร้าย อโถ อนึ่ง (มม ทณฺโฑ) อ. ไม้เท้า ของข้าพเจ้า (วาเรติ) ย่อมห้าม กุกฺกุรํ ซึ่งลูกสุนัข จณฺฑํปิ แม้ตัวดุร้าย โหติ ย่อมมี ปุเร ในเบื้องหน้า อนฺธกาเร ในที่มืด เอธติ ย่อมถึง คาธํ ซึ่งอันหยั่งลง คมฺภีเร ในที่ลึก (มาทิโส มหลฺลโก) อ. บุคคลผู้แก่ ผู้เช่นกับด้วยข้าพเจ้า ขลิตฺวา พลาดแล้ว ปฏิติฏฺฐติ ย่อมกลับยืนอยู่ได้ อานุภาเวน เพราะอานุภาพ ทณฺฑสฺส แห่งไม้เท้า (อิติ) ดังนี้ อิติ ดังนี้ ฯ

๔๑. ๑๔๘/๑๕ ตั้งแต่ อเถกทิวสํ เชฏฺฐปุตฺโต มงฺคเล เป็นต้นไป.

อถ ครั้งนั้น เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง เชฏฺฐปุตฺโต อ. บุตรผู้เจริญที่สุด มงฺคเล ครั้นเมื่อมงคล ปจฺจุปฏฺฐิเต เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะแล้ว อาห กล่าวแล้วว่า ตาต ข้าแต่คุณพ่อ มยํ อ. ผม ท. เทม จะให้ มงคลํ ซึ่งมงคล กสฺส แก่ใคร อิติ ดังนี้ ปิตรํ กะบิดา ฯ (พฺราหฺมโณ) อ. พราหมณ์ (อาห) กล่าวแล้วว่า อหํ อ. เรา น ชานามิ ย่อมไม่รู้ อญฺญํ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคลอื่น สมโณ อ. พระสมณะ โคตโม ผู้โคดม สหาโย เป็นสหาย มยฺหํ ของเรา (โหติ) ย่อมเป็น นนุ มิใช่หรือ

อิติ ดังนี้ ฯ (เชฏฺฐปุตฺโต) อ. บุตรผู้เจริญที่สุด (อาห) กล่าวแล้ว ว่า เตนหิ ถ้าอย่างนั้น ตุมฺเห อ. ท่าน ท. นิมนฺเตถ จงนิมนต์ นํ สมณํ โคตมํ ซึ่งพระสมณะผู้โคดมนั้น สทฺธึ พร้อม ภิกฺขุสเตหิ ด้วย ร้อยแห่งภิกษุ ท. ปญฺจหิ ๕ สฺวาตนาย เพื่ออันฉันในพรุ่งเถิด อิติ ดังนี้ ฯ

พฺราหฺมโณ อ. พราหมณ์ อกาสิ ได้กระทำแล้ว ตถา เหมือน อย่างนั้น ฯ ปุนทิวเส ในวันใหม่ สตฺถา อ. พระศาสดา สปริวาโร ผู้ทรงเป็นไปกับด้วยบริวาร อคมาสิ ได้เสด็จไปแล้ว เคหํ สู่เรือน ตสฺส เชฏฺฐปุตฺตสฺส ของบุตรผู้เจริญที่สุดนั้น ฯ โส เชฏฺฐปุตฺโต อ. บุตรผู้ เจริญที่สุดนั้น ภิกฺขุสงฺฆํ ยังหมู่แห่งภิกษุ พุทฺธปฺปมุขํ อันมีพระพุทธ-เจ้าทรงเป็นประธาน นิสีทาเปตฺวา ให้นั่งแล้ว เคเห ในเรือน หริตูป-ลิตฺเต อันบุคคลทาแล้วด้วยสีเขียว สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิเต อันประดับ แล้วด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ปริวิสิ อังคาสแล้ว อปฺโปทกมธุ-ปายาเสน จเอว ด้วยข้าวมธุปายาสอันมีน้ำอันน้อยด้วยนั่นเทียว ปณีเตน อนฺตราภตฺตสฺมึเอว ในระหว่างแห่งภัตนั่นเทียว ปุตฺตา อ. บุตร ท. จตฺตาโร ๔ พฺราหฺมณสฺส ของพราหมณ์ นีสีทิตฺวา นั่งแล้ว สนฺติเก ในที่ใกล้ สตฺถุ ของพระศาสดา อาหํสุ กราบทูลแล้วว่า โคตม ข้าแต่ พระโคดม โภ ผู้เจริญ มยํ อ. ข้าพระองค์ ท. ปฏิชคฺคาม ย่อม ประคับประคอง ปิตรํ ซึ่งบิดา อมฺหากํ ของข้าพระองค์ ท. น ปมชฺ-

ชาม ย่อมไม่ประมาท ตุมฺเห อ. พระองค์ ท. ปสฺสถ จงทอดพระเนตรเห็น อตฺตภาวํ ซึ่งอัตภาพ อิมสฺส ปิตุ ของบิดานี้เถิด อิติ ดังนี้ ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า กลฺยาณํ อ. กรรมอันงาม โว อันท่าน ท. กตํ กระทำแล้ว มาตาปิตุโปสนํ นาม ชื่อ อ. การเลี้ยงซึ่งมารดาและบิดา โปราณกปณฺฑิตานํ อันบัณฑิตผู้มีในก่อน ท. อาจิณฺณํเอว ประพฤติทั่วแล้วนั่นเทียว อิติ ดังนี้ กเถตฺวา ตรัสแล้ว มาตุโปสกนาคชาตกํ ซึ่งชาดกอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยช้างเชือกเลี้ยงซึ่งแม่ เอกาทสนิปาเต ในเอกาทสกนิบาต อิมํ นี้ว่า สลฺลกิโย จ อ. ต้นอ้อยช้าง ท. ด้วย กุฏชา จ อ. ไม้โมกมัน ท. ด้วย วิรุฬฺหา งอกขึ้นแล้ว วิปฺปวาเสน เพราะการอยู่ปราศ ตสฺส นาคสฺส แห่งช้างตัวประเสริฐนั้น อิติ ดังนี้เป็นต้น วิตฺถาเรน โดยพิสดาร อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

กุญฺชโร อ. ช้าง ธนปาลโก นาม ชื่อว่าธนปาลกะ
กฏุกปฺปเภทโน ตัวมีมันแตกทั่ว ทุนฺนิวารโย ตัว
อันบุคคลห้ามได้โดยยาก พทฺโธ ตัวอันบุคคลผูก
ไว้แล้ว น ภุญฺชติ ย่อมไม่บริโภค กพฬํ ซึ่งฟ่อน
หญ้า กุญฺชโร อ. ช้าง สุมรติ ย่อมระลึกถึง
นาควนสฺส ซึ่งป่าแห่งไม้กากทิง อิติ ดังนี้ ฯ

ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา เอตํ ปทํ อ. บทนี้ว่า ธนปาลโก นาม อิติ ดังนี้ นามํ เป็นชื่อ หตฺถิสฺส ของช้าง ตทา

กาสิกรญฺญา หตฺถาจริยํ เปเสตฺวา รมณีเย นาควเน คาหาปิตสฺส ตัว อันพระราชาผู้ทรงเป็นใหญ่ในแว่นแคว้นชื่อว่ากาสี ทรงส่งไปแล้ว ซึ่งนายหัตถาจารย์ ทรงยังนายหัตถาจารย์ให้จับเอาแล้ว ในป่า[redacted]หงไม้กากทิง อันเป็นที่ตั้งแห่งความยินดี ในกาลนั้น (โหติ) ย่อมเป็น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ติขิณมโท ตัวมีความเมากล้า (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า กฏุกปฺปเภทโน อิติ ดังนี้ ฯ

หิ จริงอยู่ มทกาเล ในกาลอันเป็นที่เมา หตฺถีนํ แห่งช้าง ท. กณฺณจูลิกา อ. หมวดแห่งหมู ท. ปภิชฺชนฺติ ย่อมแตกทั่ว ตสฺมึ กาเล ในกาลนั้น หตฺถิโน อ. ช้าง ท. น คเณนฺติ ย่อมไม่คำนึงถึง องฺกุสํ วา ซึ่งขอหรือ ตุนฺนํ วา หรือว่า ซึ่งปฏัก โตมรํ วา หรือว่า ซึ่งโตมร จณฺฑา เป็นสัตว์ดุร้าย ภวนฺติ ย่อมเป็น ปกติยาปิ แม้โดยปกติ ปน ส่วนว่า โส ธนปาลโก อ. ช้างชื่อว่าธนปาลกะนั้น อติจณฺโฑเอว เป็นสัตว์ดุร้ายยิ่งนั่นเทียว (โหติ) ย่อมเป็น เตน การเณน เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า กฏุกปฺปเภทโน ทุนฺนิวารโย อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) อันพระศาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โส ธนปาลโก อ. ช้างชื่อว่าธนปาลกะนั้น (หตฺถาจริเยน) อันนายหัตถาจารย์ น พทฺโธ ไม่ผูกแล้ว ปน แต่ว่า (โส ธนปาลโก) อ. ช้างชื่อว่าธนปาลกะนั้น (หตฺถาจริเยน) อันนายหัตถาจารย์ เนตฺวา นำไปแล้ว หตฺถิสาลํ สู่โรงแห่งช้าง ปริกฺขิปาเปตฺวา ยังบุคคลให้ล้อมรอบแล้ว วิจิตฺรสาณิยา ด้วยม่านอันวิจิตร

ฐปิโต พักไว้แล้ว ภูมิยา เหนือภาคพื้น กตคนฺธปริภณฺฑาย อันมีการประพรมด้วยของหอมอันบุคคลกระทำแล้ว อุปริพทฺธวิจิตฺรวิตานาย อันมีเพดานอันวิจิตรอันบุคคลผูกแล้วในเบื้องบน รญฺญา อันพระราชา อุปฏฺฐาปิโตปิ แม้ทรงให้บำรุงแล้ว นานคฺครสโภชเนน ด้วยโภชนะอันประกอบแล้วด้วยรสอันเลิศต่าง ๆ ราชารเหน อันควรแก่พระราชา น อิจฺฉิ ไม่ปรารถนาแล้ว ภุญฺชิตุํ เพื่ออันบริโภค กญฺจิ ซึ่งอะไร ๆ ปน ก็ (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า พทฺโธ กพฬํ นน ภุญฺชติ อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) อันพระสาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้ว สนฺธาย ทรงหมายเอา ปเวสิตมตฺตํ อาการํ ซึ่งอาการสักว่าช้างตัวอันนายหัตถาจารย์ให้เข้าไปแล้ว หตฺถิสาลํ สู่โรงแห่งช้าง (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า พทฺโธ กพฬํ น ภุญฺชติ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า โส ธนปาลโก อ. ช้างชื่อว่าธนปาลกะนั้น สริ ระลึกถึงแล้ว นาควนํ ซึ่งป่าแห่งไม้กากทิง วนสฏฺฐานํ อันเป็นสถานเป็นที่อยู่ รมณียํเอว อันเป็นที่ตั้งแห่งความยินดีนั่นเทียว น หามิได้ ปน แต่ว่า มาตา อ. แม่ อสฺส ธนปาลกสฺส ของช้างชื่อว่าธนปาลกะนั้น ทุกฺขปฺปตฺตา เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความลำบาก ปุตฺตวิโยเคน เพราะความพลัดพรากจากลูก อรญฺเญ ในป่า อโหสิ ได้เป็นแล้ว โส ธนปาลโก อ. ช้างชื่อธนปาลกะนั้น มาตาปิตุอุปฏฺฐานธมฺมํเอว ยังธรรมคือการบำรุงซึ่งมารดาและบิดานั่นเทียว ปูเรติ ย่อมให้เต็ม (โส ธนปาลโก) อ. ช้างชื่อว่าธนปาลกะนั้น (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า กึ ปโยชนํ อ. ประโยชน์อะไร เม ของเรา อิมินา โภชเนน ด้วย

โภชนะนี้ อิติ ดังนี้ สริ ระลึกถึงแล้ว มาตาปิตุอุปฏฺฐานธมฺมํเอว ซึ่ง
ธรรมคือการบำรุงซึ่งมารดาและบิดานั่นเทียว ธมฺมิกํ อันประกอบด้วย
ธรรม ปน ก็ (เตน ธนปาลเกน) อันช้างชื่อว่าธนปาลกะนั้น จิเตน
ผู้ดำรงอยู่แล้ว ตสฺมึ นาควเนเอว ในป่าแห่งไม้กากทิงนั้นนั่นเทียว
สกฺกา อาจ ตํ มาตาปิตุอุปฏฺฐานธมฺมํ ปูเรตุํ เพื่ออันยังธรรมคือการ
บำรุงซึ่งมารดาและบิดานั้นให้เต็ม ยสฺมา เหตุใด เตน การเณน เพราะ
เหตุนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า สุมรติ นาควนสฺส กุญฺชโร
อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) อันพระศาสดา วุตฺตํ ตรัสแล้ว อิติ ดังนี้
(ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า สุมรติ นาควนสฺส อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล

๔๒. ๑๕๐/๑๘ ตั้งแต่ เอกสฺมึ หิ สมเย ราชา ตณฺฑุลโทณสฺส เป็นต้นไป.

หิ ความพิสดารว่า เอกสฺมึ สมเย ในสมัยหนึ่ง ราชา อ. พระราชา ภุญฺชติ ย่อมเสวย โอทนํ ซึ่งข้าวสุก ตณฺฑุลโทณสฺส แห่งทะนานแห่งข้าวสาร สูปพฺยญฺชเนน ด้วยแกงและกับ ตทุปิเยน อันสมควรแก่ข้าวสุกนั้น ฯ เอกทิวสํ ในวันหนึ่ง โส ราชา อ. พระราชานั้น ภุตฺตปาตราโส ผู้มีพระกระยาหารอันบุคคลพึงกินแต่เช้าอันเสวยแล้ว ภตฺตมทํ อวิโนเทตฺวา ว ไม่ทรงบรรเทาแล้ว ซึ่งความเมาเพราะภัตเทียว คนฺตฺวา เสด็จไปแล้ว สนฺติกํ สู่สำนัก สตฺถุ ของพระศาสดา กิลนฺตรูโป ผู้มีพระรูปอันลำบากแล้ว สมฺปริวตฺตติ ทรงกระสับกระส่ายอยู่ อิโต จ ข้างนี้ด้วย อิโต จ ข้างนี้ด้วย นิทฺทาย อภิภุยฺยมาโนปิ ผู้แม้อันความหลับครอบงำอยู่ อกสฺโกนฺโต เมื่อไม่ทรงอาจ นิปชฺชิตุํ เพื่ออันบรรทม อุชุกํ ตรง นิสีทิ ประทับนั่งแล้ว เอกมนฺตํ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง ฯ

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา อาห ตรัสแล้วว่า มหาราช ดูก่อนมหาบพิตร ตฺวํ อ. พระองค์ อวิสฺสมิตฺวา ว ไม่ทรงพักผ่อน

แล้วเทียว อาคโต เป็นผู้เสด็จมาแล้ว อสิ ย่อมเป็น กึ หรือ อิติ ดังนี้ นํ ราชานํ กะพระราชานั้น ฯ (ราชา) อ. พระราชา (อาห) ทูลแล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาม พระเจ้าข้า มหาทุกฺขํ อ. ความทุกข์อันใหญ่ โหติ ย่อมมี เม แก่หม่อมฉัน ปฏฺฐาย จำเดิม (มยา ภตฺตสฺส) ภุตฺตกาลโต แต่กาลแห่งภัตอันหม่อมฉันบริโภคแล้ว อิติ ดังนี้ ฯ

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า มหาราช ดูก่อนมหาบพิตร ทุกฺขํ อ. ความทุกข์ โหติ ย่อมมี อติพหุโภชนสฺส ปุคฺคลสฺส แก่บุคคล ผู้บริโภคมากยิ่ง เอวํ อย่างนี้ อิติ ดังนี้ นํ ราชานํ กะพระราชานั้น อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

ยทา ในกาลใด (ปุคฺคโล) อ. บุคคล มิทฺธี จ
เป็นผู้มีความง่วงด้วย มหคฺฆโส จ เป็นผู้บริโภค
มากด้วย นิทฺทายิตา จ เป็นผู้มีปกติประพฤติหลับ
ด้วย สมฺปริวตฺตสายี จ เป็นผู้มีปกตินอนกระสับ
กระส่ายแล้วด้วย โหติ ย่อมเป็น มหาวราโห อิว
ราวกะ อ. สุกรตัวใหญ่ นิวาปปุฏฺโฐ ตัวอันบุคคล
เลี้ยงดูแล้วด้วยผัก (ตทา) ในกาลนั้น (โส
ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น มนฺโท ผู้มีนซึม อุเปติ
ย่อมเข้าไป คพฺภํ สู่ห้อง ปุนปฺปุนํ บ่อย ๆ อิติ
ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ถีนมิทฺธาภิภูโต เป็นผู้อันความท้อแท้และความง่วงเหงาครอบงำแล้ว (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า มิทฺธี อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า มหาโภชโน เป็นผู้บริโภคมาก อาหารหตฺถกอลํสาฏกตตฺถวฏฺฏกกากมาสกภุตฺตวมฺมิกานํ อญฺญตโร วิย ราวกะ อ. - แห่งพราหมณ์ชื่ออาหารหัตถกะและพราหมณ์ชื่อว่าอลังสาฏกะและพราหมณ์ชื่อว่าตัตถวัฏฏกะและพราหมณ์ชื่อว่ากากมาสกะและพราหมณ์ชื่อว่าภุตตวัมมิกะ ท. หนา พราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า มหคฺฆโส อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปุฏฺโฐ ตัวอันบุคคลเลี้ยงแล้ว สูกรภตฺเตน ด้วยอาหารของสุกร กุณฺฑกาทินา มีรำเป็นต้น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า นิวาปปุฏฺโฐ อิติ ดังนี้ ฯ

หิ จริงอยู่ ฆรสูกโร อ. สุกรตัวอันบุคคลเลี้ยงแล้วในเรือน โปสิยมาโน ตัวอันบุคคลเลี้ยงอยู่ ปฏฺฐาย จำเดิม (สูกรสฺส) พาลกาลโน แต่กาลแห่งสุกรตัวยังอ่อน อลภนฺโต ไม่ได้อยู่ นิกฺขมิตุํ เพื่ออันออกไป พหิ ในภายนอก เคหา จากเรือน (อตฺตโน) ถูกลสรีรกาเล ในกาลแห่งตนมีสรีระอันอ้วน สมฺปริวตฺติตฺวา ส่ายไปส่ายมาแล้ว เหฏฺฐามญฺจาทีสุ ฐาเนสุ ในที่ ท. มีภายใต้แห่งเตียงเป็นต้น อสฺสสนฺโต ปสฺสสนฺโต สยติเอว ย่อมนอน หายใจออกอยู่ หายใจเข้าอยู่นั่นเทียว ฯ

อิทํ อตฺถรูปํ อ. อรรถรูปนี้ว่า ยทา ในกาลใด ปุริโส อ. บุรุษ มิทฺธี จ เป็นผู้มีความง่วงเหงาด้วย มหคฺฆโส จ เป็นผู้บริโภคมากด้วย นิวาปปุฏฺโฐ มหาวราโห วิย อญฺเญน อิริยาปเถน ยาเปตุํ อสกฺโกนฺโต นิทฺทายนสีโล สมฺปริวตฺตสายี จ เป็นผู้เมื่อไม่อาจ เพื่ออันยังอัตภาพให้เป็นไป ด้วยอริยาบถอื่น ชื่อว่ามีปกติประพฤติหลับนอนส่ายไปส่ายมาแล้วโดยปกติ ราวกะ อ. สุกรตัวใหญ่ ตัวอันบุคคลเลี้ยงดูแล้วด้วยผักด้วย โหติ ย่อมเป็น ตทา ในกาลนั้น โส ปุริโส อ. บุรุษนั้น น สกฺโกติ ย่อมไม่อาจ มนสิกาตุํ เพื่ออันกระทำไว้ในใจ ลกฺขณานิ ซึ่งลักษณะ ท. ตีณิ ๓ อิติ คือ อนิจฺจํ อ. ความไม่เที่ยง ทุกฺขํ อ. ความเป็นทุกข์ อนตฺตา อ. ความเป็นอนัตตา มนฺทปฺปญฺโญ ชื่อว่าผู้มีปัญญามีนซึม อมนสิการา เพราะอันไม่กระทำไว้ในใจ เตสํ ลกฺขณานํ ซึ่งลักษณะ ท. เหล่านั้น อุเปติ ย่อมเข้าไป คพฺภํ สู่ห้อง ปุนปฺปุนํ บ่อย ๆ คือว่า น ปริมุจฺจติ ย่อมไม่พ้น คพฺภวาสโต จากการอยู่ในห้อง อิติ ดังนี้ (สตฺถารา) วุตฺตํ เป็นคำอธิบายอันพระศาสดาตรัสแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ

เทสนาวสาเน ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

เวทนา อ. เวทนา ท. (ปุคฺคลสฺส) ของบุคคล
มนุชสฺส ผู้เกิดแต่มนู สตีมโต ผู้มีสติ สทา ใน
กาลทุกเมื่อ ชานโต ผู้รู้อยู่ มตฺตํ ซึ่งประมาณ

ลทฺธโภชเน ในโภชนะอันตนได้แล้ว อสฺส นั้น ตนุกา เป็นธรรมชาติเบาบาง ภวนฺติ ย่อมเป็น (โส ภุตฺตาหาโร) อ. อาหารอันบุคคลบริโภคแล้วนั้น ปาลยํ รักษาอยู่ อายุํ ซึ่งอายุ ชีรติ ย่อมคร่ำคร่าไป สนิกํ ค่อย ๆ อิติ ดังนี้

รญฺโญ แก่พระราชา อุปการวเสน ด้วยอำนาจแห่งอุปการะ อุตฺตรมาณวํ ยังมาณพชื่อว่าอุตตระ อุคฺคณฺหาเปตฺวา ทรงให้เรียนเอาแล้ว อาจิกฺขิ ตรัสบอกแล้ว อุปายํ ซึ่งอุบายว่า ตฺวํ อ. เธอ วเทยฺยาสิ พึงกล่าว อิมํ คาถํ ซึ่งคาถานี้ รญฺโญ โภชนเวลายเอว ในเวลาอันเป็นที่เสวยแห่งพระราชานั่นเทียว จ ก็ ตฺวํ อ. เธอ โภชนํ ปริหาเปยฺยาสิ พึงยังโภชนะให้เสื่อมรอบ อิมินา อุปาเยน โดยอุบายนี้ อิติ ดังนี้

โส อุตฺตรมาณโว อ. มาณพชื่อว่าอุตตระนั้น อกาสิ ได้กระทำแล้ว ตถา เหมือนอย่างนั้น ๆ อปเรน สมเยน โดยสมัยอื่นอีก ราชา อ. พระราชา สณฺฐิโต ทรงดำรงอยู่ด้วยดีแล้ว สลฺลหุกสรีโร ผู้มีพระสรีระอันเบาพร้อม สุขปฺปตฺโต ผู้ทรงถึงแล้วซึ่งความสุข (อตฺตโน) นาฬิโกทนปรมตาย เพราะความที่แห่งพระองค์ทรงเป็นผู้มีข้าวสุกอันมีทะนานเป็นประมาณเป็นอย่างยิ่ง อุปฺปนฺนวิสฺสาโส ผู้มีความคุ้นเคยอันเกิดขึ้นแล้ว สตฺถริ ในพระศาสดา อสทิสทานํ ยังอสทิสทาน ปวตฺเตสิ ทรงให้เป็นไปแล้ว สตฺตาหํ ตลอดวัน ๗ ๆ สมฺปตฺตมหาชโน

อ. มหาชนผู้ถึงพร้อม ปาปุณิ บรรลุแล้ว วิเสสํ ซึ่งคุณวิเศษ มหนฺตํ อันใหญ่ ทานานุโมทนาย ในเพราะอันอนุโมทนาซึ่งทาน อิติ ดังนี้แล ฯ

เรื่องสานุสามเณร

๔๓. ๑๕๔/๑๒ ตั้งแต่ สทฺธา อุปาสิกา นานปฺปกาเรน เป็นต้นไป.

อุปาสิกา อ. อุบาสิกา สทฺธา ผู้มีศรัทธา ทสฺเสตฺวา แสดงแล้ว อาทีนวํ ซึ่งโทษ ฆราวาเส ในการอยู่ครองซึ่งเรือน นานปฺปกาเรน โดยประการต่าง ๆ โอวทมานาปิ แม้กล่าวสอนอยู่ ปุตฺตํ ซึ่งบุตร อสกฺโกนฺตี ไม่อาจอยู่ สญฺญาเหตุํ เพื่ออันยังบุตรให้ยินยอม อนุยฺโย-เชตฺวา ไม่ส่งไปแล้ว (จินฺตเนน) ด้วยอันคิดว่า อปฺเปวนาม ชื่อแม้ไฉน (สามเณโร) อ. สามเณร สลฺลกฺขเยฺย พึงกำหนด ธมฺมตายปิ แม้ตามธรรมดา อตฺตโน ของตน อิติ ดังนี้ วตฺวา กล่าวแล้วว่า ตาต แน่ะพ่อ อหํ อ. ดิฉัน ยาคุภตฺตํ ยังข้าวยาคูและภัต สมฺปาเทมิ ผ้า ท. มนาปานิ อันเป็นที่ยังใจให้เอิบอาบ ทสฺสามิ จักให้ เต แก่ท่าน ยาคุํ ปิวิตฺวา กตภตฺตกิจฺจสฺส ผู้ดื่มซึ่งข้าวยาคู แล้วมีกิจด้วยภัตอันกระทำแล้ว ยาว เพียงใด ตฺวํ อ. ท่าน ติฏฺฐ จงหยุดอยู่ (ตาว) เพียงนั้น อิติ ดังนี้ ปญฺญาเปตฺวา ปูลาดแล้ว อาสนํ ซึ่งอาสนะ อทาสิ ได้ให้แล้ว ฯ สามเณโร อ. สามเณร นิสิทิ นั่งแล้ว ฯ

อุปาสิกา อ. อุบาสิกา ยาคุขชฺชกํ ยังข้าวยาคูและของเคี้ยว สมฺปาเทตฺวา ให้ถึงพร้อมแล้ว มุหุตฺเตนเอว โดยครู่เดียวนั่นเทียว

อทาสิ ได้ให้แล้ว ฯ อถ ครั้งนั้น สา อุปาสิกา อ. อุปาสิกานั้น (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า อหํ อ. เรา ภตฺตํ ยังภัต สมฺปาเทสฺสามิ จักให้ถึงพร้อม อิติ ดังนี้ นิสินฺนา นั่งแล้ว อวิทูเร ในที่ไม่ไกล โธวติ ล้างอยู่ ตณฺฑุเล ซึ่งข้าวสาร ท. ฯ ตสฺมึ สมเย ในสมัยนั้น สา ยกฺขินี อ. นางยักษิณีนั้น อาวชฺชมานา รำพึงอยู่ว่า สามเณโร อ. สามเณร (วสติ) ย่อมอยู่ กหํ นุ โข ฐาเน ณ ที่ไหนหนอแล (โส สามเณโร) อ. สามเณรนั้น ลภติ ย่อมได้ (ภิกฺขาหารํ) ซึ่งอาหารคือภิกษา กจฺจิ แลหรือ (อุทาหุ) หรือว่า (โส สามเณโร) อ. สามเณรนั้น โน ลภติ ย่อมไม่ได้ (ภิกฺขาหารํ) ซึ่งอาหารคือภิกษา อิติ ดังนี้ ญตฺวา ทราบแล้ว ตสฺส สามเณรสฺส (อตฺตโน) วิพฺภมิตุกามตาย นิสินฺนภาวํ ซึ่งความที่แห่งสามเณรนั้นเป็นผู้นั่งแล้ว ด้วยความที่แห่งตนเป็นผู้ใคร่เพื่ออันสึก (จินฺเตตฺวา) คิดแล้วว่า หิ ก็ (โส สามเณโร) อ. สามเณรนั้น มาเอว โข เม เทวตานํ อนฺตเร ลชฺชํ อุปฺปาเทยฺย อย่าพึงยังความละอายให้เกิดขึ้น แก่เรา ในระหว่างแห่งเทวดา ท.นั่นเทียวแล อหํ อ. เรา คจฺฉามิ จะไป กริสฺสามิ จักระทำ อนฺตรายํ ซึ่งอันตราย วิพฺภมเน ในการสึก อสฺส สามเณรสฺส แห่งสามเณรนั้น อิติ ดังนี้ อาคนฺตฺวา มาแล้ว อธิมุจฺจิตฺวา สิงแล้ว สรีเร ในสรีระ ตสฺส สามเณรสฺส ของสามเณรนั้น คีวํ ยังคอ ปริวตฺเตตฺวา ให้เป็นไปรอบแล้ว ปาเตสิ ยังสามเณรให้ล้มลงแล้ว ภูมิยํ เหนือภาคพื้น

โส สามเณโร อ. สามเณรนั้น อกฺขีหิ มีนัยต์นา ท. ปริวตฺเตหิ อันเป็นไปรอบแล้ว เขเฬน มีน้ำลาย ปคฺฆรนฺเตน อันไหลออกอยู่

วิปฺผนฺทิ ดิ้นรนแล้ว ภูมิยํ บนภาคพื้น ฯ อุปาสิกา อ. อุบาสิกา ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ วิปฺปการํ ซึ่งประการอันแปลกนั้น ปุตฺตสฺส ของบุตร อาคนฺตฺวา มาแล้ว เวเคน โดยเร็ว อาลิงฺคิตฺวา กอดแล้ว ปุตฺตํ ซึ่งบุตร นิปชฺชาเปสิ ยังบุตรให้นอนแล้ว อุรูสุ บนขา ท. ฯ สกลคาม-วาสิโน ชนา อ. ชน ท. ผู้มีปกติอยู่ในบ้านทั้งสิ้น อาคนฺตฺวา มาแล้ว กรึสุ กระทำแล้ว พลิกมฺมาทีนิ กมฺมานิ ซึ่งกรรม ท. มีพลีกรรมเป็นต้น ฯ ปน ส่วนว่า อุปาสิกา อ. อุบาสิกา ปริเทวมานา ร่ำไรอยู่ อภาสิ ได้กล่าวแล้ว คาถา ซึ่งคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

(วจนํ) อ. คำว่า เย ชนา อ. ชน ท. เหล่าใด
อุปวสนฺติ ย่อมเข้าจำ อุโปสถํ ซึ่งอุโบสถ อฏฺฐงฺค-
สุสมาคตํ อันมาพร้อมดีแล้วด้วยองค์ ๘ จาตุทฺ-
ทสึ จ ตลอดดิถีที่ ๑๔ ด้วย ปญฺจทสึ จ ตลอด
ดิถีที่ ๑ ด้วย ยา ปกฺขสฺส อฏฺฐมี (ตํ ปกฺขสฺส
อฏฺฐมึ) จ ตลอด - อ. ดิถีที่ ๘ แห่งปักษ์ใด ดิถีที่ ๘
แห่งปักษ์นั้นด้วย ปาริหาริยปกฺขํ จ ตลอดปักษ์อัน
บุคคลพึงบริหารด้วย จรนฺติ ประพฤติอยู่ พฺรหฺม-
จริยํ ซึ่งพรหมจรรย์ ยกฺขา อ. ยักษ์ ท. น กีฬนฺติ
ย่อมไม่เล่น เตหิ ชเนหิ ด้วยชน ท. เหล่านั้น
อิติ ดังนี้ อรหตํ ของพระอรหันต์ ท. เม อัน
ข้าพเจ้า สุตํ ฟังแล้ว สา อหํ อ. ข้าพเจ้านั้น
ปสฺสามิ เห็นอยู่ อชฺช ในวันนี้ อิทานิ ในกาลนี้

ยกฺขา อ. ยักษ์ ท. กีฬนฺติ เล่นอยู่ สานุนา ด้วย
สามเณรชื่อว่าสานุ อิติ ดังนี้ ฯ

(ยกฺขินี) อ. นางยักษิณี สุตฺวา ฟังแล้ว วจนํ ซึ่งคำ อุปาสิกาย ของอุบาสิกา วตฺวา กล่าวแล้วว่า

(วจนํ) อ. คำว่า เย ชนา อ. ชน ท. เหล่าใด
อุปวสนฺติ ย่อมเข้าจำ อุโปสถํ ซึ่งอุโบสถ
อฏฺฐงฺคสุสมาคตํ อันมาพร้อมด้วยดีแล้วด้วยองค์ ๘
จาตุทฺทสึ จ ตลอดดิถีที่ ๑๔ ด้วย ปญฺจทสึ จ
ตลอดดิถีที่ ๑๕ ด้วย ยา ปกฺขสฺส อฏฺฐมี (ตํ
ปกฺขสฺส อฏฺฐมึ) จ ตลอด - อ. ดิถีที่ ๘ แห่ง
ปักษ์ใด ดิถีที่ ๘ แห่งปักษ์นั้นด้วย ปาริหาริยปกฺขํ จ
ตลอดปักษ์อันบุคคลพึงบริหารด้วย จรนฺติ ประ-
พฤติอยู่ พฺรหฺมจริยํ ซึ่งพรหมจรรย์ ยกฺขา อ.
ยักษ์ ท. น กีฬนฺติ ย่อมไม่เล่น เตหิ ชเนหิ ด้วย
ชน ท. เหล่านั้น (อิติ) ดังนี้ อรหตํ ของพระ
อรหันต์ ท. เต สุตํ อันท่านฟังแล้ว สาหุ เป็น
คำยังประโยชน์ให้สำเร็จ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ
ดังนี้

อาห กล่าวแล้วว่า

ตฺวํ อ. ท่าน วชฺชาหิ จงกล่าว อิทํ วจนํ ซึ่ง
คำนี้ว่า ตฺวํ อ. ท่าน มา อกาสิ อย่าได้กระทำ

แล้ว กมฺมํ ซึ่งกรรม ปาปกํ อันลามก อาวิ วา ในที่แจ้งหรือ ยทิ วา รโห แม้หรือว่า ในที่ลับ สเจ ถ้าว่า ตุวํ อ. ท่าน ปาปกํ กมฺมํ กริสฺสสิ วา จักกระทำ ซึ่งกรรม อันลามกหรือ (ปาปกํ กมฺมํ) กโรสิ วา หรือว่า กระทำอยู่ ซึ่งกรรม อันลามกไซร้ ปมุตฺติ อ. ความพ้น ทุกฺขา จาก ทุกข์ นน อตฺถิ ย่อมไม่มี เต แก่ท่าน อุปจฺจอปิ ปลายโต ผู้แม้เหาะไปแล้ว หนีไปอยู่ (อิติ) ดังนี้ ยกฺขานํ ของยักษ์ ท. สานุ กะสามเณร ชื่อว่าสานุ ปพุทฺธํ ผู้ตื่นแล้ว อิติ ดังนี้ ฯ

สา ยกฺขินี อ. นางยักษิณีนั้น วตฺวา กล่าวแล้วว่า โมกฺโข อ. ความพ้น นตฺถิ ย่อมไม่มี เต แก่ท่าน เอวํ ปาปกมฺมํ กตฺวา อุปฺปติตฺวา ปลายโตปิ ผู้แม้กระทำแล้ว ซึ่งกรรมอันลามก อย่างนี้ เหาะขึ้นไปแล้ว หนีไปอยู่ สกุณสฺส (โมกฺโข อโหนฺโต) วิย ราวกะ อ. ความพ้น ไม่มีอยู่ แก่นก อิติ ดังนี้ มุญฺจิ ปล่อยแล้ว สามเณรํ ซึ่งสามเณร ฯ

โส สามเณโร อ. สามเณรนั้น อุมฺมิเลตฺวา ลืมขึ้นแล้ว อกฺขีนิ ซึ่งนัยน์ตา ท. ทิสฺวา เห็นแล้ว มาตรํ เกเส วิกฺกิรยนฺตึ อสฺสสนฺตึ โรทมานํ จ ซึ่งมารดา ผู้สยายอยู่ ซึ่งผม ท. ร้องไห้สะอึกสะอื่นอยู่ ด้วย สกลคามวาสิโน ชเน สนฺนิปติเต จ ซึ่งชน ท. ผู้มีปกติอยู่ใน บ้านทั้งสิ้น ผู้ประชุมกันแล้วด้วย อชานนฺโต ไม่รู้อยู่ อตฺตโน ยกฺเขน

คหิตภาวํ ซึ่งความที่แห่งตนเป็นผู้อันยักษ์จับแล้ว (จินฺเตตฺวา) คิด
แล้วว่า อหํ อ. เรา นิสินฺโน เป็นผู้นั่งแล้ว ปีเจ บนตั่ง ปุพฺเพ
ในกาลก่อน (อมฺหิ) ย่อมเป็น มาตา อ. มารดา เม ของเรา
นิสีทิตฺวา นั่งแล้ว อวิทูเร ในที่ไม่ไกล โธวิ ล้างแล้ว ตณฺฑุเล
ซึ่งข้าวสาร ท. ปน ก็ อิทานิ ในกาลนี้ อหํ อ. เรา นิปนฺโน
เป็นผู้นอนแล้ว ภูมิยํ บนภาคพื้น อมฺหิ ย่อมเป็น เอตํ การณํ
อ. เหตุนั่น กึ นุ โข เป็นอย่างไรหนอแล (โหติ) ย่อมเป็น อิติ
ดังนี้ นิปนฺนโก ว ผู้นอนแล้วเทียว อาห กล่าวแล้วว่า

อมฺม แน่ะโยมแม่ (ชนา) อ. ชน ท. โรทนฺติ
ย่อมร้องไห้ถึง มตํ ปุคฺคลํ วา ซึ่งบุคคลผู้ตาย
แล้วหรือ โย ปุคฺคโล ชีวํ น ทิสฺสติ (ตํ
ปุคฺคลํ) วา หรือว่า อ. บุคคลใด ผู้ยังเป็นอยู่
อยู่ ย่อมไม่ปรากฏ ซึ่งบุคคลนั้น อมฺม แน่ะ
โยมแม่ ตฺวํ อ. ท่าน ปสฺสนฺตี เห็นอยู่ (มํ)
ซึ่งฉัน ชีวนฺตํ ผู้เป็นอยู่ โรทสิ ย่อมร้องไห้
ถึง มํ ซึ่งฉัน กสฺมา เพราะเหตุอะไร อมฺม
แน่ะโยมแม่ อิติ ดังนี้

มาตรํ กะมารดา ฯ

อถ ครั้งนั้น มาตา อ. มารดา ทสฺเสนฺตี เมื่อจะแสดง อาทีนวํ
ซึ่งโทษ อาคมเน ในการมา วิพฺภมนตฺถํ เพื่ออันสึก ปุน อีก
(ปุคฺคลสฺส) แห่งบุคคล วตฺถุกามกิเลสกาเม ปหาย ปพฺพชิตสฺส

ผู้ละแล้ว ซึ่งวัตถุกามและกิเลสกาม ท บวชแล้ว อสฺส สามเณรสฺส แก่สามเณรนั้น อาห กล่าวแล้วว่า

ปุตฺต แน่ะบุตร (ชนา) อ. ชน ท. โรทนฺติ
ย่อมร้องไห้ถึง มตํ ปุคฺคลํ วา ซึ่งบุคคลผู้ตาย
แล้วหรือ โย ปุคฺคโล ชีวํ น ทิสฺสติ (ตํ
ปุคฺคลํ) วา หรือว่า อ. บุคคลใด ผู้ยังเป็นอยู่
ย่อมไม่ปรากฏ ซึ่งบุคคลนั้น จ ก็ โย ปุคฺคโล
อ. บุคคลใด จชิตฺวาน สละแล้ว กาเม ซึ่งกาม ท.
อาวตฺตเต ย่อมเวียนมา อิธ กาเม ในกามนี้
ปุน อีก ปุตฺต แน่ะบุตร (ชนา) อ. ชน ท.
โรทนฺติ ย่อมร้องไห้ถึง ตํ วาปิ ปุคฺคลํ ซึ่งบุคคล
แม้นั้นบ้าง หิ เพราะว่า โส ปุคฺคโล อ. บุคคล
นั้น ชีวํ ผู้ยังเป็นอยู่ มโต ตายแล้ว ปุน อีก
อิติ ดังนี้ ฯ

จ ปน ก็แล (อุปาสิกา) อ. อุบาสิกา วตฺวา ครั้นกล่าวแล้ว เอวํ อย่างนี้ ทสฺเสนฺตี เมื่อจะแสดง อาทีนวํ ซึ่งโทษ ฆราวาเส ในการอยู่ครองซึ่งเรือน กตฺวา กระทำ ฆราวาสํ ซึ่งการอยู่ครองซึ่งเรือน กุกฺกุลสทิสํ จเอว ให้เป็นเช่นกับด้วยเถ้ารึงด้วยนั่นเทียว นรกสทิสํ จ ให้เป็นเช่นกับด้วยเหวด้วย อาห กล่าวแล้ว ปุน อีกว่า

ตาต แน่ะพ่อ ตฺวํ อ. ท่าน (มยา) อุพฺภโต
ผู้อันดิฉันยกขึ้นแล้ว กุกฺกุลา จากเถ้ารึง อิจฺฉสิ

ย่อมปรารถนา ปติตุํ เพื่ออันตก กุกฺกุลํ สู่เถ้ารึง

ตาต แน่ะพ่อ ตฺวํ อ. ท่าน (มยา) อุพฺภโต

ผู้อันดิฉันยกขึ้นแล้ว นรกา จากเหว อิจฺฉสิ ย่อม

ปรารถนา ปติตุํ เพื่ออันตก นรกํ สู่เหว อิติ

ดังนี้ ฯ

อถ ครั้งนั้น (มาตา) อ. มารดา อาห กล่าวแล้ว คาถํ ซึ่งคาถา อิมํ นี้ว่า

ตุมฺเห อ. ท่าน ท. อภิธาวถ จงช่วยวิ่งเต้น ภทฺทํ

อ. ความเจริญ (โหตุ) จงมี เต แก่ท่าน มยํ

อ. เรา ท. อุชฺฌาปยาม เส จะปรับทุกข์สิ กสฺส

แก่ใคร ตฺวํ อ. ท่าน ภณฺฑํ เป็นผู้เพียงดังว่า

ภัณฑะ นีหฏํ อันบุคคลนำออกแล้ว อาทิตฺตา

ฆรา จากเรือนอันไฟติดทั่วแล้ว (หุตฺวา) เป็น

อิจฺฉสิ ย่อมปรารถนา ฑยฺหิตุํ เพื่ออันไหม้ ปุน

อีก อิติ ดังนี้

นํ สานุํ กะสามเณรชื่อว่าสานุนั้น ทีเปตุํ เพื่ออันแสดงว่า ปุตฺต แน่ะบุตร ภทฺทํ อ. ความเจริญ โหตุ จงมี ตว แก่ท่าน ปน ก็ มยํ อ. เรา ท. อุชฺฌาปยาม จะปรับทุกข์ กสฺส แก่ใคร กํ ยัง ใคร นิชฺฌาปยาม จะให้ช่วยคิด อิมํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนี้ว่า อยํ โน ปุตฺตโก อ. บุตรน้อยของเรา ท. นี้ (มยา) นีหริตฺวา พุทฺธสาสเน ปพฺพชิโต ผู้อันเรานำออกแล้ว ให้บวชแล้ว ในพระ

พุทธศาสนา ภณฺฑํ วิย ราวกะ อ. ภัณฑะ (นีหริยมานํ) อันบุคคล นำออกอยู่ ฑยฺหมานเคหา จากเรือนอันไฟไหม้อยู่ อิจฺฉติ ย่อมปรารถนา ฑยฺหิตุํ เพื่ออันไหม้ ฆราวาเส ในการอยู่ครองซึ่งเรือน ปุน อีก ตุมฺเห อ. ท่าน ท. อภิธาวถ จงช่วยวิ่งเต้น ปริตฺตรยถ จงช่วยต้านทาน โน แก่เรา ท. เถิด อิติ ดังนี้ อิติ ดังนี้ ฯ

โส สานุสามเณโร อ. สามเณรชื่อว่าสานุนั้น มาตริ ครั้นเมื่อมารดา กเถนฺติยา กล่าวอยู่ สลฺลกฺเขตฺวา กำหนดแล้ว อาห กล่าวแล้วว่า อตฺโถ อ. ความต้องการ คิหิภาเวน ด้วยความเป็นแห่งคฤหัสถ์ นตฺถิ ย่อมไม่มี มยฺหํ แก่ฉัน อิติ ดังนี้ ฯ อถ ครั้งนั้น มาตา อ. มารดา อสฺส อานุสามเณรสฺส ของสามเณรชื่อว่าสานุนั้น ตุฏฺฐา ยินดีแล้วว่า ตาต แน่ะพ่อ สาธุ อ. ดีละ อิติ ดังนี้ โภเชตฺวา ยังสามเณรได้ฉันแล้ว ปณีตโภชนํ ซึ่งโภชนะอันประณีต ปุจฺฉิตฺวา ถามแล้วว่า ตาต แน่ะพ่อ ตฺวํ อ. ท่าน กติวสฺโส เป็นผู้มีกาลฝนเท่าไร อสิ ย่อมเป็นอิติ ดังนี้ ญตฺวา ทราบแล้ว (ตสฺส สามเณรสฺส) ปริปุณฺณวสฺสภาวํ ซึ่งความที่แห่งสามเณรนั้น เป็นผู้มีกาลฝนอันเต็มรอบแล้ว ปฏิยาเทสิ มอบถวายแล้ว ติจีวรํ ซึ่งจีวร ๓ ผืน ฯ โส สามเณโร อ. สามเณรนั้น ปริปุณฺณปตฺตจีวโร ผู้มีบาตรและจีวรอันเต็มรอบแล้ว ลภิ ได้แล้ว อุปสมฺปทํ ซึ่งการอุปสมบท ฯ

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา จิตฺตนิคฺคเห อิสฺสาหํ ชเนนฺโต เมื่อจะทรงยังความอาจหาญขึ้น ในการข่มซึ่งจิตให้เกิด อสฺส สานุสฺส แก่ภิกษุชื่อว่าสานุนั้น อจิรุปสฺปนฺนสฺส ผู้อุปสมบทแล้วสิ้น

กาลไม่นาน วตฺวา ตรัสแล้วว่า เอตํ จิตฺตํ นาม ชื่อ อ. จิตนั่น
จริ เที่ยวไปแล้ว จาริกํ สู่ที่จาริก นานารมฺมเณสุ ในอารมณ์ต่าง ๆ ท.
ทีฆรตฺตํ ตลอดราตรีนาน โสตฺถิภาโว นาม ชื่อ อ. ความเป็นคือ
ความสวัสดี นตฺถิ ย่อมไม่มี (ปุคฺคลสฺส) แก่บุคคล อนิคฺคณฺหนฺตสฺส
ผู้ไม่ข่มอยู่ ตํ จิตฺตํ ซึ่งจิตนั้น ตสฺมา เพราะเหตุนั้น โยโค อ. ความ
เพียรเป็นเครื่องประกอบ นิคฺคณฺหเน ในการข่ม จิตฺตสฺส ซึ่งจิต
(ปุคฺคเลน) อันบุคคล กรณีโย พึงกระทำ (หตฺถาจริโย) วิย
ราวกะ อ. นายหัตถาจารย์ (กโรนฺโต) กระทำอยู่ (โยคํ) ซึ่งความ
เพียรเป็นเครื่องประกอบ (นิคฺคณฺหเน) ในการข่ม มตฺตหตฺถิโน
ซึ่งช้างตัวเมามันแล้ว องฺกุเสน ด้วยขอ อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว
คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

ปุเร ในก่อน อิทํ จิตฺตํ อ. จิตนี้ อจาริ ได้
เที่ยวไปแล้ว จาริกํ สู่ที่จาริก เยนิจฺฉกํ ตาม
อาการเป็นที่ปรารถนา ยตฺถกามํ ตามอารมณ์เป็น
ที่ใคร่ ยถาสุขํ ตามสบาย อชฺชํ ในวันนี้ อหํ
อ. เรา นิคฺคหิสฺสามิ จักข่ม ตํ จิตฺตํ ซึ่งจิตนั้น
โยนิโส โดยแยบคาย องฺกุสคฺคาโห วิย ราวกะ
หตฺถึ ซึ่งช้าง ปภินฺนํ ตัวมันแตกทั่วแล้ว อิติ
ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. เนื้อความว่า ปุเร ในก่อน อิโต กาลโต แต่กาลนี้

อิทํ จิตฺตํ นาม ชื่อ อ. จิตนี้ จริ เที่ยวไปแล้ว จาริกํ สู่ที่จาริก อารมฺมเณสุ ในอารมณ์ ท. รูปาทีสุ มีรูปเป็นต้น เยนิตฺฉกํ ชื่อว่าตามอาการเป็นที่ปรารถนา วเสน เพราะอำนาจ ราคาทีนํ กิเลสานํ (อตฺตา) เยน อากาเรน อิจฺฉติ ตสฺส อาการสฺส แห่ง - อ. ตน ย่อมปรารถนา โดยอาการใด แห่งกิเลส ท. มีราคะเป็นต้น อาการนั้น ยตฺถกามํ ชื่อว่าตามอารมณ์เป็นที่ใคร่ วเสน เพราะอำนาจ ยตฺถเอว อารมฺมเณ อสฺส จิตฺตสฺส กาโม อุปฺปชฺชติ ตสฺส อารมฺมณสฺส แห่ง - อ. ความใคร่ แห่งจิตนั้น ย่อมเกิดขึ้น ในอารมณ์ใดนั่นเทียว อารมณ์นั้น ยถาสุขํ ชื่อว่าตามสบาย ยถา วิจรนฺตสฺส จิตฺตสฺส สุขํ โหติ ตถาเอว วิจรณโต เพราะ - อ. ความสบาย ย่อมมี แก่จิตอันเที่ยวไปอยู่ โดยอาการใด เที่ยวไป โดยอาการนั้นนั่นเทียว ทีฆรตฺตํ ตลอดราตรีนาน อชฺช ในวันนี้ อหํ อ. เรา นิคฺคณฺหิสฺสามิ จักข่ม ตํ จิตฺตํ ซึ่งจิตนั้น โยนิโสมนสิกาเรน ด้วยการกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย คือว่า น ทสฺสามิ จักไม่ให้ วีติกฺกมิตุํ เพื่ออันก้าวล่วง อสฺส จิตฺตสฺส แก่จิตนั้น องฺกุสคฺคาโห วิย ราวกะ อ. บุคคลผู้ถือซึ่งขอ เฉโก ผู้ฉลาด หตฺถาจริยสงฺขาโต ผู้อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่านายหัตถาจารย์ (นิคฺคณฺหนฺโต) ข่มอยู่ หตฺถึ ซึ่งช้าง ปภินฺนํ ตัวมีมันแตกทั่วแล้ว คือว่า มตฺตํ ตัวเมามันแล้ว องฺกุเสน ด้วยขอ อิติ ดังนี้ ตสฺสา คาถาย แห่งพระคาถานั้น (ปณฺฑิเตน) อันบัณฑิต (เวทิตพฺโพ) พึงทราบ ฯ

เรื่องช้างปาเวรกะ

๔๔. ๑๕๙/๔ ตั้งแต่ โส กิร หตฺถี ตรุณกาเล มหาพโล เป็นต้นไป.

กิร ได้ยินว่า โส หตฺถี อ. ช้างนั้น มหาพโล เป็นสัตว์มีกำลังมาก (อตฺตโน) ตรุณกาเล ในกาลแห่งตนยังเป็นหนุ่ม หุตฺวา เป็น ชราวาตเวคพฺภาหโต ผู้อันกำลังแห่งลมอันเกิดแต่ชราขจัดแล้ว อปเรน สมเยน โดยสมัยอื่นอีก โอรุยฺห หยั่งลงแล้ว สรํ สู่สระ มหนฺตํ สระใหญ่ เอกํ สระหนึ่ง ลคฺคิตฺวา ติดแล้ว กลเล ในเปือกตม น อสกฺขิ ไม่ได้อาจแล้ว อุตฺตริตุํ เพื่ออันข้ามขึ้น ฯ มหาชโน อ. มหาชน ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ หตฺถึ ซึ่งช้างนั้น กถํ ยังถ้อยคำว่า หตฺถี อ. ช้าง เอวรูโปปิ นาม ชื่อแม้ตัวมีรูปอย่างนี้ ปตฺโต ถึงแล้ว ทุพฺพลภาวํ ซึ่งความเป็นแห่งสัตว์มีกำลัง อันโทษประทุษร้ายแล้ว อิมํ นี้ อิติ ดังนี้ สมุฏฺฐาเปสิ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ฯ

ราชา อ. พระราชา สุตฺวา ทรงสดับแล้ว ตํ ปวตฺตึ ซึ่งความเป็นไปนั้น หตฺถาจริยํ ยังนายหัตถาจารย์ อาณาเปสิ ทรงให้รู้ทั่วแล้ว (วจเนน) ด้วยพระดำรัสว่า ตฺวํ อ. ท่าน คจฺฉ จงไป อุทฺธราหิ จงยกขึ้น ตํ หตฺถึ ซึ่งช้างนั้น กลลโต จากเปือกตม อิติ ดังนี้ ฯ โส หตฺถาจริโย อ. นายหัตถาจารย์นั้น คนฺตฺวา ไปแล้ว ทสฺเสตฺวา

แสดงแล้ว สงฺคามสีสํ ซึ่งชัยภูมิอันเป็นเครื่องหมายแห่งสงคราม ตสฺม จาเน ในที่นั้น อาโกฏาเปสิ ยังบุคคลให้เคาะแล้ว สงฺคามเภรึ ซึ่งกลองอันบุคคลพึงเคาะในเพราะสงคราม ฯ หตฺถี อ. ช้าง มานชาติโก ตัวมีชาติแห่งสัตว์มีมานะ อุฏฺฐาย ลุกขึ้นแล้ว เวเคน โดยเร็ว ปติฏฺฐหิ ยืนอยู่แล้ว ถเล บนบก ฯ ภิกฺขู อ. ภิกษุ ท. ทิสฺวา เห็นแล้ว ตํ การณํ ซึ่งเหตุนั้น อาโรเจสุํ กราบทูลแล้ว สตฺถุ แก่พระศาสดา ฯ

(สตฺถา) อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. อตฺตา อ. ตน หตฺถินา อันช้าง เตน นั้น อุทฺธโต ยกขึ้นแล้ว ปกติปงฺกทุคฺคโต จากหล่มคือเปือกตมตามปกติ ตาว ก่อนปน ส่วนว่า ตุมฺเห อ. เธอ ท. ปกฺขนฺตา เป็นผู้แล่นไปแล้ว กิเลสทุคฺเค ในหล่มคือกิเลส (อตฺถ) ย่อมเป็น ตสฺมา เพราะเหตุนั้น ตุมฺเหปิ แม้ อ. เธอ ท. ปทหิตฺวา จงเริ่มตั้งแล้ว (ปธานํ) ซึ่งความเพียรโยนิโส โดยแยบคาย อุทฺธรถ จงยกขึ้น อตฺตานํ ซึ่งตน ตโต กิเลสทุคฺคโต จากหล่มคือกิเลสนั้น อิติ ดังนี้ อาห ตรัสแล้ว คาถํ ซึ่งพระคาถา อิมํ นี้ว่า

ตุมฺเห อ. เธอ ท. อปฺปมาทรตา จงเป็นผู้ยินดี
แล้วในความไม่ประมาท โหถ จงเป็น อนุรกฺขถ
จงตามรักษา สจิตฺตํ ซึ่งจิตอันเป็นของตน อุทฺธรถ
จงยกขึ้น อตฺตานํ ซึ่งตน ทุคฺคา จากหล่ม
กุญฺชโร อิว ราวกะ อ. ช้าง สนฺโน ตัวจมลง
แล้ว ปงฺเก ในเปือกตม (อุทฺธรนฺโต) ยกขึ้น

อยู่ (อตฺตานํ) ซึ่งตน (ทุคฺคโต) จากหล่ม

อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ตุมฺเห อ. เธอ ท. อภิรตา จงเป็นผู้ยินดียิ่งแล้ว อวิปฺปวาเส ในการไม่อยู่ปราศ สติยา จากสติ โหถ จงเป็น (อิติ) ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า อปฺปมาทรตา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (อารมฺมณํ) อ. อารมณ์ น กโรติ ย่อมไม่กระทำ วีติกฺกมํ ซึ่งการก้าวล่วง ยถา โดยประการใด ตุมฺเห อ. เธอ ท. รกฺขถ จงรักษา จิตฺตํ ซึ่งจิต อตฺตโน ของตน อารมฺมเณสุ ในอารมณ์ ท. รูปาทีสุ มีรูปเป็นต้น เอวํ โดยประการนั้น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สจิตฺตํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อรรถว่า กุญฺชโร อ. ช้าง สนฺโน ตัวจมลงแล้ว ปงฺเก ในเปือกตม โสนั้น กตฺวา กระทำแล้ว วายามํ ซึ่งความพยายาม หตฺเถหิ จ ด้วยงวง ท. ด้วย ปาเทหิ จ ด้วยเท้า ท. ด้วย อุทฺธริตฺวา ยกขึ้นแล้ว อตฺตานํ ซึ่งตน ปงฺกโต จากเปือกตม ปติฏฺฐิโต ยืนอยู่แล้ว ถเล บนบก ยถา ฉันใด ตุมฺเหปิ แม้ อ. เธอ ท. อุทฺธรถ จงยกขึ้น อตฺตานํ ซึ่งตน กิเลสทุคฺคโต จากหล่มคือกิเลส คือว่า (อตฺตานํ) ยังตน ปติฏฺฐาเปถ จงให้ตั้งอยู่เฉพาะ นิพฺพานถเล บนบกคือพระนิพพาน เอวํ ฉันนั้น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สนฺโน อิติ ดังนี้ ฯ

เรื่องสัมพหุลภิกษุ

๔๕. ๑๖๑/๑๒ ตั้งแต่ สตฺถา เตหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เป็นต้นไป.

(สตฺถา) อ. พระศาสดา กตฺวา ทรงกระทำแล้ว ปฏิสนฺถารํ ซึ่งการปฏิสันถาร สทฺธึ กับ เตหิ ภิกฺขูหิ ด้วยภิกษุ ท. เหล่านั้น (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภควา อ. พระผู้มีพระภาคเจ้า พุทฺธสุขุมาโล จเอว ทรงเป็นพระพุทธเจ้าผู้ละเอียดอ่อนด้วยนั่นเทียว ขตฺติยสุขุมาโล จ ทรงเป็นกษัตริย์ผู้ละเอียดอ่อนด้วย (โหติ) ย่อมเป็น ทุกฺกรํ กมฺมํ อ. กรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยาก ตุมฺเหหิ อันพระองค์ ท. เอกเกหิ ผู้พระองค์เดียว ติฏฺฐนฺเตหิ จ ผู้ประทับยืนอยู่ด้วย นิสีทนฺเตหิ จ ผู้ประทับนั่งอยู่ด้วย เตมาสํ ตลอดกาลประกอบด้วยเดือนสาม กตํ ทรงกระทำแล้ว (ปุคฺคโล) อ. บุคคล วตฺตปฏิวตฺตการโกปิ ผู้กระทำซึ่งวัตรและวัตรอันสมควรก็ดี มุโขทกาทิทายโกปิ ผู้ถวายซึ่งวัตถุมีน้ำเป็นเครื่องล้างซึ่งพระพักตร์เป็นต้นก็ดี น อโหสิ มญฺเญ เห็นจะไม่ได้มีแล้ว อิติ ดังนี้ เตหิ ภิกฺขูหิ อันภิกษุ ท. เหล่านั้น วุตฺเต กราบทูลแล้ว วตฺวา ตรัสแล้วว่า ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุ ท. สพฺพกิจฺจานิ อ. กิจทั้งปวง ท. ปาริเลยฺยกหตฺถินา อันช้างชื่อว่าปาริไลยกะ กตานิ กระทำแล้ว มยฺหํ แก่เรา หิ แท้จริง เอวรูปํ สหายํ ลภนฺเตน (ปุคฺคเลน)

เอกโต วสิตุํ อ. อันบุคคล ผู้ได้อยู่ ซึ่งสหาย ผู้มีรูปอย่างนี้อยู่ โดยความเป็นอันเดียวกัน ยุตฺตํ ควรแล้ว (ปุคฺคลสฺส) เมื่อบุคคล อลภนฺตสฺส ไม่ได้อยู่ (เอวรูปํ สหายํ) ซึ่งสหายผู้มีรูปอย่างนี้ เอก-จริยภาโว ว อ. ความเป็นคืออันเที่ยวไปแห่งบุคคลผู้เดียวเทียว เสยฺโย เป็นอาการประเสริฐกว่า (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. นาควคฺเค ในนาควรรค อิมา เหล่านี้ว่า

สเจ ถ้าว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล ลเภถ พึงได้
สหายํ ซึ่งสหาย นิปกํ ผู้มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาซึ่งตน
สาธุวิหารึ ผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อันยังประโยชน์
ให้สำเร็จ ธีรํ ผู้เป็นนักปราชญ์ จรํ ผู้เที่ยวไป
สทฺธึ กับ (อตฺตนา) ด้วยตนไซร้ (โส
ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น อภิภุยฺย พึงครอบงำแล้ว
ปริสฺสยานิ ซึ่งอันตรายเป็นเครื่องนอนรอบ ท.
สพฺพานิ ทั้งปวง อตฺตมโน เป็นผู้มีใจเป็นของ
ของตน สติมา เป็นผู้มีสติ (หุตฺวา) เป็น
จเรยฺย พึงเที่ยวไป เตน สหาเยน ด้วยสหายนั้น
เจ หากว่า (ปุคฺคโล) อ. บุคคล โน ลเภถ
ไม่พึงได้ สหายํ ซึ่งสบาย นิปกํ ผู้มีปัญญาเป็น
เครื่องรักษาซึ่งตน สาธุวิหารึ ผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่
อันยังประโยชน์ให้สำเร็จ ธีรํ ผู้เป็นนักปราชญ์ จรํ

ผู้เที่ยวไป สทฺธึ กับ (อตฺตนา) ด้วยตนไซร้
(โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น เอโก เป็นผู้เดียว
(หุตฺวา) เป็น จเร พึงเที่ยวไป ราชา อิว
ราวกะ อ. พระราชา ปหาย ทรงละแล้ว รฏฺฐํ
ซึ่งแว่นแคว้น วิชิตํ อันพระองค์ทรงชนะวิเศษ
แล้ว (จรนฺโต) เสด็จเที่ยวไปอยู่ นาโค อิว
ราวกะ อ. ช้างตัวประเสริฐ มาตงฺโค ชื่อว่ามาตังคะ
(ปหาย) ละแล้ว (ยูถํ) ซึ่งโขลง (เอโก)
ตัวเดียว (จรนฺโต) เที่ยวไปอยู่ อรญฺเญ ในป่า
จริตํ อ. การเที่ยวไป เอกสฺส ปุคฺคลสฺส แห่ง
บุคคลคนเดียว เสยฺโย เป็นคุณชาติประเสริฐกว่า
(โหติ) ย่อมเป็น (หิ) เพราะว่า สหายตา
อ. คุณเครื่องความเป็นแห่งสหาย นตฺถิ ย่อมไม่มี
พาเล ในเพราะคนพาล (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคล
นั้น เอโก (หุตฺวา) จเร อปฺโปสฺสุโก มาตงฺโค
อรญฺเญ ตาโค (จรนฺโต) อิว จ เป็นผู้เดียว
เป็น พึงเที่ยวไป ราวกะ อ. ช้างตัวประเสริฐชื่อว่า
มาตังคะ ตัวมีความขวนขวายน้อย เที่ยวไปอยู่
ในป่าด้วย น ปาปานิ กยิรา จ ไม่พึงกระทำ
ซึ่งบาป ท. ด้วย อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สมนฺนาคตํ ผู้มาตามพร้อมแล้ว เนปกฺก-

ปญฺญาย ด้วยปัญญาอันเป็นเครื่องรักษาซึ่งตน อิติ ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่งบทว่า นิปกํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ภทฺทกวิหารึ ผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อันเจริญ ปณฺฑิตํ ผู้เป็นบัณฑิต (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่ง บทว่า สาธุวิหาริ ธีรํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า (โส ปุคฺคโล) อ. บุคคลนั้น ลภนฺโต เมื่อได้ สหายํ ซึ่งสหาย เมตฺตาวิหารึ ผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่คือเมตตา ตาทิสํ ผู้เช่นนั้น อภิภวิตฺวา พึงครอบงำแล้ว ปริสฺสเย ซึ่งอันตรายเป็น เครื่องนอนรอบ ท. เพฺเพ ว ทั้งปวงเทียว อิติ คือ สีหพฺยคฺฆาทโย ปากฏปริสฺสเย จ ซึ่งอันตายเป็นเครื่องนอนรอบอันปรากฏแล้ว ท. มีสีหะและเสือโคร่งเป็นต้นด้วย ราคโทสาทโย ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสเย จ ซึ่งอันตรายเป็นเครื่องนอนรอบอันปกปิดแล้ว ท. มีราคะและโทสะ เป็นต้นด้วย อตฺตมโน เป็นผู้มีใจเป็นของของตน อุปฏฺฐิตสฺสติ เป็น ผู้มีสติอันเข้าไปตั้งไว้แล้ว หตฺวา เป็น จเรยฺย พึงเที่ยวไป คือว่า วิหเรยฺย พึงอยู่ สทฺธึ กับ เตน สหาเยน ด้วยสหายนั้น อิติ ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปริสฺสยานิ อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ราชิสิ วิย ราวกะ อ. พระราชาผู้ฤๅษี หิตฺวา ทรงละแล้ว รฏฺฐํ ซึ่งแว่นแคว้น ปพฺพชนฺโต ทรงผนวชอยู่ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า รฏฺฐํ อิติ ดังนี้ ฯ

อิทํ อตฺถรูปํ อ. อรรถรูปนี้ว่า ราชา อ. พระราชา วิชิตภูมิปฺ- ปเทโส ผู้มีประเทศแห่งภาคพื้นอันทรงชนะวิเศษแล้ว ปหาย ทรง

ละแล้ว รฏฺฐํ ซึ่งแว่นแคว้น วิชิตํ อันพระองค์ทรงชนะวิเศษแล้ว (จินฺตเนน) ด้วยอันทรงดำริว่า อิทํ รชฺชํ นาม ชื่อ อ. ความเป็นแห่งพระ-ราชานี้ ปมาทฏฺฐานํ เป็นสถานเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท มหนฺตํ อันใหญ่ (โหติ) ย่อมเป็น กึ ปโยชนํ อ. ประโยชน์อะไร เม ของเรา รชฺเชน ด้วยความเป็นแห่งพระราชา การิเตน อันเรายังบุคคลให้กระทำแล้ว อิติ ดังนี้ ปวิสิตฺวา เสด็จเข้าไปแล้ว ตโต ว ฐานโต จากที่นั้นเทียว มหารญฺญํ สู่ป่าใหญ่ ปพฺพชิตฺวา ทรงผนวชแล้ว ตาปสปพฺพชฺชํ ผนวชเป็นดาบส เอกโก ว ผู้เดียวเทียว จรติ ย่อมเสด็จเที่ยวไป อิริยาปเถสุ ในอิริยาบท ท. จตูสุ ๔ ยถา ฉันใด (ปุคฺคโล) อ. บุคคล เอกโก ว ผู้เดียวเทียว จเรยฺย พึงเที่ยวไป เอวํ ฉันนั้น อิติ ดังนี้ (ภควตา) วุตฺตํ เป็นคำอธิบายอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว โหติ ย่อมเป็น ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า จ เหมือนอย่างว่า อยํ หตฺถินาโค อ. ช้างตัวประเสริฐนี้ ลทฺธนาโม ตัวมีชื่ออันได้แล้วว่า มาตงฺโค ชื่อว่ามาตังคะ อิติ ดังนี้ ปฏิสญฺจิกฺขิตฺวา เพราะอันพิจารณาเห็นเฉพาะเอวํ อย่างนี้ว่า อหํ โข อ. เราแล อากิณฺโณ เกลื่อนกล่นแล้ว วิหรามิ ย่อมอยู่ หตฺถีหิ ด้วยช้างพลาย ท. หตฺถีนีหิ ด้วยช้างพัง ท. หตฺถิกุลเภหิ ด้วยช้างสะเทิน ท. หตฺถิจฺฉาเปหิ ด้วยลูกแห่งช้าง ท. ฉินฺนคฺคานิ ติณานิ ขาทามิ จเอว อ. เรา ย่อมเคี้ยวกิน ซึ่งหญ้า ท. อันมีปลายอันขาดแล้วด้วยนั่นเทียว โภภคฺโคภคฺคํ สาขาภงฺคํ ขาทนฺติ จ อ. ช้าง ท. ย่อมเคี้ยวกิน ซึ่งกิ่งไม้อันหัก อันเราหักลงแล้วและหัก

ลงแล้วด้วย อาวิลานิ ปานียานิ ปิวามิ จ อ. เรา ย่อมดื่ม ซึ่งน้ำ อันควรดื่ม ท. อันขุ่นมัวด้วย เม เมื่อเรา โอคาหนฺตสฺส จ หยั่งลง อยู่ด้วย อุตฺติณฺณสฺส จ ข้ามขึ้นแล้วด้วย หตฺถินิโย อ. ช้างพัง ท. อุปนิฆํสนฺติโย เข้าไปเสียดสีอยู่ กายํ ซึ่งกาย คจฺฉนฺติ ย่อมเดินไป ยนฺนูน กระไรหนอ อหํ อ. เรา เอกโก ว ผู้เดียวเทียว วูปกฏฺโฐ หลีกออกแล้ว คณมฺหา จากหมู่ วิหเรยฺยํ พึงอยู่ อิติ ดังนี้ คมนโต แล้วดำเนินไป มเตน ด้วยความรู้ ปหาย ละแล้ว ยูถํ ซึ่งโขลง เอกโก ว ตัวเดียวเทียว จรติ ย่อมเที่ยวไป สุขํ สบาย สพฺพิริยา- ปเถสุ ในอิริยาบถทั้งปวง ท. ยถา ฉันใด (ปุคฺคโล) อ. บุคคล เอโก ว ผู้เดียวเทียว จเรยฺย พึงเที่ยวไป เอวํปิ แม้ฉันนั้น อิติ ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า มาตงฺคาญฺเญว นาโค อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า จริตํ อ. การเที่ยวไป ปพฺพชิตสฺส แห่ง บรรพชิต เอกีภาวาภิรตสฺส ผู้ยินดียิ่งแล้วในความเป็นแห่งบุคคลผู้มี ตนเป็นคนเดียว ปฏฺฐาย จำเดิม (อตฺตโน) ปพฺพชิตกาลโต แต่ กาลแห่งตนบวชแล้ว เอกกสฺสเอว ชื่อว่าผู้เดียวเทียว เสยฺโย เป็น คุณชาติประเสริฐกว่า (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า เอกสฺส อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ เพราะว่า อยํ คุณธมฺโม อ. คุณ- ธรรมนี้ อิติ คือ จุลฺลสีลํ อ. จุลศีล มชฺฌิมสีลํ อ. มัชฌิมศีล มหาสีลํ อ. มหาศีล กถาวตฺถูนิ อ. กถาวัตถุ ท. ทส ๑๐ ธูตงฺคคุณา

อ. คุณคือองค์เป็นเครื่องขจัดซึ่งกิเลส ท. เตรส ๑๓ วิปสฺสนาญาณํ อ. วิปัสสราญาณ มคฺคา อ. มรรค ท. จตฺตาโร ๔ ปลานิ อ. ผล ท. จตฺตาริ ๔ วิชฺชา อ. วิชชา ท. ติสฺโส ๓ อภิญฺญา อ. อภิญญา ท. ฉ ๖ อมตมหานิพฺพานํ อ. อมตมหานิพพาน สหายตา นาม ชื่อว่า คุณเครื่องความเป็นแห่งสหาย สา สหายตา อ. คุณเครื่องความเป็นแห่งสหายนั้น (ปุคฺคเลน) อันบุคคล น สกฺกา ไม่อาจ อธิคนฺตุํ เพื่ออันถึงทับ นิสฺสาย เพราะอาศัย พาเล ซึ่งคนเขลา ท. อิติ เพราะเหตุนั้น หายตา อ. คุณเครื่องความเป็นแห่งสาย นตฺถิ ชื่อว่าย่อมไม่มี พาเล ในเพราะคนเขลา อิติ ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า นตฺถิ พาเล สหายตา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า อิมินา การเณน เพราะเหตุนี้ (ปุคฺคโล) อ. บุคคล สพฺพิริยาปเถสุ เอกโก ว หุตฺวา จเรยฺย จ พึงเป็นผู้ผู้เดียวเทียว เป็น พึงเที่ยวไป ในอิริยาบถทั้งปวง ท. ด้วย อปฺปมตฺตกานิปิ น ปาปานิ กยิรา จ ไม่พึงกระทำ ซึ่งบาป ท. แม้อันมีประมาณอันน้อยด้วย (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า เอโก อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

(อตฺโถ) อ. อธิบายว่า เอโส ปุคฺคโล อ. บุคคลนั่น (ยถา) อปฺโปสฺสุโก นิราลโย อิมสฺมึ อรญฺเญ มาตงฺคนาโค อิจฺฉิติจฺฉิตฏฺฐาเน สุขํ จรติ เอวํ เอกโก ว หุตฺวา จเรยฺย จ พึงเป็นผู้เดียวเทียว เป็น พึงเที่ยวไป อ. ช้างตัวประเสริฐชื่อว่ามาตังคะ ตัวมีความขวนขวายน้อย คือว่า ตัวมีความอาลัยออกแล้ว เที่ยวไปอยู่ ตามสบาย ในที่อันตน

ปรารถนาแล้วและปรารถนาแล้ว ในป่านี้ (ฉันใด) ฉันนั้นด้วย อปฺปมตฺตกานิปิ น ปาปานิ กเรยฺย จ ไม่พึงกระทำ ซึ่งบาป ท. แม้อันมีประมาณอันน้อยด้วย อิติ ดังนี้ ฯ

ตสฺมา เพราะเหตุนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา ทสฺเสนฺโต เมื่อจะทรงแสดง อิมํ อตฺถํ ซึ่งเนื้อความนี้ว่า ตุมฺเหหิปิ แม้อันเธอ ท. อลภนฺเตหิ ผู้ไม่ได้อยู่ สหายํ ซึ่งสหาย เอวรูปํ ผู้มีรูปอย่างนี้ เอกจารีหิเอว พึงเป็นผู้มีการเที่ยวไปแห่งบุคคลคนเดียวนั่นเทียว ภวิตพฺพํ พึงเป็น อิติ ดังนี้ เทเสสิ ทรงแสดงแล้ว ธมฺมเทสนํ ซึ่งพระธรรมเทศนา อิมํ นี้ เตสํ ภิกฺขูนํ แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น ฯ

เรื่องมาร

๔๖. ๑๖๔/๑๑ ตั้งแต่ มาโร ปาปิมา ตํ ภควโต ปริวิตกฺกํ เป็นต้นไป.

มาโร อ. มาร ปาปิมา ผู้มีบาป ญตฺวา ทราบแล้ว ปริวิตกฺกํ ซึ่งอันทรงปริวิตก ภควโต แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ตํ นั้น จินฺเตตฺวา คิดแล้วว่า สมโณ อ. พระสมณะ โคตโม ผู้โคดม จินฺเตสิ ทรงพระดำริแล้วว่า (มยา) อันเรา สกฺกา นุ โข อาจหรือหนอแล กาเรตุํ เพื่ออันยังบุคคลให้กระทำ รชฺชํ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา อิติ ดังนี้ อิทานิ ในกาลนี้ (โส สมโณ โคตโม) อ. พระสมณะผู้โคดมนั้น กาเรตุกาโม จักทรงเป็นผู้ใคร่เพื่ออันยังบุคคลให้กระทำ รชฺชํ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ภวิสฺสติ จักเป็น จ ก็ รชฺชํ นาม ชื่อ อ. ความเป็นแห่งพระราชา เอตํ นั่น ปมาทฏฺฐานํ เป็นสถานเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท (โหติ) ย่อมเป็น (ตสฺส สมณสฺส โคตมสฺส) เมื่อพระสมณะผู้โคดมนั้น กาเรนฺตสฺส ทรงยังบุคคลให้กระทำอยู่ ตํ รชฺชํ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชานั้น (มยา) อันเรา สกฺกา อาจ ลภิตุํ เพื่ออันได้ โอกาสํ ซึ่งโอกาส อหํ อ. เรา คจฺฉามิ จะไป อุสฺสาหํ ยังความอาจหาญขึ้น ชเนสฺสามิ จักให้เกิด อสฺส สมณสฺส โคตมตสฺส แก่พระสมณะผู้โคดมนั้น อิติ ดังนี้ อุปสงฺกมิตฺวา เข้าไปเฝ้าแล้ว สตฺถารํ ซึ่งพระศาสดา อาห กราบทูล

แล้วว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภควา อ. พระผู้มีพระภาคเจ้า กาเรตุ จงทรงยังบุคคลให้กระทำ รชฺชํ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชาเถิด สุคโต อ. พระสุคต กาเรตุ จงทรงยังบุคคลให้กระทำ รชฺชํ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา อหนํ อันไม่เป็นเหตุฆ่า อฆาตยํ อันไม่เป็นเหตุยังบุคคลให้ฆ่า อชินํ อันไม่เป็นเหตุชนะ อชาปยํ อันไม่เป็นเหตุยังบุคคลให้ชนะ อโสจํ อันไม่เป็นเหตุเศร้าโศก อโสจาปยํ อันไม่เป็นเหตุยังบุคคลให้เศร้าโศก ธมฺเมน โยธรรมเถิด อิติ ดังนี้ ฯ

อถ ครั้งนั้น สตฺถา อ. พระศาสดา วตฺวา ตรัสแล้วว่า ปาปิม ดูก่อนมารผู้มีบาป ปน ก็ ตฺวํ อ. ท่าน วเทสิ กล่าวแล้ว เอวํ อย่างนี้ มํ กะเรา ยํ ใด ตฺวํ อ. ท่าน ปสฺสสิ ย่อมเห็น กึ ซึ่งอะไร (ตสฺส) เม ของเรานั้น อิติ ดังนี้ นํ มารํ กะมารนั้น (วจเน) ครั้นเมื่อคำว่า ภนฺเต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อิทฺธิปาทา อ. อิทธิบาท ท. จตฺตาโร ๔ ภควตา โข อันพระผู้มีพระภาคเจ้าแล สุภาวิตา ทรงให้เจริญดีแล้ว หิ ก็ ภควา อ. พระผู้มีพระภาคเจ้า อากงฺขมาโน ทรงหวังอยู่ อธิมุจฺเจยฺย พึงทรงน้อมนึก ปพฺพตราชํ ซึ่งภูเขาหลวง หิมวนฺตํ ชื่อว่าหิมวันต์ว่า สุวณฺณํ จงเป็นทอง อิติ ดังนี้ จ ก็ ตํ หิมวนฺตสฺส ปพฺพตราชสฺส อธิมุตฺตตฺตํ อ. ความที่แห่งภูเขาหลวงชื่อว่าหิมวันต์ เป็นภูเขาอันพระองค์ทรงน้อมนึกแล้วนั้น สุวณฺณํเอว พึงเป็นทองนั่นเทียว อสฺส พึงเป็น อหํปิ แม้ อ. ข้า-พระองค์ กริสฺสามิ จักกระทำ ธนกรณียํ ซึ่งกิจอันบุคคลพึงกระทำด้วยทรัพย์ ธเนน ด้วยทรัพย์ โว แก่พระองค์ ท. อิติ เพราะเหตุ

นั้น ตุมฺเห อ. พระองค์ ท. กาเรสฺสถ จักทรงยังบุคคลให้กระทำ
รชฺชํ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ธมฺเมน โดยธรรม อิติ ดังนี้
เตน มาเรน อันมารนั้น วุตฺเต กราบทูลแล้ว สํเวเชตฺวา ทรงยัง
มารให้สังเวชแล้ว คาถาหิ ด้วยพระคาถา ท. อิมาหิ เหล่านี้ว่า

(ปุคฺคโล) อ. บุคคล วิทฺธา รู้แล้วว่า ปพฺพโต
อ. ภูเขา เกวลี เป็นภูเขาล้วน สุวณฺณสฺส ด้วย
ทอง ชาติรูปสฺส อันมีรูปเกิดแล้ว อสฺส พึงเป็น
(ตสฺส ปพฺพตสฺส) ทฺวิตาปิ แม้ อ. ความที่แห่ง
ภูเขานั้นเป็นสอง น อลํ ไม่พอ เอกสฺส
ปุคฺคลสฺส แก่บุคคลคนหนึ่ง อิติ ดังนี้ จเร
พึงประพฤติ สมํ ให้สม่ำเสมอ โย ชนฺตุ
อ. สัตว์เกิดใด อทฺทกฺขิ ได้เห็นแล้ว ทุกฺขํ ซึ่ง
ทุกข์ ยโตนิทานํ ว่ามีกรรมใดเป็นแดนมอบให้
ซึ่งผล โส ชนฺตุ อ. สัตว์เกิดนั้น นเมยฺย พึง
น้อมไป กาเมสุ ในกาม ท. กถํ อย่างไร ชนฺตุ
อ. สัตว์เกิด วิทิตฺวา ทราบแล้ว อุปธึ ซึ่งกิเลส
เป็นเครื่องเข้าไปทรงไว้ โลเก ในโลกว่า สงฺโค
เป็ฯธรรมเครื่องข้อง อิติ ดังนี้ สิกฺเข พึงศึกษา
วินยาย เพื่ออันกำจัด ตสฺสเอว อุปธิโน ซึ่งกิเลส
เป็นเครื่องเข้าไปทรงไว้นั้นนั่นเทียว อิติ ดังนี้

วตฺวา ตรัสแล้วว่า ปาปิม ดูก่อนมารผู้มีลาป โอวาโท อ. โอวาท

ตว ของท่าน อญฺโญเอว โข เป็นอย่างอื่นนั่นเทียวแล (โหติ)
ย่อมเป็น (โอวาโท) อ. โอวาท มม ของเรา อญฺโญ เป็นอย่างอื่น
(โหติ) ย่อมเป็น ธมฺมสมฺมนฺตนา นาม ชื่อ อ. การปรึกษาด้วยดี
ซึ่งธรรม สทฺธึ กับ ตยา ด้วยท่าน นตฺถิ ย่อมไม่มี หิ เพราะว่า
อหํ อ. เรา โอวทามิ ย่อมกล่าวสอน เอวํ อย่างนี้ อิติ ดังนี้
อภาสิ ได้ทรงภาษิตแล้ว คาถา ซึ่งพระคาถา ท. อิมา เหล่านี้ว่า

อตฺถมฺหิ ครั้นเมื่อความต้องการ ชาตมฺหิ เกิดแล้ว
สหายา อ. สหาย ท. สุขา เป็นผู้นำมาซึ่งความสุข
(โหนฺติ) ย่อมเป็น ยา ตุฏฺฐี อ. ความยินดีใด
อิตรีตเรน ปจฺจเยน ด้วยปัจจัยนอกนี้และนอกนี้
(สา) ตุฏฺฐี อ. ความยินดีนั้น สุขา เป็นเหตุ
เครื่องนำมาซึ่งความสุข (โหติ) ย่อมเป็น ปุญฺญํ
อ. บุญ สุขํ เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข ชีวิตกฺ-
ขยมฺหิ ในเพราะความสิ้นไปแห่งชีวิต (โหติ)
ย่อมเป็น ปหานํ อ. การละ ทุกฺขสฺส ซึ่งความ
ทุกข์ สพฺพสฺส ทั้งปวง สุขํ เป็นเหตุนำมาซึ่ง
ความสุข (โหติ) ย่อมเป็น มตฺเตยฺยตา อ. ความ
เป็นแห่งบุคคลผู้เกื้อกูลแก่มารดา สุขา เป็นเหตุ
นำมาซึ่งความสุข โลเก ในโลก (โหติ) ย่อม
เป็น อโถ อนึ่ง เปตฺเตยฺยตา อ. ความเป็นแห่ง
บุคคลผู้เกื้อกูลแก่บิดา สุขา เป็นเหตุนำมาซึ่ง

ความสุข (โลเก) ในโลก (โหติ) ย่อมเป็น
สามญฺญตา อ. ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกื้อกูลแก่
สมณะ สุขา เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข โลเก
ในโลก (โหติ) ย่อมเป็น อโถ อนึ่ง พฺรหฺมญฺญตา
อ. ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกื้อกูลแก่พราหมณ์ สุขา
เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข (โลเก) ในโลก
(โหติ) ย่อมเป็น สีลํ อ. ศีล สุขํ เป็นเหตุ
นำมาซึ่งความสุข ยาว เพียงใด ชรา แต่ชรา
(โหติ) ย่อมเป็น สทฺธา อ. ศรัทธา ปติฏฺฐิตา
อันตั้งอยู่เฉพาะแล้ว สุขา เป็นเหตุนำมาซึ่งความ
สุข (โหติ) ย่อมเป็น ปญฺญาปฏิลาโภ อ. การ
ได้เฉพาะซึ่งปัญญา สุโข เป็นเหตุนำมาซึ่งความ
สุข (โหติ) ย่อมเป็น อกรณํ อ. การไม่กระทำ
ปาปานํ ซึ่งบาป ท. สุขํ เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข
(โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ ก็ (กิจฺเจ) ครั้นเมื่อกิจ จีวรกรณาทิเก วา อันมีการกระทำซึ่งจีวรเป็นต้นหรือ อธิกรณวูปสมนาทิเก วา หรือว่า อันมีการยังอธิกรณ์ให้เข้าไปสงบวิเศษเป็นต้น (อุปฺปนฺเน) เกิดขึ้นแล้ว ปพฺพชิตสฺสอปิ แม้แก่บรรพชิต กิจฺเจ ครั้นเมื่อกิจ กสิกมฺมาทิเก วา อันมีกสิกรรมเป็นต้นหรือ พลวปกฺขาสนฺนิสฺสิเตหิ อภิภวนาทิเก วา หรือว่า อันมีการครอบงำ โดยชน ท. ผู้อาศัยแล้ว

ซึ่งฝักฝ่ายอันมีกำลังเป็นต้น อุปฺปนฺเน เกิดขึ้นแล้ว คิหิโนปิ แม้แก คฤหัสถ์ เย สหายา อ. สหาย ท. เหล่าใด สกฺโกนฺติ ย่อมอาจ ตํ กิจฺจํ นิปฺผาเทตุํ วา เพื่ออันยังกิจนั้นให้สำเร็จหรือ (ตํ กิจฺจํ) วูปสเมตุํ วา หรือว่า เพื่ออันยังกิจนั้นให้เข้าไปสงบวิเศษ (เต) สหายา อ. สหาย ท. เหล่านั้น เอวรูปา ผู้มีรูปอย่างนี้ สุขา เป็นผู้นำมาซึ่งความสุข (โหนฺติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ ตตฺถ ปเทสุ ในบท ท. เหล่านั้นหนา (ปทสฺส) แห่บทว่า อตฺถมฺหิ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน ก็ คิหิโนปิ แม้ อ. คฤหัสถ์ ท. อสนฺตุฏฺฐา ผู้ไม่ยินดีด้วยดีแล้ว สเกน ปจฺจเยน ด้วยปัจจัยอันเป็นของตน อารภนฺติ ย่อมปรารภ สนฺธิจฺเฉทาทีนิ กมฺมานิ ซึ่งกรรม ท. มีการตัดซึ่งที่ต่อเป็นต้น ปพฺพชิตาปิ แม้ อ. บรรพชิต ท. (อสนฺตุฏฺฐา) ผู้ไม่ยินดีด้วยดีแล้ว (สเกน ปจฺจเยน) ด้วยปัจจัยอันเป็นของตน (อารภนฺติ) ย่อมปรารภ อเนสนํ ซึ่งการแสวงหาอันไม่ควร นานปฺปการํ อันมีประการต่าง ๆ อิติ เพราะเหตุนั้น เต คิหิปพฺพชิตา อ. คฤหัสถ์และบรรพชิต ท. เหล่านั้น สุขํ น วินฺทนฺติเอว ย่อมไม่ประสบ ซึ่งความสุขนั่นเทียว ตสฺมา เพราะเหตุนั้น สนฺตุฏฺฐิ อ. ความยินดีด้วยดี สนฺตเกน ด้วยวัตถุอันเป็นของมีอยู่ อตฺตโน ของตน อิตริตเรน อันนอกนี้และนอกนี้ คือว่า ปริตฺเตน วา อัน นิดหน่อยหรือ วิปุเลน วา หรือว่า อันไพบูลย์ ยา ใด อยํ เอว (สา) สนฺตุฏฺฐิ อ. ความยินดีด้วยดีนี้นั้นนั่นเทียว สุขา เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบท

ว่า ตุฏฺฐี สุขา อิติ ดังนี้

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน ก็ ยถาอชฺฌาสเยน ปฏฺฐเปตฺวา กตํ ปุญฺญกมฺมํเอว อ. บุญกรรม อันบุคคลเริ่มตั้งไว้แล้ว กระทำแล้ว ตามอัธยาศัยอย่างใดนั่นเทียว สุขํ เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข มรณกาเล ในกาลอันเป็นที่ตาย (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า ปุญฺญํ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน อนึ่ง สกลสฺส วฏฺฏทุกฺขสฺส ปหานสงฺขาตํ อรหตฺตํเอว อ. ความเป็นแห่งพระอรหันต์อันบัณฑิต นับพร้อมแล้วว่าการละ ซึ่งทุกข์ในวัฏฏะ ทั้งสิ้นนั่นเทียว สุขํ นาม ชื่อว่าเป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข อิมสฺมึ โลเก ในโลกนี้ (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สพฺพสฺส อิติ ดังนี้ ฯ

สมฺมาปฏิปตฺติ อ. การปฏิบัติโดยชอบ มาตริ ในมารดา มตฺเตยฺยตา อิติ ชื่อว่าความเป็นแห่งบุคคลผู้เกื้อกูลแก่มารดา ฯ

สมฺมาปฏิปตฺติ อ. การปฏิบัติโดยชอบ ปิตริ ในบิดา เปตฺเตยฺยตา อิติ ชื่อว่าความเป็นแห่งบุคคลผู้เกื้อกูลแก่บิดา ฯ

มาตาปิตูนํ อุปฏฺฐานํเอว อ. การบำรุง ซึ่งมารดาและบิดา ท. นั่นเทียว (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า กถิตํ ตรัสแล้ว อุภเยนอปิ ปเทน ด้วยบทแม้ทั้งสอง ฯ

หิ จริงอยู่ มาตาปิตโร อ. มารดาและบิดา ท. ญตฺวา ทราบแล้ว อนุปฏฺฐหนภาวํ ซึ่งความเป็นคืออันไม่บำรุง ปุตฺตานํ แห่งบุตร ท. อตฺตโน สนฺตกํ ภูมิยํ นิทหนฺติ วา ย่อมฝังไว้ ซึ่งทรัพย์

อันเป็นของมีอยู่ ของตน ในภาคพื้นหรือ ปเรสํ ชนานํ วิสฺสชฺเชนฺติ วา หรือว่า ย่อมสละวิเศษ แก่ชน ท. เหล่าอื่น จ อนึ่ง นินฺทา อ. การนินทาว่า (เต ชนา) อ. ชน ท. เหล่านั้น น อุปฏฺฐหนฺติ ย่อมไม่บำรุง มาตาปิตโร ซึ่งมารดาและบิดา ท. อิติ ดังนี้ ปวตฺตติ ย่อมเป็นไป เตสํ ปุตฺตานํ แก่บุตร ท. เหล่านั้น (เต ปุตฺตา) อ. บุตร ท. เหล่านั้น นิพฺพตฺตนฺติ ย่อมบังเกิด คูถนิรเยปิ แม้ในนรกอันเต็มแล้วด้วยคูถ เภทา เพราะความแตกไป กายสฺส แห่งกาย ปน ส่วนว่า เย ปุตฺตา อ. บุตร เหล่าใด อุปฏฺฐหนฺติ ย่อมบำรุง มาตาปิตโร ซึ่งมารดาและบิดา ท. สกฺกจฺจํ โดยเคารพ เต ปุตฺตา อ. บุตร ท. เหล่านั้น ปาปุณนฺติ ย่อมบรรลุ ธนํ ซึ่งทรัพย์ สนฺตกํ อันเป็นของมีอยู่ เตสํ มาตาปิตูนํ ของมารดาและบิดา ท. เหล่านั้น ลภนฺติ ย่อมได้ ปสํสํปิ แม้ซึ่งความสรรเสริญ นิพฺพตฺตนฺติ ย่อมบังเกิด สคฺเค ในสวรรค์ เภทา เพราะความแตกไป กายสฺส แห่งกาย ตสฺมา เพราะเหตุนั้น อุภยํปิ เอตํ ปทํ อ. บทนั่นแม้ทั้งสอง (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้วว่า สุขํ เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข อิติ ดังนี้ ฯ

สมฺมาปฏิปตฺติ อ. การปฏิบัติโดยชอบ ปพฺพชิเตสุ ในบรรพชิต ท. สามญฺญตา อิติ ชื่อว่าความเป็นแห่งบุคคลผู้เกื้อกูลแก่สมณะ ฯ

สมฺมาปฏิปตฺติเอว อ. การปฏิบัติโดยชอบนั่นเทียว พุทฺธปจฺเจกพุทฺธพุทฺธสาวเกสุ ในพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าและสาวกของ

พระพุทธเจ้า ท. วาหิตปาเปสุ ผู้มีบาปอันลอยแล้ว พฺรหฺมญฺญตา อิติ ชื่อว่าความเป็นแห่งบุคคลผู้เกื้อกูลแก่พราหมณ์ ฯ

ปฏิชคฺคนภาโว อ. ความเป็นคืออันปฏิบัติ เตสํ พุทฺธปจฺเจก-พุทฺธพุทฺธสาวกานํ ซึ่งพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น ปจฺจเยหิ ด้วยปัจจัย ท. จตูหิ ๔ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า กถิโต ตรัสแล้ว อุภเยนอปิ ปเทน ด้วยบทแม้ทั้งสอง ฯ อิทํปิ ปทํ อ. บทแม้นี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า กถิตํ ตรัสแล้ว สุขํ นาม ชื่อว่านำมาซึ่งความสุข โลเก ในโลก ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า หิ ก็ อลงฺการา อ. เครื่องประดับ ท. มณิกุณฺฑลรตฺตวตฺถาทโย มีแก้วมณีและตุ้มหูและผ้าอันแดงเป็นต้น โสภนฺติ ย่อมงาม (ชนานํ) แก่ชน ท. ตสฺมึ ตสฺมึ วเย ฐิตานํเอว ผู้ตั้งแล้ว ในวัยนั้นนั่นเทียว ทหรานํ อลงฺกาโร (อตฺตโน) มหลฺลกกาเล (โสภติ) วา อ. เครื่องประดับ ของคนหนุ่ม ท. จะงาม ในกาลแห่งตนเป็นคนแก่หรือ มหลฺลกานํ อลงฺกาโร (อตฺตโน) ทหรกาเล โสภติ วา หรือว่า อ. เครื่องประดับ ของคนแก่ ท. จะงาม ในกาลแห่งตนเป็นคนหนุ่ม น หามิได้ ปน อนึ่ง (อยํ อกาเล ปฏิมณฺฑิตาลงฺกาโร) อ. เครื่องประดับอันบุคคลประดับแล้ว ในกาลอันไม่ควรนี้ โทสํเอว ยังโทษนั่นเทียว ชเนติ ย่อมให้เกิด ครหุปฺปาทเน ในเพราะการยังความติเตียนให้เกิดขึ้นว่า เอโส ปุคฺคโล อ. บุคคลนี้ อุมฺมตฺตโก มญฺเญ ชะรอยเป็นผู้เป็นบ้า (โหติ) ย่อมเป็น

อิติ ดังนี้ ปน ส่วนว่า สีล อ. ศีล ปญฺจสีลทสสีลาทิเภทํ อันต่าง ด้วยศีลมีศีล ๕ และศีล ๑๐ เป็นต้น โสภติเอว ย่อมงามนั่นเทียว สพฺพวเยสุ ในวัยทั้งปวง ท. ทหรสฺสอปิ แก่คนหนุ่มบ้าง มหลฺลกสฺสอปิ แก่คนแก่บ้าง อาวหติ ย่อมนำมา โสมนสฺสํเอว ซึ่งความโสมนัสนั่นเทียว ปสํสุปฺปาทเนน เพราะอันยังความสรรเสริญให้เกิดขึ้นว่า อโห วต โอหนอ อยํ ปุคฺคโล อ. บุคคลนี้ สีลวา เป็นคนมีศีล (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (อิติ) ดังนี้ (ปทสฺส) แห่งบทว่า สีลํ อิติ ดังนี้เป็นต้น ฯ

เตน การเณน เพราะเหตุนั้น (วจนํ) อ. พระดำรัสว่า สุขํ ยาว ชรา สีลํ อิติ ดังนี้ (ภควตา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้า วุตฺตํ ตรัสแล้ว ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า สทฺธา อ. ศรัทธา ทุวิธาปิ แม้อันมีอย่างสอง โลกิยโลกุตฺตรา อันเป็นโลกิยะและโลกุตระ นิจฺจลา เป็นคุณชาติมีความหวั่นไหวออกแล้ว หุตฺวา เป็น ปติฏฺจิตา ว อันตั้งอยู่เฉพาะแล้วเทียว สุขา เป็นคุณชาตินำมาซึ่งความสุข (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (ปททฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า สทฺธา ปติฏฺจิตา อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปฏิลาโภ อ. การได้เฉพาะ ปญฺญาย ซึ่งปัญญา โลกิยโลกุตฺตรายปิ แม้อันเป็นโลกิยะและโลกุตระ สุโข เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข (โหติ) ย่อมเป็น (อิติ) ดังนี้ (คาถาปาทสฺส) แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า สุโข ปญฺญาปฏิลาโภ อิติ ดังนี้ ฯ

(อตฺโถ) อ. อรรถว่า ปน อนึ่ง อกรณํ อ. การไม่กระทำ ปาปานํ ซึ่งบาป ท. เสตุฆาตวเสน ด้วยอำนาจแห่งเสตุฆาตวิรัติ สุขํ เป็นเหตุนำมาซึ่งความสุข อิมสฺมึ โลเก ในโลกนี้ (โหติ) ย่อมเป็น อิติ ดังนี้ (ปทฺทฺวยสฺส) แห่งหมวดสองแห่งบทว่า ปาปานํ อกรณํ อิติ ดังนี้ ฯ

คัณฐีธัมมปทัฏฐกถายกศัพท์แปล ภาค ๗ จบ.